

XV. KÖTET

1942.

1-4. SZÁM

MAGYAR PSYCHOLOGIAI SZEMLÉ

UNGARISCHE ZEITSCHRIFT FÜR PSYCHOLOGIE

THE HUNGARIAN REVIEW OF PSYCHOLOGY

SZERKESZTIK

LEHOCZKY TIBOR MÁTRAI LÁSZLÓ

SEGÉDSZERKESZTŐK

HORÁNYI BÉLA LEHNER FERENC

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR PSYCHOLOGIAI TÁRSASÁG

MAGYAR PSYCHOLOGIAI SZEMLE

a Magyar Psychologiai Társaság folyóirata. Megjelenik évente 4 számban.

A szerkesztésért és a kiadásért a szerkesztők felelnek.

Általános lélektani tárgyú cikkeket

Mátrai László, egyet. magántanár, Budapest, IV., Ferenciek-tere 5.,
orvoslélektani tárgyú cikkeket

Lehoczky Tibor, egyet. c. rk. tanár, Budapest, VI., Andrássy-út 2.,

minden egyéb, a folyóiratra vonatkozó tudakozódásokat, és felszólamlásokat, valamint kisebb cikkeket, könyvismertetések és ismertetendő műveket kérjük a

MAGYAR PSYCHOLOGIAI SZEMLE

Budapest, II., Pengő-utca 5.

címre küldeni.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden cikkért az írója felel. A Magyar Psychologiai Szemle előfizetési díja évi 8 P., jogi személyeknek évi 10 P. A Magyar Psychologiai Társaság tagjai az évi tagdíj (6 P) fejében a Szemlét ingyen, tagilletményként kapják.

A Magyar Psychologiai Szemléhez beküldött kéziratok közlésének feltételei :

1. A Szerkesztőség csak olyan kéziratot fogad el, amely a lélektan, ill. az alkalmazott lélektan területéhez tartozó eredeti kutatásról számol be, vagy az eddigi eredményeket értékes adattal gazdagítja. Kísérletek és megfigyelések, amelyek pozitív eredményt nem tartalmaznak, továbbá referáló dolgozatok vagy előzetes tervezetek nem közölhetnek. Történeti bevezetések, jegyzőkönyvi adatok csak kivonatosan, ill. példaképen szerepelhetnek.

2. A nagyobb cikkek maximálisan 20, a kisebb közlemények maximálisan 6 nyomtatott oldal terjedelműek lehetnek. Hosszabb terjedelmű tanulmány folytatólagosan sem közölhetik.

3. A kéziratokat nyomdakész állapotban, az ív-papír csak egyik oldalára, ritka sorközökkel gépelve s kb. $\frac{1}{2}$ oldalnyi idegennyelvű (német v. francia v. angol v. olasz) kivonattal kérjük. Táblázatok és ábrák külön lapon szöveggel ellátva mellékelendők.

4. Lehetőleg kerüljük az idegennyelvű kifejezéseket, s csak akkor használjuk, ha megfelelő magyar nyelvűt nem tehetünk helyébe. Az idegen szavak lehetőleg magyaros fonetikával írandók.

5. Az irodalmi utalások formája a következő legyen:

a) könyveknél:

Atzler, E.: Körper und Arbeit. Handbuch der Arbeitsphysiologie. Leipzig, 1927. Thieme. XIV + 770 l.

b) tanulmányoknál:

Bolt, R.: Anlernverfahren für das Arbeiten mit kleinen Hammern. Indust. Psychot. 1926. 3. 193—211. ll.

XV. KÖTET

1942.

1—4. SZÁM

Ralla

MAGYAR PSYCHOLOGIAI SZEMLE

UNGARISCHE ZEITSCHRIFT FÜR PSYCHOLOGIE

THE HUNGARIAN REVIEW OF PSYCHOLOGY

SZERKESZTIK

LEHOCZKY TIBOR MÁTRAI LÁSZLÓ

SEGÉDSZERKESZTŐK

HORÁNYI BÉLA LEHNER FERENC

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR PSYCHOLOGIAI TÁRSASÁG

**A MAGYAR PSYCHOLOGIAI SZEMLE
MUNKATÁRSAI 1942-BEN:**

BENEDEK ISTVÁN	MESZAROS ANTAL
BERCZIK ÁRPÁD	NAMÉNYI JAJOS
BODA ISTVÁN	PATZAYNÉ L. LUCY
GERGŐ ENDRE	ROMANNÉ G. KLÁRA
HARKÁNYI EDE	SZIRMAYNÉ P. HENRIETTE
KLIMES KÁROLY	TARCSAY IZABELLA
LEHOCZKY TIBOR	TARNÓCZY TAMÁS
VARKONYI HJ. DEBRAND	

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
<i>Várkonyi Hildebrand: E. Claparède emlékezete</i> — — —	5
<i>Boda István: Egyszerű személyiségvizsgálat</i> — — —	14
<i>Lehoczky Tibor: Elektroenkephalographia ép és kóros viszonyok között</i> — — — — — — — — —	44
<i>Klímes Károly és Mészáros Antal: A biológiai ritmuselv szerepe az én-külvilágkapcsolatokban</i> — — — —	56
<i>Románné Goldzieher Klára: A jobb- és balkezesség szerepe az ikrek írásában</i> — — — — — — — —	64
<i>Benedek István: Az érvényesülés sorsanalízise</i> — — —	89

SZEMLE

<i>Mészáros Antal: Gondolatok a lélekről</i> — — — — —	111
<i>Tarnóczy Tamás: Sikon ábrázolható színhatászög</i> — —	114
<i>Szirmayné Pulszky Henriette: Sorokin kultúra-elmélete</i> —	115

ISMERTETÉSEK, BIRÁLATOK

<i>Kornis Gyula: Elemi pszichológiai kísérletek (V.)</i>	
<i>Kornis Gyula: Századunk tudományának szelleme (Mátrai László)</i>	
<i>Bognár Cecil: Mi és mások (Tarcsay Izabella)</i>	
<i>Jung, C. G.: Paracelsica (Pátzayné Liebermann Lucy)</i>	
<i>Darányi Gyula: Az ikrek testi és lelki tulajdonságai (Lehoczky Tibor)</i>	
<i>Brun, Rudolf: Allgemeine Neurosenlehre (Naményi Lajos)</i>	
<i>Dubitscher, F.: Asoziale Sippen (Naményi Lajos)</i>	
<i>Tournier, Paul: Krankheit und Lebensprobleme (Naményi Lajos)</i>	
<i>Völgyesi Ferenc: Minden a lélek (Gergő Endre)</i>	
<i>Sterzinger, Othmar, H.: Grundlinien der Kunstpsychologie II. (Berczik Árpád)</i>	
<i>Orel Géza: A tanoncélet kapujában (Harkányi Ede)</i>	
— — — — — — — — — —	120—140

FOLYÓIRATSZEMLE

Archiv für die gesamte Psychologie, 108, 109. kötet
 Zeitschrift für angewandte Psychologie und Cha-
 rakterkunde, 60., 61. kötet
 Zeitschrift für Psychologie, 150. kötet

— — — — — — — — — — — — — — — 141—145

TARSULATI ÜGYEK

— — — — — — — — — — — — — — — 146—148

INHALTSANGABE

— — — — — — — — — — — — — — — 149—153

E. CLAPARÊDE EMLÉKEZETE

ELNÖKI MEGNYITÓ A MAGYAR PSYCHOLOGIAI TÁRSASÁGNAK 1942.
MAJUS 11-ÉN TARTOTT XIV. ÉVI RENDES KÖZGYŰLÉSÉN. ELŐADTA:

VÁRKONYI HILDEBRAND

A genfi dombok szelíd hajlású lankáján áll az az ősi patriciusi ház, amelyben *Edouard Claparède* élt és meghalt (1873—1940); előtte az azúr színben pompázó *Lac Léman*, keretbe foglalja a hozzátartozó kert, az ősi város, amelynek polgári és nemzetközi életében oly tevékeny részt vett, az egyetem, amelyhez ifjúkora óta hozzánőtt (*Flournoy* hatása), s a *Rousseau-Intézet*, amelyet ő alapított s az ő szelleme hatott át: íme ez volt annak a kiváltságos és eleven szellemnek közvetlen környezete, kinek emlékét, halála után közel két évvel, Társaságunk jelen közgyűlésén felidézzük. A Claparède-család házában az egyszerre egyéni és mégis nagyszabásúan szakszerű könyvtár, a park, hová oly szívesen hívta vendégül tanítványait és a kisgyermekeket, voltak tanúi szüntelen szellemi tevékenységének, szakadatlanul éber és vibráló szellemének. Itt élte le egész életét, amely éppoly gazdag belső eseményekben, mint amilyen kevés benne a külső változások száma; munkásságát csupán oly külső események szakítják meg, mint aminők utazásai a kontinensen vagy Amerikában, amelyekről, különösen a pszichológiai kongresszusok alkalmával, mindenkor a legélénkebb benyomásokkal és tervekkel tért vissza. Claparède sajátosan svájci és genfi szellem, akinek mintha a kis szigeten (île de Rousseau) álmodozó „genfi polgár“ szolgált volna sugalmazó gyanánt több eszméjéhez; Rousseau emlékének hatása alatt nevezi el legnagyobbyszerű és legnagyobb hatású alkotását is: a nevelésügyi kutatóintézetet, a gyermektanulmányo-

zásnak és modern nevelésnek e világközpontját. Ide serglenek ma is és reméljük, a jövőben is mindazok, akik a gyermekek s az ifjúság nevelésében a jövő társadalmát kívánják szolgálni és ennek alapját a gyermeki lélek tanulmányozásával kívánják megvetni, a híres rousseaui szó értelmében. Claparède is „genfi polgár“ volt, a szó teljes értelmében, aki pozitív kereszténységét a közügyek szolgálatában is érvényesítette. Érdekes, hogy ez a tudós és kutató szellem, akinek érdeklődési köre hihetetlenül nagy volt, s aki vallotta, hogy ma már egy ember aligha tekintheti át a lélektudomány egész birodalmát, nem zárkózott be a tudós kutatás elefántesonttornyába, hanem belevetette magát a városi és nemzeti politika küzdelmeibe is, mégpedig ugyanazzal a szenvedélyes igazságkereséssel és meg nem vesztegethető értelmi becsületességgel, mely a szigorú tudóst jellemezte. A közügyek szolgálatát is szent kötelességnek érezte, azonban azt az egyéni vélemények nagy tiszteletével kötötte össze. Élénk és szeretetreméltó előzékenységgel kereste mindenütt s mindenben az igazságot és a kölcsönös megértést: ebben is követte kis hazájának legnemesebb hagyományait s kereste a módokat, miképpen lehetne az értelem és az erkölcsiség síkján megtalálni a nemzetek kölcsönös megértésének s a valódi hazafiságnak útjait. Mélységes jóságát, éles és fürkésző tekintete mellett is részvéttől áradó lelkiületét még a legegyszerűbb kérdések tárgyalásánál, vagy egyetemi szigorlatok alkalmazásával észre kellett venniök mindazoknak, akik vele érintkezésbe juthattak, ha volt érzékük azok a mélyről feltörő és szavakba alig fogható érzelmi hullámok iránt, amelyek egyéniségünk végső magvát sokszor legjelentéktelenebb szavainkban, hangsúlyunkban, taglejtésünkben és érzelmi megnyilatkozásunk árnyalataiban szokták napfényre hozni.

Az elköltözöttnek szellemi arcképét kartársai, *Bovet* és *Piaget* rajzolták meg (*Archives de Psychologie*, 1941, 111. szám). Ezek is éreztetik azt a szellemi sugárzást az olvasóval, amely Claparède örökké rezgésben és mozgásban álló értelméből és egyéniségéből kiáradt; de mi ez a vázlatos lélekrajz ahhoz az önéletrajzhoz képest, melyet Claparède egy amerikai gyűjtemény számára írt (*Murchison*, 1930) 10 évvel halála előtt? A lélekbúvár tekintete előtt minden alkotás: önvallomás; az ön-

életrajz kétszeresen is az. Mind a két forrásból merítve, közel juthatunk Claparède-nek, az embernek és tudósnak egyénisége magvához; ugyanaz az az egyszerre vonzó és őszinte, harcos és szelíd, finoman elemző és gyakorlatias irányú, mindenféle kérdések iránt rendkívül fogékony és alapos, eredeti és a jelen műveltségtől színültig telített szellem vonásai tekintenek ránk, akár a kortársak megemlékezéseit tanulmányozzuk, akár Claparède műveit, akár önéletírását. A stílus: az ember; Claparède stílusa sohasem száraz, személytelen vagy a céhbeli tudománynak érdektelenné szürkített stílusa; ellenkezőleg, csupa élet, egyéni érdekelttség, alanyiség és vallomás. Még inkább ilyen természetű a legigazibb önvallomás: az önéletrajz. Nekünk, a megemlékezésnek ebben az órájában alig lehet más feladatunk, mint e forrásnak tanulmányozása alapján megrajzolni néhány vonással Claparède-nek, a tudósnak arcképét.

A mai lélektudománynak egyik fejlődőben lévő ága, a karakterológia, szereti az emberi egyéniséget a „polaritás elvének” megvilágításában szemlélni. Az egyéniség e szerint sarkalatos ellentétek találkozása vagy metszőpontja gyanánt fogható fel. Claparède-ben nem nehéz megtalálni a sarkalatos ellentéteknek nyomait. Ő magát empiristának, a tények alázatos szolgájának szerette nevezni és minden tudományos kutatás legelső és legfőbb elvét a tények szorgalmas gyűjtésében és tisztelésében pillantotta meg; még oly területeket sem tartott kivételezhetőnek a tények újravizsgálata alól, melyek már régebben felmért, jegyzékbe vett és végleg elintézett tartományoknak számítottak (pl. az asszociációk területe). Ténytiszteléséből fakadt (helyes értelemben vett) pragmatizmusa is, de ezeket az irányulásokat nagyszerűen kiegészítette, ellensúlyozta Claparède kiváló elméletalkotó készsége, aminek egyik legszebb példája éppen a feltevések keletkezéséről írt tanulmánya (*La genèse de l'hypothèse*). Ez a tanulmány együttességében mutatja szerzőjének szellemi dinamizmusát, annak egyéni jellegzetességeit és főképpen elméletalkotó erejét, a tények gondos, mikroszkópikus megfigyelése mellett. Élvezet megfigyelni e termékeny szellem mozgását: mint fakadnak dúsan és szinte lépcsőről-lépcsőre újabb és újabb ötletek és eszmék az alapul vett megfigyelési anyagból, mint bontja ki szárnyát lépten-nyomon

az értelem egyik fő tevékenysége, a generalizáció, természetesen, a legéberebb kritika és kérdező hajlam szabályozásával. A kérdés: ez is egyik erőssége Claparède szellemi munkásságának. Munkái, még azok is, melyeket vezérfonálnak szánt tanítványai számára, telve vannak kérdőjelekkel; a dogmatizmusnak éppen ellenkező véglete felé haladnak fejtegetései és hajlandók kérdésfeltevésekkel végződni, jelül az igazságra szomjúhozó szellem örökös éberségének és tudásunk roppant csekélységét nyíltan bevalló becsületességének. Claparède „empirizmusa“ tehát nem csupán a tények hódoló tisztelete, hanem inkább önzetlen lemondás a meglévő elméletekről. Jellegetessége az, hogy inkább felvetni kész a problémákat, mint megoldásaikat sietve megadni, bár feltevés- és elméletalkotásaira is találunk szép példákat (a gyermeki megismerés „szinkretizmusa“, a „funkcionális lélektan“ eszméje, az álomelmélet, a „tudatosulás elve“ stb.). Egy másik sarkalatos ellentétet is megvalósulva és kiegyensúlyozódva találunk Claparède munkásságában: ez az elméletnek és a gyakorlati életnek szerencsés összhangja. Mellőzve e két elvnek a tudományos munka belső szövevényeiben nyomon kísérhető kölcsönös hatását, csupán azokra a fáradozásaira mutatunk rá, melyeket pl. a tudomány nemzetközi szervezésére fordított: küzdelmeket vívott a lélektani kongresszusok reformjáért, mert úgy látta, hogy e nagyszabású összejövetelek számtalan részletkérdésnek vitájává forgácsolódnak szét, vagy egyéni közlések áradatával öntik el a világot, melyekben alig-alig tudnak a kívülállók valamilyen irányvonalat vagy a tudomány egységét felfedezni. Küzdött a „nemzetközi kölcsönös megértésért“ is, melyet különösen fontosnak tartott, továbbá a nevelés ügyének reformjáért is; törekvéseiben hazájának legnemesebb hagyományait vette fel s vitte tovább. Nem kerülték el figyelmét korának oly tudományos eseményei sem, mint pl. a „számoló ló“ esete; ennek megtekintésére és megvizsgálására Németországba utazott, honnan azonban eredmény nélkül tért haza. Mindezeket a gyakorlati kérdéseket Claparède a legnemesebb eszményiség szempontjából tekintette; idealizmusa mélyen erkölcsi volt s ő szerette „liberalizmusnak“ nevezni, mert az egyéni meggyőződés

nyilvánulásait s a szabad eszmecserét a tudomány s a méltó emberi élet nélkülözhetetlen alapkövetelményének tartotta.

Életművének fontos eredményeit a tudomány története tartja számon; legfőbb eszméjét már régóta a „funkcionális lélektan“ szavával szoktuk jellemezni. Ha, divatos fordulattal, Claparède alapvető lélektudományi gondolatát „funkcionalizmusnak“ neveznők el, nem járnánk el az ő szellemében; ez a szellem azt követeli, hogy csak „a funkció szempontjáról“ beszéljünk, melyet, mint jól kezelhető és termékeny feltevést, a lelki jelenségek értelmezésében mindenütt haszonnal érvényesíthetünk. A „funkció szempontja“ Claparède felfogása szerint egy újabb értelmezési módja a lelki jelenségeknek, a már meglévő régiek mellett, semmivel sem több s nem célja a régieket érvényteleníteni. A régebbi lélektani vizsgálódások a lelki műveleteknek (pl. emlékezésnek, társításnak stb.) a szerkezetét vizsgálták, azt kérdezték, egy-egy lelki jelenség egyszerű-e vagy összetett, mily részekből áll, mi a belső mechanizmusa; ez a szempont a szerkezetet, struktúrát kereste. E szemléletmód érintetlenül hagyása mellett azonban felvethetünk még egy másik kérdést is: azt t. i., hogy egy lelki jelenség (pl. a játék a gyermek életében), miért merül fel, mi a rendeltetése és szerepe az egyén életében és fejlődésében, mi a „funkciója“, mire szolgál a személy lelki gondolkodási rendjében. Ez a szempont a „funkcionális“ szempont, melyet legtalálósabban a „szerep“ pszichológiájának lehetne nevezni. Ez a szereplélektan a személynek, mint dinamikus, azaz folyton működő, cselekvő egésznek a gondolatából indul ki s így alapvetően biológiai. A cselekvő személy ugyanis folytonosan alkalmazkodni törekszik, az alkalmazkodás pedig minden élőnek legjellegzetesebb alaptulajdonsága, nem csupán az életjelenségek körében, hanem a lelki életben is. Az alkalmazkodásnak folyton érvényesülő nagy törvényéből ered a szükségletek rendkívül nagy fontosságának kellő méltánylása is, Claparède alapfelfogása értelmében; ezen keresztül kell értelmeznünk az élők viselkedését, nem csupán egyes lelki erők játéka gyanánt. A funkcionális szempontnak a lélektudományban való ez a hasznosítása rendkívül termékenynek bizonyult; ez a szempont vezette Claparède-et első nagyobb szabású tanulmánya óta, amelyet a társítás

jelenségeinek szentelt, egészen legutolsó gondolatmenetéig. A funkciós lélektan gondolatát Claparède egyébként nem tekintette sem merev tannak, sem pedig előzmények nélküli, merőben új találmánynak; rokon kezdeményezést talált, saját kijelentése szerint, részint W. Jamesnél, részint Deweynél. Önéletrajzában szerényen így világítja meg ezt a nagyjelentőségű eszmét: „A funkcionális felfogást nem állítjuk oda merev tan gyanánt, hanem oly szemléletmódnak tekintjük, amely legjobban egybehangzik az emberi viselkedésről eddig ismert törvényekkel“. „E felfogás szerint az egyes lelki folyamatok akkor lépnek életbe spontán módon, amikor a személyben szükségletek keletkeznek; következésképen, ha a gyermeket tevékenyvé akarjuk tenni, oly körülmények közé kell őt helyezni, amelyek benne szükségleteket és vágyakat keltenek.“ Ebben a tételben már benne foglaltatik a „funkcionális nevelésnek“ alap gondolata is, amely, mint látható, a tevékenységre való neveléssel is a legszorosabb kapcsolatban van. A funkcionális vagy szereplélektant egyúttal a konkrét alkalmazás lélektanának is nevezhetnők (e kifejezés természetesen nincs benn Claparède szövegeiben), mert a szerkezeti lélektannal szemben a funkcionális szempont az alkalmazásban áll. Ha ugyanis azt a kérdést vetjük fel, „mire való“ a figyelem vagy az értelmesség, a játék, az álom stb., — akkor a megnevezett lelki jelenségeket gondolatban a személy gyakorlati viselkedésére alkalmaztuk; a konkrét alkalmazás gondolata tehát a funkciós lélektan alapeszméjét más oldalról fejezi ki.

Az alvásnak és az álomnak jelentőségét és értelmezését Claparède szintén a „szerep“ gondolata alapján kísérte meg és ez a kísérlet nagy feltűnést keltett a lélektudósok táborában, annál is inkább, mert oly időben közölte Claparède, mikor Freud álomelmélete szintén heves viták középpontjában állott. E megemlékezés keretében nem tudok ellenállni annak a kísértésnek, hogy az Önéletrajznak az olvasáselméletre vonatkozó részét ne idézzem, oly meglepően jellemző az Claparède egész egyéniségére és gondolatjárásának módjára: „Hadd beszéljem el, — mondja, — miképen jutottam az alvással és álommal való foglalkozáshoz. Ez tisztán a véletlen műve volt... 1903-ban az egyetemen az állatlélektanról tartottam előadásokat. Azzal

kezdttem, hogy elsoroltam a különböző ösztönöket, minők pl. a táplálkozásnak, a kicsinyek védelmének, az alvásnak ösztöne... Alig ejtettem ki az alvás szót, máris azt éreztem, hogy nagy ostobaságot mondtam. Ez a gondolat állandóan zavart az előadás hátralevő részében. Hazaérve, nyomban elővettem a lélektani munkákat, keresve, mit mondanak az alvásról; előzetesen ugyanis még sohasem foglalkoztam ezzel a kérdéssel, soha sem hallottam semmit az álomról orvosi vagy élettani tanulmányaim során...“ Majd megérlelődött benne az a gondolat, hogy az alvást nem elég egyszerűen intoxikációs folyamatnak tekinteni, az alvás nem negatívum, hanem valódi „pozitív tevékenység“, csakugyan „védekező ösztönünknek“ folyománya; nem egyszerűen bizonyos mérgező anyagok felhalmozódása a szervezetben, hanem ellenkezőleg, „az a szerepe, hogy megakadályozza a szervezetet a teljes kimerüléstől“. „Nem azért alszunk, mert meg vagyunk mérgezve (t. i. a toxinoktól), hanem azért, hogy meg ne mérgeződjünk.“ Mily világos és meglepő kitejtése ez a néhány sor a szereplélektan programjának! Mennyire hasonlít Claparède tétele W. James nevezetes érzelemelméletéhez, mely szerint „nem azért sírunk, mivel szomorúak vagyunk, hanem azért vagyunk szomorúak, mert sírunk“.

A szereplélektan biológiai szemléletmódjában megtalálhatjuk Claparède életművének minden további részletét is, csíraszerű, kezdeti alakban. Az alkalmazkodásból kiindulva, az 1932-i kopenhágai lélektani kongresszuson áttekintette a lélektani problémák egész összefüggő láncolatát: a viselkedésnek, a szükségleteknek; a tudatosulásnak (*prise de conscience*), a lelki élet terjeszkedésének, az elővételezésnek (*anticipation*), az értelmességnek s vele kapcsolatosan az akarásnak legfőbb kérdéseit, megmutatva, hogy a „funkcionális szempont“ valóban alkalmas arra, hogy lélektani „rendszerre“ váljon. Ezek az egyenkint is nagyfontosságú problémák tömegét Claparède szüntelenül gyarapította a fejlődési vagy gyermeklélektan számos kérdésével. Ezek közül csak a „szinkretikus megismerés“ szellemes rajzát érintjük; ez a fogalom a gyermek sajátos megismerésmódját van hivatva jellemezni. A gyermek a tárgyakat pl. a kockát, nem úgy ismeri és szemléli, mint a felnőttek, hanem sajátos módon; a tárgy részleteit nem helyezi oda, ahol a

felnőtt szabályszerű (szintétikus) szemlélete a sok tapasztalás és gondolati feldolgozás alapján helyezni szokta, hanem alkot magának egy önkényes, előzetes képvázatot s ebbe helyezi el azokat a szemléletmozzanatokot, amelyek az ő számára fontosak (ezek a felnőttek számára lényegtelenek); ami a kocka geometriai képében a felnőtt számára lényeges, az hiányzik vagy esetleg elmosódottan jelentkezik a gyermeknél és viszont. A tárgyak „szinkretikus” képében összekeverednek egymással a (felnőtt számára) lényeges és lényegtelen mozzanatok; innen az elnevezés. A tapasztalás azután egyre jobban tisztázza, kidolgozza a részletek jelentőségét s a tárgy igazi fogalmát; de e hosszú folyamat elején ott áll a gyermek sajátos szinkretikus szemlélete, melyre Claparède ügyes és szellemes elemzése rámutatott. Hogy a gyermekkori lelki élet valódi jelenségvilágának újraserkesztése mily kombináló erőt és megfigyelő képességet kíván, azt éppen ebből a példából, a szinkretikus tárgyismerés megalkotásából is láthatjuk. E kiragadott részlet is kellő megvilágításba helyezheti Claparède munkamódját és gondolatjárását, de talán még tanulságosabb volna az intelligenciáról és az akarásról, valamint az önigazolásról nyújtott elemzéseinek és elméleteinek ismertetése. Mindezeknek érintéséről, még csak futólagos alakban is, e szerény megemlékezés keretében le kell mondanunk. Hasonlóképen csak a gyors szemlé és teljesség kedvéért említjük meg azt a számtalan részletkérdést, amelyekkel Claparède nem foglalkozott a nélkül, hogy eredetiségének fényét reájuk ne vetette volna, bármily csekély jelentőségűeknek tűnnek is fel ezek a nagy gondolatok egészében. Csak megemlíti a tanulók képességvizsgálatairól írt pompás kis könyvét, amelyben a statisztikai számításnak egy egyszerűsítő eljárásával is meglepi az olvasót, állatkísérleteit, könyvészeti és bírálati, valamint szerkesztői tevékenységének számos termékét s végül a Gyermeklélektanát, amelynek úgyszólván minden lapja érdekes és eredeti észrevételeket és szempontokat vet fel.

Önéletrajza végén, Claparède nemcsak beszámol életének s tevékenységének folyásáról, hanem egyúttal le is számol s mérlegre teszi munkásságának eredményeit. A jövőbe tekintve vallomást tesz arról, ha megifjodva újra hozzáfoghatna a lé-

lektani kérdések tanulmányozásához, mily problémákkal kívánna, mint legjelentősebbekkel foglalkozni? A felelet, mint első pillanatra is meglátszik, nem csupán Claparède személyes és egyéni hajlamainak ügye, hanem bennünket is közvetlenül érdekel, kiknek megadatott a lélektudomány további sorsának szemlélhetése. Claparède első helyre az érzelmeknek és az értelmességnek egymással való kapcsolatait helyezi, ezt „a mélységekben zajló drámát“, — második helyen pedig az egyén és környezet viszonyának kérdését látja legvonzóbbnak a pszichológia összes problémái közül. Hogy nekünk, az ő és az egész lélektudomány hagyatéka munkásainak mily nagy és sok feladatot rejtő tartományok ezek, nem is kell külön kiemelniünk. Ami pedig a lélektudomány jövő alakulását illeti, Claparède átfogó elméje szerint e tekintetben azért nem bocsátkozhatunk a valószínűségek taglalásába, mert bármikor akadhat egy-egy eredeti gondolkozó, aki új irányt szabhat és fordulatot adhat a lélektudománynak; optimizmusa azt sugallja neki és nekünk, hogy ilyenekben soha sem lesz hiány, mindig támadnak majd újító és megtermékenyítő szellemek, akik átalakítják és tökéletesítik eddigi tudásunk eredményeit és főképen szemléletmódunkat. E tényező mellett azonban, amely kiszámíthatatlan, vannak a tudomány haladásának még más rúgóí is s ezeket Claparède gondolatai szerint a következőkben sorolhatjuk el: 1. A lélektudomány különböző irányjai (reflexológia, behaviorizmus, a megértő lélektan stb.) nem követelhetnek egyeduralmat, hanem mindnyájuknak alá kell vetniök magukat a megfigyelés és kísérletezés elvének; a helyes és józan válogatás (eklektizmus) a jövő útja. 2. A tényeknek alázatos szolgálata nem jelentheti a feltevésekről és elméletekről való lemondást. Nem feledkezhetünk meg azonban arról sem, hogy az elméleteknek csupán sejtető, konjekturális értékük és szerepük van, azaz úgy kell őket tekinteni, mint ideiglenes, provizorikus igazságokat. Ezt a kettős útmutatást hagyta nekünk örökségül Claparède, azon kívül, hogy minden munkája példaszerű tanítást nyújt számunkra. Emlékének hódolva és a lélektudomány jövő haladásába vetett őszinte hittel, a Magyar Psychologiai Társaság XIV. közgyűlését megnyitom.

EGYSZERŰ SZEMÉLYISÉGVIZSGÁLAT

IRTA: BODA ISTVÁN

I. BEVEZETŐ

A Magyar Psychologiai Szemle 1937. évfolyamában megjelent *A személyiség szerkezete és kísérleti vizsgálata*¹ című tanulmányom között hat kérdőívben csoportosított személyiségvizsgáló kérdéssorozatot, amelynek felépítési elvei és megbízhatóságának tényezői is a mondott tanulmányban elegendően részletezett megvilágítást nyertek. Továbbfolytatódó kísérleteim egyre jobban meggyőztek arról, hogy — főleg gyors (bár ekkor is megbízható) személyiségkép megállapítására törekedve — feleslegesnek kell ítélnünk ilyen sok kérdésnek és ennyi kérdőívnek használatát. Az elméleti és főleg gyakorlati tanulságok alapján, egyre kevesebb és kevesebb kérdésből álló *egyetlen* kérdőív alkalmazására kezdtem reátérni. Különböző hosszabb kérdéssorozatok alkalmazása után 1939 és 1940. év őszén egy csupán 35, illetve 39 kérdést tartalmazó kérdőív felhasználásával végeztem el a kassai állami *Kereskedelmi Főiskola* új hallgatóinak, 1941. év júniusában pedig mindössze 25 kérdést tartalmazó kérdőívvel a *kassai középiskolák* érettségiző évfolyamainak személyiségvizsgálatát.²

Mielőtt új, 35 kérdést tartalmazó kérdőívem szövegét kö-

¹ Megjelent az *Új Élet Felé* tanulmánysorozat 3. számaként is.

² E személyiségvizsgálatokról röviden beszámoltam a M. Psych. Társ.-ban, valamint Kassán tartott különböző előadásaimban, főleg a M. Psych. Társ. gyakorlati lélektani szakosztályának egyik, 1941. június hó 11-én tartott felolvasó ülésén; a szlovák diákok sajátos személyiségképével külön is foglalkozott *Sziklay* László tanársegédemnek a M. Psych. Társ. 1941. okt. 13-i ülésén tartott felolvasása.

zölném, rövid vázlatban ismertetem e kérdőívek összeállításának leglényegesebb szempontjait.

Magam legelőbb „a megfigyelés elé kínálkozó lelki jelenségek és cselekvések mélyebb benső *motivumainak* pontosabb kielemezésére és a megfigyelési adatok módszeres és irányított gazdagítására, kiteljesítésére“ törekedtem.³ Utóbb tértem át, *középponti* személyiségvizsgálati módszeremül, egy kérdőíves vizsgálati rendszer kidolgozására és állandó fejlesztésére. „Azért kellett éppen *ennél* az (általános) személyiségvizsgálati módszernél állapotodnom meg, mert egyfelől kétségtelen, hogy az egyéni élek *legmélyebb* bensőjébe maga a vizsgálandó egyén lehet a legjobb vezetőnk (még akkor is, ha nem jól ismerné önmagát, sőt, ha talán még félre is akarna vezetni minket: a kérdéseknek általa át nem látható összefüggéshálózatában egyszerűen *nem lehetséges* a színlelésnek vagy akárcsak az önámításnak *leplezetlenül* maradása.“⁴ A kérdéseket érdekes, őszinte vallomásra készítő, ártatlan formába öltöztettük, sorrendjüket — a *testi egészségre* vonatkozó kérdésekkel kezdve — úgy állítottuk össze, mintha egy, a vizsgált egyén céljaira hasznos orvosi kikérdezésről volna szó, és í. t. Már e legelső kísérletekben a legjobban éppen a feleletek őszinteségének nem várt nagy foka és a szándékos félrevezetésnek teljes hiánya lepott meg. A nagyobb biztonság érdekében mégis — új meg

³ A keresk. szakisk. tanárok egyesületének elaborátuma az iskolai jellemző munká eredményesebbé tétele tárgyában c. (1934), valamint Tervezet az érettségi vizsgálathoz kapcsolódó válogató értelmességi vizsgálat és a középiskolai növendékekről vezetendő személyi megfigyelő napló tárgyában c. munkálataimat. Az utóbbi közölve a M. Psychol. Szemle 1935 évfolyamában is. — Legújabban használt megfigyelő lapomat is ilyen szellemben állítottam össze. Idézve a szerző következő tanulmányából: A magyar személyiség megfigyelésének módszerei (Prot. Szemle, 1941. szeptember és Új Élet Felé 11. sz.).

⁴ Ezért kérdőíves módszeremnél éppen nem „hibaforrás“, ha a vizsgált személy — válaszaiban — „önkéntelenül is nem olyannak mutatja be magát, amilyen valóban, hanem amilyen szeretné hogy legyen, illetőleg amilyennek hiszi magát, vagy pedig amilyennek szeretné, hogy mások őt tartanák“. (J. Noszlopi László: Csoportos erkölcslelektani személyiségvizsgálat az ifjúkorban. Cselekvés iskolája 1941/42. 1—4. sz.) Ellenkezőleg: a vizsgált egyénnek önmagáról képzelt vagy vágyott képének is élénk lepleződése csak még *teljesebbé* teszi a való való biztos objektív ítéletet, amint azt e tanulmány végén példákkal is fogom szemléltetni.

új, módosított szempontokból fogalmazott *ellenőrző* és *kiegészítő* kérdéseinkkel — az elvileg továbbra is lehetségesnek maradt félrevezetési szándék élesebb lelepleződését még jobban biztosítottuk. A szépítgető vagy félrevezető vagy csak önáltató hajlandóságok így maguk is értékes *diagnosztikai* (egyben, természetesen, prognosztikus) adatokká váltak. A kérdőívekre adott feleletek sorozata elsősorban azt leplezi elénk: melyek az egyéni lélek végső lelki *szükségletbeli, vágy- és érdeklődésbeli, temperamentumbeli, lelki dinamikai, hangulati és jellembeli* stb. alapjegyei, eredeti (primitív, elsődleges alapú) vagy másodlagos, stb. kifejlődésű érzelmi és értékelő *beállítódásai*, természetes vagy másodlagos *hajlamai*, végső *törekvés-alapjai* és jelenlegi igazi *törekvés-céljai* és í. t. E módszer ilyen alkalmazásával tehát éppen azon a téren (— a *legmélyebb* lelki eredeztető tényezők és rétegek területén —) vagyunk képesek a legtovább jutni el, amely téren a többi módszerek segítségével általában a legkévésbbé nyújthatja a biztos és teljes eredményt, a hangsúly nem is arra esik, hogy tényleg mit miért *tett* vagy tesz a kísérlefi személy, mint inkább arra, hogy mit miért szeretett volna vagy *szeretne* tenni, — legmélyebb lelki szükségleteinél, morális, szociális stb. igényeinél, hajlamainál, érdeklődés-irányainál, törekvéscéljainál, érzelmi és értékelő beállítódásánál stb. fogva. Talán felesleges is különösebb nyomaték-kal hangoztatni: nevelői és egyéb *gyakorlati* szempontokból is a *legmélyebb* lelki alapok fölfedése a legfontosabb. Mert ha emberi lélekhez valóban közel akarunk férni, hogy benne bármilyen *alakító*, fejlesztő, talán egyenesen lélekmentő és lélekemelő munkát végezzünk, illetve *saját maga* által elvégeztessünk, igazán *mély* és *állandóan* ható eredményt csak akkor érhetünk el, ha a kérdéses egyént *legmélyebb* beállítódásaiban, vágyaiban, törekvéseiben vagyunk képesek átalakítani, ha lelkében addig a mélységig tudunk hozzáférni, ahonnan *legmélyebb* benső egyenetlenségei, zavarai, gátoltságai, esetleges konfliktusai is fölfakadtak, és ahol egyedül válhatunk képesekké legyőzni azokat. (L. *Új Élet Felé*, 11. sz.)

Kérdéseim megszövegezése és egybeállítása módjának *végső* elméleti alapja abból a személyiségszerkezeti és személyiségfejlődési elméletemből sarjadt, amelyet először a már em-

lített összefoglaló tanulmányban: *A személyiség szerkezete és kísérleti vizsgálata* ismertettem. (Erre a tanulmányra általában utalnom kell több olyan általános fontosságú kérdésre vonatkozóan, amelyeket ezúttal feleslegesnek tartok újra ismertetni.) Módszerem elsősorban a *legmélyebb*, „*harmadik*“ *személyiségréteg* tüzetesebb elemzésének eredményeire, valamint a természetes lelki *fejlődés*irányulások és a különböző lelki jegyek *természetes együttjárás*i viszonyaira vonatkozó felismerésekre támaszkodik. E legmélyebb személyiségrétegben az *átörökölt* egyéni alkatnak (konstitúciónak), egyúttal a lelkiéletnek 1. végső *minőségi* alapjait — egyéni elsődleges biopszichés *szükségleteket* és *képesség*-alapokat („*érzékek*“-et) —, 2. a végső *mennyiségi, dinamikus, mozgásos* (így tempó- és ritmusbeli, formai) határozmányokat, ezek között a temperamentum-határozmányokat, végül 3. a végső *fejlődés*meghatározó tényezőket találjuk. Ez a réteg az egyéni élet alapjellegét, az élethalakulás lehetőségeit és mintegy kereteit — irányjaiban is, fokaiban is, fejlődésében is — a maga részéről végzetszerűen meghatározza. Az egész egyéni lelki élet természetes végső *szükségleteken* és a szintén „*veleszületett*“ *érzék- és képesség*alapokon épül fel, hogy a lelkiséget teljes eredményűvé és kibontakozottságúvá az energiabeli, mozgásos és formai tényezők, valamint az egyéni fejlődés-determinációk színezzék és alakítsák. E szükségletekből és képesség-alapokból bontakoznak ki a *középső*, „*második*“, *motivációs* személyiség-réteg *hajlamai, érdeklődései, vágyai, törekvései*, a „*másodlagos*“ stb. érzelmi, törekvéses, érdeklődésbeli alakulások (új szükségletek, új meg új benső szerveződéses, „*kanalizálódások*“, *célváltoztatások*, „*szublimálódások*“, *másodlagos közönyössé* stb. *válások*, *szenvedélykiformálódások*“, lelki egyensúlyi zavarok, és í. t.), a spontán impulzusok éppen úgy, mint az egyénnek a maga impulzusaira és elsődleges beállítódásaira és bármily egyéb megnyilatkozásaira való ellenőrző, kritikai, önfegyelmező stb. *reakciói* és így végül a lassanként kibontakozó *vezető életbeállítódási formák* és jellegzetességek fokozatos megszilárdulása. Így végeredményben az egész lelki életnek e mélyebb mozgalmi határozzák meg a *felszíni*, „*első*“ személyiségrétegnek a *szubjektív tudat* elé tükröződő (és a külső szemlélőnek is közvetlenebbül hozzáfér-

hető) érzet-, képzet-, emlék-, gondolat- stb. szerveződéseit, motorikus, érzelmi, törekvési, akaratati tudatosultságát és tudatos szerveződéseit, valamint végül tényleges (és kívülről a legközvetlenebbül feltűnő) cselekvéseit.⁵ A leglényegyet rövid formában fejezve ki: az egész, bármily mozgalmas és bonyolult lelki élet úgy fogható fel, mint az egyéni *szükségletek* minél teljesebb kielégítésére, a legkielégítőbb *maga-kielésre* való törekvés; ez az önkielés és maga-kielégülés a *cselekvésben*, illetve legalább bizonyos cselekvést pótló vagy cselekvést helyettesítő tevékenységekben (így a művészi és értelmi alkotásban vagy legalább gyönyörködésben és megértő leszámolásban) válik teljessé. A tényleges egyéni életvezetést mind általános jellegében és vezető alapirányulásaiban, mind az önmagunkkal, másokkal, magával az élettel, sorsunkkal és az élet különböző köreivel szemben való beállítódásokban, valamint az alkalmazkodás és érvényesülés-keresés általános jegyeiben és í. t. *leglényegesebben a konstitúcióban* megalapozott végső szükségletek és az azok alapján kifejtett törekvések és vágyak alapozzák meg és vezetnek egészen a tudatos lelki élet különféle megnyilvánulásaihoz, végül a cselekvésekig, — a minél teljesebb egyéni maga-kielésre, a szükségletek minél teljesebb kielégítésére törekvő irányulásban. Ezt a kibomlást *eredményességében* a képességi- és energiatényezők, általános *színezetében* bizonyos formai és motorikus jegyek is, *kibontakozhatásának* menete és teljességi foka tekintetében pedig a végső egyéni fejlődésdeterminációk határozzák meg, befolyásoltatva minden téren a külső (élő és élettelen) *környezet* kedvező vagy kedvezőtlen hatásai által. De ennek a külső környezetnek is — *minden hamis látszat ellenére* — csak akkor és annyiban van *igazán lényeges* hatása, amikor és amennyiben a mondott *belső* tényezők alakításáig, formáló neveléséig képesek lehatolni.

⁵ A személyiség szerkezeti képét, bizonyos tudományos jogosultsággal megrajzolhatjuk pl. a biológiai fejlődés rétegeződéseit szerint is (Rothacker) vagy akár egy középponti én-egésznek („én-mély“-nek) különböző „én-felek“-hez való és emezeknek egymásközi szerkezeti viszonyai szerint stb. is. Nincs terünk itt annak megokolására, hogy miért tartjuk ezeket az értelmezéseket (amelyekre a mi magunk régibb dolgozataiban is sok alap kínálkozik) kevésbé kielégítőeknek, mint a konstitúciós megalapozásúakat.

A mondottak részletezőbb érvelések nélkül is megértetik: miért kell, hogy kérdőíves módszerünkben a hangsúly a végső egyéni szükségletekben és érzékekben megalapozott *törekvéses, hajlam-, vágy-, érdeklődésbeli és beállítódási* tényezőkre essék, hogy azonban másfelől az egyéni vallomásokból a természetesen megalapozott elsődleges vagy a (gyakran az igazi egyéni személyiségalapnak nem teljesen megfelelő) másodlagos stb. lelki fejlődéseknek irányvonalai, sőt *kibontakozottsági foka* is leleplezhetők legyenek. Azokról az elméleti és gyakorlati, *technikai* megfontolásokról és „fogások”-ról stb., amelyekkel (a kérdések megszövegezésében, egymáshoz rendezésében stb. is) a kérdéseinkre adandó válaszok megbízhatóságát és minél többoldalú és teljesebb értékesítését kívántam biztosítani, mellőzhetőnek érzem a beszámolást.

Kérdőívemnek írásos válaszokat kérő és *tömeg-* (ill. csoport-) vizsgálatban való hasznosítása főleg azért értékes, mert a kísérleti személy gyakran könnyebben írja le azt, amit előszóban az őt kérdező vizsgálatvezetővel szemtől-szemben való beszédben nem tud vagy nem akar vagy legalább restell elmondani, — „különösen ha látja, hogy a *többiek* is írnak és vallanak.” — Végül: kérdőíveim kérdéseire aránylag *könnyű* a feleletadás és másfelől az értékelő maga a kapott feleletek *miértjére* is általában pontos választ tud adni: kérdőíves módszeremet éppen e *mélyebb*, maga a vizsgált személy által általában nem (vagy legalább hiányosan vagy tévesen) tudatosított miértek, benső motívumok jobb: teljesebb és főleg megbízhatóbb felismerésére dolgoztam ki.

Mind a mondottaknál fogva hiába mondja, sőt hiszi is magáról kísérleti személyünk, hogy ő pl. mennyire *korrekt* viselkedésre beállított, másokon segíteni kész stb., stb. egyén, válaszaiból pontosan és biztosan lelepleződik, hogy ez a „korrektsége” bizony inkább csak vágy, önámítás, talán csak külsőleges „fedőfogalma” — a maga és mások számára — bizonyos mélyebb inkorrektus motívumoknak, amelyeket nem tud legyőzni magában, lelepleződik, hogy erősen hangoztatott segítő készsége is csak önámító frázis, amelyre a maga értéktudatának megmentésére van szüksége és i. t., mint ahogy sok túlságos öntudatoságú, különösen hangsúlyozott önbizalmú, esetleg fölényeskedő hangú vallomás gyakran csak kívülrre, illetve önmaga és a külvilág, mások felé kiépített fedőjellegzetessége a mélyebb, bensőbb, igazibb (objektív) önbizalomhiánynak és egy erős, de titkolt (önmaga előtt is néha kétségbeesett túlzású erőfeszítésekkel titkolt) kisebbsétkülségi érzésnek.

Az elmondottak után talán felesleges hosszan válaszolnom arra, hogy mennyire *tökéletesen* helyén nem való volna módszerünkkel szemben azt a vádat hangoztatni (— amelyet *Noszlopi* László, egy előbbi jegyzetben már említett dolgozatában, hibaforrásként említ fel a *kérdőíves* módszerrel szemben —), hogy e módszerrel „az *erkölcsi intellektualizmus* veszélyébe esünk és e tesztek érté-

kelésekor *úgy véljük*, hogy aki tudja, mi a jó, az már feltétlenül meg is cselekszi a jót.“ *Ennyire* megalapozatlan vádat csak olyan valaki hangoztathatna a *jelen* módszerrel szemben, aki sohase tekintett bele *egyetlen* konkrét elemzésembe sem, vagy maga sohasem végzett e módszerrel — annak szellemében helyesen lefolytatott — lelkiismeretes kísérletet, és így olyan dologról beszél, amelyet nem ismer. — Az e tanulmány utolsó részében adott példák szemléltetni fogják, hogy mennyire biztosan világosodik a (megfelelően hozzákészült) értékelő elé az önkénytelenül vagy tudatosan önszépítő vagy hamis önmegítélések *valódi* értéke. Arra a — további ellenérvet tartalmazó — feltevésre, amely szerint a kérdőíves eljárásoknak is az az „*alapgondolata*“, hogy a kísérleti személy mintegy *véletlenül* „*elárulja*“ személyiségvonásainak jórészét, úgy érzem, felesleges lesz az itt tárgyalt módszer védelmében szót emelnem. Az egész rendszer — amint a fentiek elegendőképpen láttathatják — éppen nem a pusztán *elszólásokra* bízva magát (— amelyeknek, persze, szintén nagy értéke van —), hanem úgy épül föl, hogy a vizsgálandó személy lelkiéletének bizonyos középponti jelentőségű alapjegyei *szükség szerint* le *kell*, hogy lepleződjenek, és pedig úgy, hogy az egymást követő kérdésekre válaszolva maga a vizsgált személy is egyre jobban válik képessé sajátmagának (önmaga előtt is egyre érdekesebb) őszinte feltárására, de egyúttal az értékelő pszichológusnak is lehetővé válik a válaszokban közvetlenül kifejezésre jutó szubjektív tartalmak *objektív* korrekciója is.

II. A KÉRDŐÍV KÉRDÉSEI

(Utasítás: „Kérdéseket fogok feltenni; írásban⁶ fognak reájuk válaszolni. Előbb nyugodtan, higgadtan gondolják át az egyes kérdéseket — talán olyan kérdéseket is fognak kapni, amilyenekre eddig még nem is gondoltak — azután *őszintén, nyíltan, teljes bizalommal*, de lehetőleg *röviden* válaszoljanak. A kérdéseket most egyenként, minden kérdést megismételve, fogom felolvasni. Maguk *nem írják le a kérdéseket*, hanem csak *számmal* (1—35.) fogják jelezni, hogy az első, második stb. kérdésre melyik választ adják. Nagyon sokat ne gondolkozzanak az egyes kérdéseken: válaszaik közvetlen frissége nagyobb értékű, mint a túlságos gonddal kimesterkedett válasz. — Figyelem! Kezdjük!“)

1. Nyugodtan szokott-e *aludni* vagy nyugtalanul? (Esetleg beszél, kiáltozik, fel-felriad, talán járkál is álmában?) Ha alvás közben fölébred vagy fölriad, hogyan érzi magát? *Reggel* pihenten vagy fáradtan ébred-e?

2. *Testi jóérzésében* gyakran vagy ritkán vannak-e zavarok, fogyatkozások? Milyen természetű panaszai, fájdalmai vannak?

3. Szeret-e *másokkal* együtt lenni? Szeret-e velük is *dolgozni*, vagy inkább csak magában szeret lenni és szívesebben dolgozik egyedül?

4. Érzéseit és gondolatait *szívesen mondja-e el* másoknak? vagy inkább magában szokta tartani őket? Tud-e, ha kell, hallgatni róluk mások előtt?

5. Hogyan szokott gyakrabban és szívesebben *cselekedni*: úgy-e, ahogy

⁶ Ha a válaszadás *szóbelileg* történik, természetesen, ennek megfelelően kell változtatni az utasításon.

éppen jön, egy hirtelen ötlet, gondolat, impulzus, érzés hatására, vagy inkább hosszas és gondos megfontolás után?

6. Ha valamilyen választás előtt áll, ha döntenie kell, ha valamire el kell határoznia magát, *gyorsan* szokott-e dönteni, választani, határozni, vagy inkább óvatosan és hosszas megfontolás után határoz? Döntéseit és elhatározásait gyorsan, azonnal *végre is hajtja-e*, vagy inkább óvatos, következetes, lassú, kitartó munkával törekszik érvényesíteni őket, vagy gyáván és energiátlanul elhalasztja a végrehajtást, vagy némely esetben talán végleg lemond a végrehajtásról stb.?

7. Mit szeret jobban: az eseményeket (pl. társai játékát, veszekedését, az emberek tülekedését) csak úgy kívülről, távolról szemlélni-e, vagy pedig inkább *bele-
avatkozni* a dolgokba, a játékba, vitába, talán a verekedésbe is?

8. Ha valamit *megtagadnak* magától, ha nem teszik azt, amit szeretne, ha nem fogadják el azt, amit mond, akkor mit érez, mivel válaszol, mit csinál?

9. Tud-e és szeret-e *engedelmeskedni*?

10. Elégedett-e a *társadalmi és gazdasági* élet-berendezkedésekkel, a saját maga és a mások életével? Különösen mivel elégedetlen?

11. *Bizik-e* sajátmagában, abban, hogy el tudja végezni feladatát, hogy állásában meg tud felelni stb., vagy pedig nem? — *Többre* vagy kevesebbre tartja-e magát, mint másokat, barátait, ismerőseit, az embereket általában?

„A következő két kérdésre elég csak a kérdés után felolvasandó *egy-két szóval* (vagy hasonlóval) felelni. Természetesen *szabad* azonban egyebet is hozzáírni.”

12. Szívesen választana-e olyan foglalkozást, amelyre *hajlandóságot és kedvet* nem érez, de amellyel sok *pénzt* kereshet? (Szívesen; nem nagyon szívesen; egyáltalán nem.)

13. Van-e kedve *visszatartania* magát valamely szórakozástól csak azért, mert az *sok pénzbe* kerülne? (Van; nem nagyon van; nincs.)

14. Képzelje, hogy valahol egy nagy *tömegbe* maga is beáll vagy csak belekeveredik. Ha itt most valaki — feltehetően csak véletlenül — a *lábára lép*, vajjon mi volna a maga *első* impulzusa? (Mit volna kedve csinálni? Pl. szóval támadni arra, aki a lábára lépett, vagy megütni azt, vagy csak feljajdulni, káromkodni stb.) És vajjon mit *fog tényleg* csinálni? (Valóban ki fog-e törni vagy inkább legyőzi magát stb.)

15. Általában gyakran szokott-e *haragra lobbanni*, ilyen vagy olyan esetben felháborodni vagy ritkán? Haragja vagy felháborodása *tartós-e* vagy nem? *Kimutatja-e* haragját (pl. hevesen kifakad, visszafelel, visszaüt, azonnal elégtéteit vesz magának), vagy pedig visszatartja magát és talán csak magában mérgelődik, töpreng, gyötrődik vagy *csír* is, vagy esetleg későbbre tartogatja a bosszúállást?

16. Mi *érdekl*i inkább? (pl.: emberi dolgok, érzések, akarások, cselekvések vagy a külső természet vagy elvont dolgok — pl. valamely tudomány —, vagy valamely gyakorlati vagy művészi foglalkozás, vagy inkább saját maga, vagy az, ami a földi dolgokon túl van — pl. a vallás — stb.?)

17. a) Milyen embereket *szeret*? (Pl. általában mindenkit; azt, aki a rokonság révén közel áll hozzám; aki hasznomra lehet, aki érdektársam, üzlettársam; aki az én fajtámból való, aki olyan nemzetiségű, mint én; aki olyan természetű és gondolkodású, mint én stb.) — b) És milyen embereket *nem szeret*? (pl. aki nem rokonom, nem érdektársam, aki nem lehet hasznomra, aki

valamilyen más fajtájú vagy más nemzetiségű, aki másképp érez és gondolkodik, mint én, akinek ilyen vagy olyan furcsasága, gyöngéje, hibája, bűne, fogyatkozása van stb.)

18. Irjon le néhány olyan feladatot, megbízást, vállalkozást, amit kedve, *vágya volna* elvégezhetni!

19. Vannak-e alkalmak (pl. kirándulás, játék, szórakozás vagy esetleg komoly dolgok, fontos munkák is), amelyekben szívesen veszi, ha mások *vezetik*, irányítják, dirigálják? Vagy talán azt szereti jobban, ha mindig és mindenben maga vezethetne? Fáj-e, ha ilyenkor mégis engednie kell a mások akaratának?

20. Szokott-e gyakran bizonytalan, *feszélyezett* lelki állapotba kerülni? Pl. ha társaságban van, ismeretlenek, idegenek között (fiú-, ill. leány-társaságban), vagy valami magasrangú ember vagy nagy tekintély előtt, vagy ha felettségi megdorgálják, vagy ha valamely magára nézve kényes helyzetbe kerül?

21. Mondja meg őszintén: mit tart a *társadalmi formáságokról*? — Szereti-e megtartani őket? — Általában mit tart az emberek közötti *tapintatosságról*? — Érdemes-e egyáltalában tapintatosnak lenni?

22. Érdemes-e *segíteni* az embereken? Mi a tapasztalata és mi a véleménye? Könnyen vagy nehezen *bocsát-e* meg másoknak? Van-e valami, amit *nem tud* vagy nem akar megbocsátani? Micsoda?

23. Néha a legtakarékosabb embernek is jöhet kedve a *prédálásra*. Nincs-e úgy néha maga is, hogy büszkeségből (pl. azért, hogy megmutassa, hogy maga is meg tudja tenni, amit más, vagy azért, hogy ne sajnálják), vagy pedig hiúságból, vagy talán csak valamely jóleső kedvtelésből stb. — pénzzel vagy akármi más anyaggal, ajándékkal vagy bármi egyébbel *prédálni* szeret?

24. Örül-e nagyon és hosszasan esetleges *sikereinek*. munkája eredményének és vajjon a balsiker vagy eredménytelenség hamar és tartósan elcsüggeszti-e?

25. Vannak-e dolgok, helyzetek, személyek, amelyek nagyon *kellemetlenek* magának, amelyeket ki nem állhat, nem bír ki, amelyektől fél, undorodik vagy visszaborzad? Melyek azok?

26. Az *állatokat* szereti-e vagy nem? Milyen állatokat és miért szeret? Szokott-e velük játszani, szereti-e símogatni, bosszantani, kínozni őket?

27. Hogy esik magának, ha *dicsérik*? (Pl.: nagyon jól, jól, közömbösen hagy, sokszor kellemetlenül érint; a külső körülményektől vagy a dicséretől vagy a lelki állapotomtól, hangulatomtól stb. függ.) Fontos-e magának, hogy *jónak* tartsák?

28. Igen sok embernek örök vágya a *szépség, hatalom, gazdagság, érvényesülés*. Maga vágyik-e rájuk? Melyikre különösen?

29. Vessen magával őszintén számot: Vajjon a *mások* érdeke, a más holmija, a *közérdek* vagy a *közvagyon* megéri-e, hogy sokat törődjünk vele, esetleg a sajátmagunk rovására is?

30. A külső vagy belső *rendet, csinoságot, pontosságot* szereti-e, vagy inkább közömbös ezekkel szemben? Ha van irántuk erős érzéke, akadályozza-e valami abban, hogy meg is tartsa a rend és csinoság vagy a lelkiismeretes pontosság követelményeit?

31. Van-e komoly értelme és mi az értelme maga szerint az emberek

külön nemzetekre és államokra való éles szétválásának, és az egyik vagy a másik nemzethez való erős ragaszkodásnak, esetleg más nemzetek rovására is?

32. *Sajátmagának* milyen fogyatkozásait, hibáit, gyöngéit ismeri?

33. Szokott-e *sajátmaga* alakításán, jobbításán, tökéletesítésén — esetleg valamely vezető eszménye érdekében — gondolkodni? Ha nem: írja le nyíltan, őszintén; ha igen: *milyen eredményre* jutott eddig és hogyan gondolja, hogy *tovább* alakulhatna?

34. Tud-e és szokott-e *lelkесedni*? Mi az, amiért lelkесedni tud, és vajjon tartós-e a lelkесedése, vagy hamar széjjelfoszlik? Mi az őszinte véleménye az életnek más, mint anyagi (materiális) és hatalmi eszményeiről, ideáljairól?

35. Írja le magáról, amit esetleg még *hasznosnak* vagy *szükségesnek* gondol! (Esetleg családjával, környezetével, idegenekkel szemben való érzéseiben és viselkedésében; önismerete, kétségei tekintetében; az emberekről való véleményében; saját értékeiről és esetleges hibáiról és í. t.)

III. AZ EGYES KÉRDÉSEKRE KAPOTT VÁLASZOK DIAGNOSZTIKUS ÉRTEKE

E tanulmány megírására az a többfelől hozzám érkezett kérés késztetett, hogy a kérdőíves módszeremmel különböző kutatásterületeken vizsgálódni kívánó kutatók számára az egyéni vallomások feldolgozásának, értékelésének, értékesítésének valamelyes *kulcsát* bocsássam rendelkezésükre. A lelki jellegzetességek egymásközti viszonyulásai — az *általános* megfeleléseken és együttjárásokon túl — annyi megszámlálhatatlan egyéni variációt mutatnak, hogy azokat szabályokba merevíteni eleve meddő vállalkozásnak tetszhet. Az alábbiakban tehát csak néhány *általános* jelentőségű utalással szolgálok e kérdőív többoldalú hasznosításának elősegítésére. Elsősorban általánosabb jellegű utalások körében akarok maradni azért is, mert e kérdőívet úgy állítottam össze, hogy az *minden* olyan gyakorlati (és többféle elméleti) célnak megfelelhessen, amelyben *általános személyiségi* (tehát pl. nem elsősorban *speciális* értelmi, technikai, motorikus stb. képességi) tényezők játszanak jelentős szerepet.

Kérdéssorozatunk — mondtuk már — úgy indul, mint egy *orvosi kikérdezés*, amelyik az orvosához tanácsért forduló egyénhez legelőbb *testi egészségbeli* állapotaira vonatkozóan intéz bizonyos általános kérdéseket. A kísérleti (illetve a vizs-

gált) személynek semmi különösebb oka nincs arra, hogy ezekre a kérdésekre megtagadja a nagyjában őszinte választ, sőt — részben kíváncsiságból, részben egyenesen a teljesebb önismeretre jutás utáni vágytól, sőt nem egyszer a benső egyenetlenségeiből való szabadulhatás valamely reményétől vezetve — e kérdésekből inkább a *teljesebb őszinteségre és bizalomra* való késztetést érzi maga felé áradni. A tényleges tapasztalat azt mutatja, hogy a vizsgált személyek valóban hasonlóan állítódnak be és viselkednek, mint valamely orvosi kikérdezés alatt. Természetes, hogy a testi egészség felől érdeklődő kérdéseink is olyan természetűek, hogy a reájuk várható feleletek *lélektani szempontokból* is jelentőséggel bírnak: 1. a bennünk kérdés tárgyává tett jelenségek (az alvás, álom, ébredés bizonyos jellegzetességei; az egyénre jellemző testi zavarok és panaszok) olyan szomatikus (testi szervezeti) meghatározottságok eredményei, amelyek éppen a *lelki* életnek is általános élet-tani alapjait teszik, 2. a kérdés tárgyává tett jelenségekre éppen *lelki* tényezők is erős befolyást gyakorolnak, illetve gyakorolhatnak. Így pl. a nyugodt alvás, pihent ébredés jegye pl. (1. kérdés) előre azt sejteti, hogy az egyénnek nincsenek az ébrenlétben kellő leszámoláshoz nem jutott *súlyosabb* lelki konfliktusai és válságai, a *testi panaszok* (2. kérdés) ilyen vagy olyan jellege, az egyén esetleges asztheniás stb. alkata, bizonyos „ideges“ tünetei (pl. fáradt ébredés + gyakori fejfájás, gyomorpanaszok, szédülés stb.) tekintetében adhat kiindulást és valamelyes támaszpontot a további feleletek helyesebb értelmezéséhez. De általában következtetést engednek a válaszok a lelki élet *összhangjára*, energia-állapotára, továbbá bizonyos mozgásos, hangulati *temperamentum*tényezőkre is; ezentúl gyakran engednek lelepleződni egészen más jellegű személyiségvonásokat is — nemcsak *tartalmi* adataik által, hanem pl. a felelés módjának pedantériája, esetleg kicsinyessége, lelkiismeretessége, felületessége, határozottsága vagy határozatlansága, bátortalansága, óvatossága, szűkszavúsága, csak a lényegre szorítkozása vagy bőbeszédűsége, pontatlansága stb. által is. Érthető, ha gyakran már a két legelső válaszban igen *sok-szerű* indikációkat kapunk az érzelmi és akarati, sőt az értelmi

élet jegyeire, néha bizonyos „kompenzációs“ jegyekre vonatkozóan is.

A 3—4. kérdésre (— a kassai iskolai 25-ös sorozatban a 3. kérdés —) kapott válaszok az „én“ és a *mások* lélektani szempontokból alapvetően jelentős viszonyában adnak különböző felvilágosításokat. Belőlük közvetlenül megnyilatkozik legelőbb is a *másokhoz* való hozzáfordulás gátolatlan zavartalan-sága, közvetlensége, nyíltsága (vagy ezek ellentétei), a mások iránt mutatott esetleges közöny — amely fakadhat örökölt-elsődleges tompaságból, vagy lehet, már ez egyetlen válasz jellegéből is gyakran sejthetően, csak másodlagos; lehet az egyén számára célszerű vagy, igen gyakran, célszerűtlen kifejlődésű; lelepleződhet a mások felé irányuló mély vágyódás vagy ellenkezőleg a tőlük való (érzékenyebb lelkiségekben gyakran csak a kellemetlen tapasztalatok hatásaként kifejtett) félnék, óvatoss, szemérmes, szégyenlős stb. visszahúzódás, igen gyakran az az „ambivalens“ beállítódás, amelyben az egyén mélyről vágyakoznék ugyan a gátolatlan és meleg másokhoz-kapcsolódásra, ám a többféle okokból (számára hasznosan vagy — a legtöbbször — nem sikeres eredménnyel) kialakuló *másodlagos* fejlődés őt mégis egy érzékenyen autista, esetleg már kifelé el is tompult magábavonulásra vagy örök benső egyenetlenségekbe kergeti és i. t. Még e másodlagos fejlődések *kifejlettségi foka* is megállapítható, ha a *többi* válaszok jellegével is számot vetünk: ez újabb jelentős támaszpontot ad a prognosztikus értékelésekre és az egyéni nevelői stb. tanácsadáshoz. Másfelől éppen ilyen könnyen értelmezhetően nyilatkozik meg az egyénnek *önmagával* szemben való beállítódása, individualista, esetleg durván önző hajtóerői, önerőérzése, önértékelése, mintegy önmagának elég-volta, másokkal szemben való kritikája, válogatása stb. stb.

Megemlíthetjük, hogy ez a kérdés értékes *tipológiai* — így még fajtatípustani stb. — szempontokból is: jellegzetesen gyakori *magyar* vonások pl. a mások, a társaság szeretete, de egyúttal az individualista önsúly-érzés, válogatás stb. Komoly munkát is sokszor csak egyedül szeret elvégezni a magyar, máshoz gyakran még csak tanácsért sem szívesen fordul, a társasággal szemben sok válogató kikötése van, esetleg még barátot is csak keveset választ stb. A viszonylag erős közlékenységi hajlandóság vagy éppen vágy is, a maga-visszatartás nehézsége stb. is szépen megnyilatkozik sok magyar származású egyén válaszai-

ban. Fajta-szempontról is jellegzetes pl. az is, hogy milyen természetűek azok a mélyebb motívumok, amelyek a másokkal való együttélést elősegítik vagy zavarják: pl. általában nem magyar jellegzetesség a másokhoz való minél eredményesebb *alkalmazkodásra*⁷ irányuló erős — és igen hasznos — törekvés, vagy viszont magyarabb vonás a magát szubjektív kedvétől, hangulatától, tetszésétől, a könnyen sértődékenységtől, illetve a megsértettség érzésétől való vezettetés és i. t.

Az 5—6. (25-ös sorozatunkban a 4. kérdés) a cselekvés ötletszerűségére vagy megfontoltságára, a választó elhatározások és végrehajtások gyorsasága vagy lassúsága tekintetében tájékozódik és egyúttal az elsődleges egyéni *impulzusok* és az azokkal szemben való *reaktív állásfoglalás* (azok legyőzése vagy azoktól kritikátlanul vezettetés stb.) viszonylatai tekintetében is keres egy első, általános tájékozódást. Talán felesleges is hangsúlyoznunk, hogy pl. egy egészségesen energikus és harmonikus lélek (az 1. és 2. kérdés szerint), ha gátolatlan spontánsággal és nyíltan fordul mások felé (3—4. kérdés), eleve elvárhatóan hajlamos lesz a határozott és inkább gyors döntésre és az elhatározás azonnali végrehajtására, — legfeljebb okos elővigyázatossága vagy legalább önuralma fogja megszabni az első impulzusain, gondolatain és tervein gyakorolt ellenőrzést, kritikát, változtatást. Azokat a szálakat, amelyek az e kérdésre adott feleleteket a többiekkel összekötik, természetesen, minden más esetben is megkapjuk, rendkívül sokféle változatban. Ha a kapcsolatok talán nem azonnal világosak, ha esetleg zavarosaknak tűnnek fel, vagy ha a különböző feleletekben esetleg éppen benső ellentmondásokra találunk, *csak ebből* a tényből távolról sem szabad azonnal az őszinteség hiányára következtetnünk: jelentheti ez egyszerűen a valomásnak nem elegendően biztos önismeretből való fakadását vagy az önmaga leírásában és megítélésében való ügyetlenséget stb. is. Az egyéni jelleg legmélyebb lényege néha igen gyorsan, de némely esetben csak lassan, fokozatosan bontakozik elénk az egymásra következő feleletekből. Ténylegesen nem volt még olyan esetem — természetesen csak önmagamról beszélhetek — ahol a kísérleti személlyel való esetleges későbbi

⁷ V. ö. különösen a szerző következő tanulmányát: *A magyar alkalmazkodás problémája*. (Magyar Pszichológiai Szemle, 1941. és Új Élet Felé, 10. sz.)

szóbeli megbeszélés vagy a kísérleti személynek későbbi cselekményei a *pisztán e válaszok* alapján kialakított személyiségképet csak bármilyen lényeges részletében is tévesnek mutatták volna. (*Kiegészítéseket* a kiértékelt képhez természetesen sokszor kaptunk: de ezt sem minden esetben, sőt némelykor — maga által a kísérleti személy által is elismerten — éppen az első, írott válaszok mutatták meg őszintébben, mélyebbről és tisztábban a személyiséget, mint az utólagos beszélgetésbeli megnyilatkozások, amelyek általában jóval kevésbé spontánok, de mintegy előkészítettek és keresettek, határozottabban önigazolást keresők.) Megjegyezzük, hogy a 14. kérdés különösen alkalmas az e kérdésekben adott válaszokkal való egybevetésre.

A 7. kérdés (5.) az eseményekbe való *beleavatkozás* vagy az azoktól való óvatos maga-visszatartás jegyeire vonatkozik. Kapcsolata temperamentum-vonásokkal, az impulzívítás, a számító értelem, érdekvédelem, óvatosság, önfegyelem vágyával, impulzívítás és önfegyelem egymáshoz viszonyított erőviszonyával stb. azonnal nyilvánvaló (pl. az energikus és gátolatlan megnyilvánulású egyénnél általában a beavatkozási hajlam megnyilatkozása várható és fordítva; ahol az ilyen általános megfelelések nem érvényesülnek, ott természetesen tovább kell kutatnunk.)

Érdekes természetesen az is, hogy mely esetekben és milyen mélyebb motívumokból hajlamos az egyén az egyik vagy a másik reakcióra: gyakran kapunk a feleletekben e szempontból is értékes adatokat. (E kérdésnek is nagy értéke van fajtalélektani szempontból is. Pl.: az egyik fajta egyénei sokszor mutatnak oktan impulzív beleavatkozás-jelenségeket, míg némely más fajtákra — jól meghatározható eseteket, így pl. a beleavatkozásnak az egyén által várt föltétlen sikere esetét kivéve — általában a távolról figyelő, óvatos, körültekintő beállítódás és az óvatosan alkalmazkodó cselekvés jellemző.

A 8. kérdés (25-ös sor.: 6.) feleletei mély és finom differenciálást engedő egyéni reakció-különbségeket lepleznek le: vajjon hogyan hat vissza az egyén a saját véleményének *ellentmondó* állásfoglalásokra, kívánságai megtagadására és í. t.? Más-más fajtákhoz és népekhez tartozó egyének ismét gyakran adnak típusosan elkülönülő válaszokat (példa rá a magyarban viszonylag gyakori azonnali impulzív, érzelmi, esetleg cselekvéses visszahatásvágy, a sajátosan dacos hátatfordítás

— „akár gyermek, akár szülő legyen az“, mondja az egyik kísérleti személy — stb.) Némely egyéb változat: a maga-érvnyesítésnek egyirányú, következetes, lassú munkával, esetleg „csak azért is“ tovább-keresése, gyors készség újabb érvnyesülési út és mód találására, könnyű filozófikus felülemelkedés vagy gyáva meghátrálás, szolgai meghunyászkodás, általános közöny, alacsonyabbrendű, pl. anyagi érdekeknek szolgáló reakciók, az elégedetlenség ki nem mutatása, ám esetleges titkolt bosszú-keresés stb., a harag különböző jelentkezési formái, sértődékenységek stb., esetleg tehetetlen düh-kitörés, önvád, lelki-furdalás, tépelődés, töprengés, meddő siránkozás, a magunk esetleges vétségének vagy hibájának másokba vetítése és í. t. A feleletek könnyen egybevetethetők némely eddigi, de főleg — az elégedetlenség, harag, bosszú stb. tényezőit újra meg újra megbolygató — további kérdésekre kapott válaszokkal.

A 9. (25-ös sor.: 7.) kérdés igen rövid és egyszerű, de annál értékesebbnek bizonyul. Az *engedelmesség* lehet szolgai és lehet olyan, amelyik csak maga a (pl. individualistább és magasabbrendű értékek felé vágyó) *egyén által* is bensőleg elismert tekintély, „érték“ előtt hódol meg szívesen, vagy amelyik azonnal meghódolni kész bármely *közösségi* érték előtt; lehet spontán, lehet csak benső gátlásokon át érvényesülő; kapcsolódhatik különféle — az egyénre vagy akár a faji közösségekre jellegzetes — kikötésekhez stb. Az engedelmeskedni tudás és az engedelmeskedni szeretés egymáshoz való viszonya is jellegzetes.

A válaszoknak fajta- és nemzeti lélektani értéke szintén jelentős. (A leggyakoribb magyar válasz pl.: — kissé pongyola fogalmazásban jelentkezve — „tudok, de nem szeretek“; sokszor kapcsolódnak az ilyen válaszhoz olyan kikötések, amelyek általában az *egyén által* elismert érték fontosságára hívják föl a figyelmet.)

Ha számot vetünk azzal, hogy — amint már szó volt róla — az egyéni lelkiélet egész mozgalmassága az egyéni *sükségletek* minél teljesebb és — természetes hajlandóságoknál fogva⁹

⁹ L. a szerző lélektani bevezetőjét (*Bevezető a lélektanba*. Egy lélektani rendszer vázlata. 1934), különféle személyiségelméleti dolgozatait és főleg a következőt: *A személyi magasabbrendűség kibontakozása*. Szellem és Élet, 1936. és Új Élet Felé, 1.

— lehetőleg magasabbértékű kielégülésre tör, könnyű átértünk a 10. (8.) kérdésre adott válaszokban kifejeződésre jutható, alapvető és sokszerű pszichológiai érdekességeket. Kérdésünk a figyelem középpontjába először kifejezetten a ma annyira jelentős gazdasági és társadalmi probléma-megoldásokkal való *megelégedettséget* vagy ki nem elégedtséget teszi, de utána a saját maga sorsával való elégedettség kérdéseire is ráirányítja a figyelmet: a kísérleti személyek nyilatkozatai, természetesen, igen sokféle változatban és különböző teljességben tárják fel benső elégedetlenségeiknek általuk tudatosított forrásait. A panaszra könnyen megnyílik az emberek ajka — éppen mert a benső kielégülés kérdése — amint alapszemléletünk is kidomborította — annyira középponti kérdése a lelki világnak —, ezért, amennyiben van valamilyen komolyabb természetű szubjektív válság, rejtett „komplexus“, ez az e kérdésre adott válaszban is valamilyen formában rendszerint megnyilatkozik.

Természetes, hogy akadnak banális feleletek is, amelyek — legalább is *egymagukban* — semmit sem mondanak: pl. pusztán elégedetlenségnyilvánítás a társadalmi egyenlőtlenség stb. tekintetében; de egyáltalában nem is szükséges, hogy *minden* válasz valamely fontosabb új leleplezést engedjen az egyén mélyebb lelki mozgalmait terén. Hogy milyen kérdéseknél, illetve válaszoknál törnek *jobban* felszínre az egyéni lélek mélységei, az sok „esetleges“ tényezőtől függ: az értékelés szempontjából legideálisabban könnyű esetekben is lehet egy-két semmitmondó válasz. Mindig az *egész* válasz-sor a fontos és a válaszok *egymásközötti* viszonyulásai. — Megjegyezzük egyébként: az e kérdésre adott válaszoknak is lehet különböző típusos jelentősége (így közösségi, nemzetiségi, fajta, stb. tipológiai jelentősége is); a szinte mindennel állandóan elégedetlenkedni hajlamos vagy a mindennel megelégedni hajlamos embertípusok általában is elkülöníthetők, — főleg ha tekintetbe vesszük az egyéb kérdésekre adott válaszokat is.

A válaszokban — amint ez természetes — gyakran lelepleződnek le az önmagával és másokkal szemben, morális stb. problémákkal szemben való beállítódásnak, a szerénységnek és mérsékletnek, önfegyelmzésnek, tekintélytiszteletnek, az impulzívitásnak stb. különféle jellegzetességei is.

A 11. (9.) kérdés a szintén alapvető jelentőségű *önbizalom* fokának megállapításához keres adatokat. Csak az e kérdésre adott feleletből is gyakran — és a többi felelettel való összehasonlításból minden esetben — lelepleződik az esetleges (és igen

gyakori) „csekélyebbértékűségi“ érzés vagy az ellentétes irányú szélsőségek között küzködő „ambivalens“ beállítódás.

Faj- és néplélektani értéke e kérdésnek is van: pl. rendkívül gyakori lehet egy-egy fajta egyéneinél az erős egyéni érvényesülés-keresés, a fölényeskedő nagyhangúság, feltűnő impertinencia, gúny stb. mögött az ambivalens színezetű, sok esetben igen erős mély „Minderwertigkeitsgefühl“. (A válaszokból az önmagunkkal szemben való beállítódásnak egyéb jellegzetességei is lelepleződhetnek, gyakran kapunk — különösen értelmesebb egyénektől — mély és finom részleteket közvetlenül megvilágító válaszokat: önbizalmam van, de nem olyan fokú, amilyennek szeretném stb.)

A 12. (10.) kérdés az egyéni *hajlamok, kedv és vágyak* erejének meg az *anyagi* érdek erejének egymáshoz viszonyított fokára, a 13. (11.) kérdés a *szórakozásvágy* és az anyagi érdek egymáshoz viszonyított erejére vonatkozóan ad érdekes felvilágosításokat. A válaszok tartalma és hangja természetesen sokszor leplez le egyéb személyi jellegzetességeket is, első sorban gyakran világít rá a szóban forgó reakciók mélyebb motívumaira, az impulzivitás és az esetleges önmegtartás viszonyára stb. (Csak éppen röviden utalok e helyen is arra, hogy — főleg a 12. kérdésben — a magyar válaszok leggyakoribb típusai élesen elkülönülnek pl. a német vagy az olasz válaszok túlnyomó átlagától.⁹)

A debreceni Nyári Egyetem *olasz* hallgatóin 1941. nyarán végzett vizsgálati eredmények szintén megerősítik régebbi vizsgálataimnak azt a mindig jelentkezett tanulságát, hogy az olasz életbeállítódás az anyagi érdekhez jóval erősebben tapad a magyarnál.

A 14. és 15. (12.) kérdés ismét az impulzivitás és a *maga-visszatartás*, önuralom stb. kérdését, a felháborodás, haragos-ság és haragtartás jellegzetességeit nyomozza (v. ö. a 8. sz. kérdést is és több következőt).

A 16. (13.) és 18. (15.) kérdés az egyéni *érdeklődés-irányo*-kat szondázza, nemcsak *elvont* átgondolásokon alapuló feleleteket — a 16. kérdésre —, hanem valamely egyénileg tetsző, *konkrét* feladat megnevezését is — 18. kérdés — kérve.

⁹ Ezeket a különbségeket minden újabb meg újabb fajtalélektani vizsgálódásom megerősíti. A különbség szellemére reámutat egy-egy, ugyanabba az iskolai osztályba járó *magyar* és *német* gyermeknek válasza; a magyar fiú válasza: „Pénz nem boldogít“, a németé: „Addig nyujtózok, amíg a takaród ér“.

E két kérdés között a 17. (14.) kérdés visszatér az emberekkel szemben való viszonyra, ezúttal az emberek iránti szeretet vagy nemszeretés problémájában, az *emberek közötti valógatás motívumaira* vonatkozólag keresve az egyént jellemző feleleteket.

Feltűnően gyakoriak lehetnek nemcsak az erős fajta- (vagy saját nép-) szeretés, de határozottan fajta-mentési vágyakat kifejező törekvések; a korviszonyoktól is befolyásoltan. — Az elbíráló értékelésnél természetesen tekintettel kell lennünk az esetleges szépítési, idealizálási, sőt leplezési hajlamokra.

A 19. (16.) kérdés az énnek másokhoz való viszonyát, az önérvényesítés egyik jellegzetes területén, a *vezetésvágy* vagy magát másnak szívesen alárendelés problémája tekintetében vizsgálja, alkalmat adva részletezőbb differenciálásokra is: gyakorol-e pl. az általános egyéni érvényesülésvágyra és a vezetésre irányuló vágyakozásra valami módosító hatást (és miért) az a körülmény, hogy nem életfontosságú (de pl. csak a szórakozás-, üdülés-, játékszerű) helyzetekben való viselkedésről vagy pedig az egyén számára komoly jelentőségű munkáról van-e szó? (A mások akarata előtt való kényszerű meghajlás kérdése is érdekes.)

A 20. (új) kérdés a másokkal szemben való esetleges *feszélyezetségi érzések* felől érdeklődik, a 21. (17.) és 22. (18.) kérdés a társadalmi *formaságok* értékelésének és megtartásának, a *tapintatosságnak*, *segíteni* vágyásnak, *megbocsátásnak* problémáiban érdeklődik. (Az értékelésnél ismét vigyáznunk kell az őszinteség, illetve önismeret feltehető fokára, a banális válaszok értékelése különösen gondos figyelmet követel.) Külön is utalok a *felettesekkel* szemben való viselkedésről (20.), a tapintatosság és másokon segítség *érdemes* vagy nem *érdemes* voltáról (21, 22.), a tapintat, segítség, megbocsátás kérdéseiben szerzett egyéni tapasztalatokról szóló feleletek érdekességeire.

A 23. (19.) a *prédálási* hajlam megléte, foka, motívumai felől érdeklődik. (A válaszok feltűnően éles fajta-, illetőleg nemzetiségi típus-elkülönítéseket is engednek; egyetlen példa az — általában prédálási hajlamot mutató — *magyar* válaszokba a társadalmi tekinteteknek, mások viselkedésére való tekintésnek stb. gyakori belejátszása, szemben pl. a — prédálási

hajlamot általában nem mutató — olasz válaszok ellentétes jellegével.)

A 24. kérdés a *siker- és sikertelenség-érzés* foka és tartósága tekintetében érdeklődik, jellegzetes és könnyen értelmezhető (bár sokféle változatot mutató, fajtalélektani szempontokból is érdekes) válaszokat váltva ki.

A 25. (21.) kérdés az esetleges egyéni *kellemetlenségi, borzadási, undor-érzések* megléte, minemősége felől keres tájékozódást. A feleleteknek gyakran van „komplexus“-leleplező értékük is. Ez a kérdés mintegy kiegészíti az egyéni pozitív érdeklődésekre, tetszésekre, vágyakra stb. irányult kérdéseket.

A 26. (22.) kérdés az *állatokkal szemben* való beállítódást vizsgálja. Nagy diagnosztikai értéke van; ez onnan ered, hogy az állatokkal szemben való beállítódás sok tekintetben rokon az emberekkel szemben valóval, — ám a nélkül, hogy ezt a jellegét általánosan tudatosítani szoktuk volna. Ezért a válaszok a legtöbbször gyanútlanul spontának és őszinték, legfőljebb az állatok kínzását nem szeretik bevallani a kísérleti személyek. Főleg az állatokkal szemben mutatott melegség vagy hidegség, esetleg közöny jegyei, az irányukban megnyilvánult érzelmi beállítódásnak és a velük szemben tanúsított viselkedésnek motívumai értékesek (pl. a kísérleti személy csak játszani szeret velük, szereti őket — nyilvánvalóan enyhébb fokú „kompenzáció“-ként és elégtételként — bosszantgatni, szereti őket hasznukért vagy szépségükért, kecsességükért, gyöngeségükért vagy okosságukért stb., undorodik tőlük és í. t.).

A 27. kérdés a mások részéről a vizsgálandó személlyel szemben mutatott *elismerésnek* (pontosabban dicséretnek, jónak tartásnak) hogyan fogadása iránt érdeklődik. Jelentősége az önértékeléssel összefüggő problémákon kívül hiúsági és különféle kompenzációs elégtétel-keresési hajlandóságok megnyilatkoztatásában is rejlik. Sok esetben igen mélyre világító válaszokat várhatunk, különösen a kérdés második részére („fontos-e magának, hogy *jónak* tartsák“) adott feleletben: tapasztalásunk szerint a mások által jónak tartásra való vágy sok esetben egészen központi szerepet játszik az egyéni viselkedés némely enyhébben vagy súlyosabban abnormis vezetésében. (A mások által jónak tartás vágya annál erősebb, minél inkább

vannak az egyénnek elfojtott aggályai a saját *valódi* jósága tekintetében; ez a vágy egészen abnormis erejűvé erősödhetik.)

A 28. kérdés néhány *közönséges* — nem legmagasabbrendű — *élet-eszmény* (szépség, hatalom, gazdagság és az általános *értvényesülésvágy*) ereje után érdeklődik. A válaszokból az egyén általános szellemi szintjének magasságára (és, természetesen, sok jellegzetes általános személyiség-vonásra) is fény derülhet.

A 29. (20., erősen változtatott szöveggel) kérdés a *saját* maga és a *más holmijával, érdekével*, a saját és a közvagyonnal szemben való viselkedésnek jellegére és különbségeire keres feleletet. A válaszok még a szorosabb fegyelem alatt álló iskolai növendékeknél is általában őszintébbek és szabadabbak, semmint előre vártuk volna. Ezért a maguk részéről is nem ritkán adnak új vonást az egyéni személyiségképhez.

A 30. kérdés a *rend-, csinosság-, pontosság* szeretet külső-belső jellegzetességei iránt és az ily irányú hajlandóságokkal szemben esetleg *értvényesülő* benső akadályok, gátlások iránt érdeklődik.

A 31. kérdésre adott válasz a nemzeti és állami egység és hatalom, a különféle *nemzetek és államok közötti ellentétek* problémáiban való egyéni állásfoglalásokból, esetleg a nemzeti érzés erejéből stb. juttat valamit kifejezésre.

A 32. (23.) kérdéssel kapcsolatban — amelyik az egyéntől *saját hibáinak*, fogyatkozásainak tudatosítását és fölsorolását kívánja — első pillanatra talán azt gondolhatnók, hogy (az egyéni önszépítési törekvések miatt) nem fogunk komoly haszonnal értékesíthető válaszokat kapni. A vizsgálati eredmények azonban egészen mást mutatnak — és lélektanilag jól megérthetően —: a vizsgált személyek általában buzgalommal igyekeznek a maguk megítélése szerint való (illetve nem ritkán inkább csak a velük szemben másoktól hangoztatni hallott) hibákat mintegy önmaguk előtt is elszámolni és jobban tudatosítani. Lélektani szempontból a legérdekesebb probléma az ismeret és a helyes maga-értékelés fogyatékosága. Az e kérdésre adott választ összehasonlítva a különben objektíve lelepleződő személyiségképpel, gyakran kapunk igen jó támaszpontot arra, hogy a vizsgálati eredmények a vizsgált személlyel

való esetleges utólagos megbeszélése alkalmával jobban tudatosíthassuk vele önismerete és önértékelése fogyatékos, sőt gyakran téves voltát. (Megjegyzést kíván, hogy amíg a választ adó egyén a kérdések során eljut eddig a kérdésig, már kellően előrehaladt azon az úton, hogy önmagába *objektív magamegismerési vággal* próbáljon mélyebben belenézni és tisztábban látni.)

A 33—34. (24.) kérdés értékes kiegészítő felvilágosításokat adhat az egyéni fejlődésvágy, illetve *lelkesedés* kérdésében. Az emberekre *általában* igen jellemzőnek ítélem, hogy magam még nem találtam kísérleti személyt, aki fölényes mosollyal vagy éppen cinikusan fogadta volna a tökéletesedés és lelkesedés kérdéseinek felvetését: a lélek *legmélyén*, ahová való elmélyedésre kérdéseink rákésztetgetik a vizsgálati személyeket, az egészséges és normális emberben *nincs* cinizmus és nem jelentkezik a magasrendű törekvésekkel, eszményekkel, lelkesedésekkel szemben a *lenéző fölényeskedés*: mindez csak a *fölszínnek* gyakori hangoskodásaiban és hazug pózaiban szokott megnyilvánulni.

A lélek *legmélyén* minden normális ember *természetesen* eszményt kereső és magasabbbravagyó. A válaszok között akadnak közömbösek vagy méginkább szárazak, de cinikusak, fölényeskedők, lenézők — ebben a kérdésben — még nem kerültek szemem elé. Jellemző azonban másfelől — és most már szomorúbban — az is, hogy milyen gyakran vallanak reá a válaszok arra, hogy a vizsgált személy az önfejlesztésnek, a maga megjobbításának, a lelkesedésnek stb. kérdését gyakran még egyáltalában nem is tette *igazán* problémájává. Ez az egyszerű, de sokatmondó tény — azoknak az iskolai és egyéb nevelői, morális és vallás erkölcsi prédikációknak áradatai után, amelyekkel kulturális életünk az egyént kiskorától kezdve elhalmozza — valósággal megdöbbenhet: kétségtelenül és félremagyarázhatatlanul bizonyítja, hogy *történeti nevelésünk* — akár laikus, akár vallásos szellemben tevékeny — *mindmáig gyökeres fogatkozásokat* kellett, hogy megőrizzen. Az igazság benső átéreztetésére, benső *elfogadtatására* igazában mindmáig kevesebbet tud tenni, mint amennyit — sokkal kevesebbet beszélve, de hasonlíthatatlanul *mélyebbre* hatolva — tennie lehetne és kellene.

A 35. kérdés (25.) is sokszor vált ki érdekes kiegészítő válaszokat — hasznos az is, hogy e ponton magának a válaszadásnak tényét és a válasz mineműségét közvetlenül a vizsgált egyén saját szükségletérzései és *spontán* közlési vágya határozzák meg.

IV. AZ EGYSEGES SZEMÉLYISÉGKEP KIALAKÍTÁSA

Hangsúlyoztuk már, hogy a nyert válaszok értékelése mindenkor csak *a válaszok tartalmának egymáshoz viszonyítása útján* és a válaszolás *módjára, hangjára* stb. is való tekintettel történhetik. Különös figyelmet érdemelnek — nagy diagnosztikus értéküknél fogva — azok a feleletrészletek is, amelyek az egyes kérdésekben világosan kifejezett tartalmi körön kívül eső lelki jellegzetességekről számolnak be, amelyekben *magától*, spontán közlési vágygal mond el magáról egyet-mást kísérleti személyünk.

A vizsgálatokat megelőző utasításokban mégis arra hívjuk fel a kísérleti személyeket, hogy lehetőleg rövid, tömör és a lényegre kifejező válaszokat adjanak; az erre való szelíd és türelmes felszólításokat a kísérlet folyamán a szükség szerint meg is ismételhetjük: az ilyen rövid válaszok szelíd szorgalmazásával nemcsak a vizsgálat gyorsabb lefolytatása a célunk, hanem sokkal inkább az, hogy elkerüljük a túlságosan bőbeszédű ki- és mellébeszéléseket és egyúttal jobban biztosítsuk a válaszok *spontán frissességét*, a túlságosan óvatos megfogalmazások elkerülését stb.

A már mondottakon túl legelőször arra hívjuk föl a figyelmet, hogy — a lelkiélet egyéni változatosságainak kimeríthetetlenségénél fogva — értékelési módszerünket, sőt összefoglaló véleményünket sem szabad *merev skémák formáiba* kényszeríteni.

Mi magunknak, mint értékelőknek, lehet bármilyen típustani felfogása, akár saját elmélete is, értékelésünkben azonban nem szabad arra törekednünk, hogy az egyes személyiségképekben a *magunk elméletének példázását* keressük, sőt általában nem tanácsos valamely *azonnal kész típus-elképzelésből* indulnunk ki, hanem mindig csak az adott *egyéni* lelkiség sajátos egészéből, illetve — ha bizonyos *meghatározott szempontból* (pl. bizonyos neveléstani vagy etikai vagy pszichopatológiai vagy kriminálpszichológiai stb. szempontból) kell mondanunk az egyénről ítéletet — egyúttal a kérdéses vizsgálati főszempont igényeiből is.

Minden egyes egyéni lelkiségnek — túl az általános típusok középponti fontosságú jellegzetességein — van valamely sajátos, *egyéni* középponti magva, jellege: mindenkinek mások az egyénileg — így éppen (csak) reá — jellegzetes középponti *problémái*, kisebb egyenetlenségei, sajátos színű válságai, ezért az egyént mindig mint valami sajátos *unikumot* kell tekinte-

nünk, ily szempontból kell fölépítenünk személyiség-képét, értékesítve természetesen ebben a konstruktív összeállító munkában minden lélektani ismeretünket és eddigi tapasztalásainkat a különböző lelki jellegzetességeknek lehető általános és tipikus összejátszásaira, egymásközi viszonyaira, továbbá a lelkiélet rendellenességeire, a különböző fejlődési sajátosságokra stb. vonatkozóan. Az *értékelés* maga már könnyű, minden esetben az; ami nehéz: éppen ez a biztos értékeléshez szükséges általános, főképpen elmélyült lélektani *felkészültségre* való eljutás. Hogy e ponton nem az ismeretek *tömege* számít, hanem a másokba — még a mi magunkkal ellentétes lelkiségekbe is — magunkat *beleélni képes*, de egyúttal bizonyos magasabbrendű értékszempontokból *föleljük emelkedni* is képes pszichológiai *megértés*, ezt az alaptényt csak azért tartom szükségesnek hangsúlyozni, mert nem kisebb gyakorisággal találkozunk a különféle vizsgálórendszerek merev skémáival való felszínes visszaélésekkel, mint — más esetekben — az első, *ellenőrizetlen* benyomások alapján felszínesen és lelkiismeretlenül elvégzett, sokszor erősen dilettáns ízü személyiségkép-összeállításokkal.

A tudományos lelkiismeretlenségnek arra a *legszélsőbb* fokára végül, amelyik megelégszik, bármely tudományos vizsgálórendszerrel kapcsolatban, azzal, hogy pl. az *egy-egy* kérdésre adott válaszokból (e válaszok minden egymásközi összevetése nélkül) *egy-egy* (mintegy önkénnyel kikapott és mégcsak nem is ellenőrzött) lelki jellemvonást állapítson meg, és egységes személyiségkép kialakítása helyett megelégszik e primitív módon leegyszerűsített és állítólag jellemző egyéni jelzők *puszta egymás mellé sorolásával*, szégyelném, ha ebben a folyóiratban egyáltalában szót kellene vesztegetnem.

Az értékelésnek tehát a lelkiélet *egyéni* központi problémáit kell lelepleznie, a megállapítható összes vonásokat lehetőleg az egyénre legjellegzetesebb egymás közötti szerveződéseiben ismerve fel.

Igy — hogy 1. először egy igen általános példát vegyünk — igen sok, talán a legtöbb egyénnek legmélyebb középponti problémájául az „*én*” és a *mások* viszonyának nem helyes megoldása ítéltető (amint erre néhány utalást már a 3., 4. stb. kérdésekhez fűzött megjegyzéseink is tartalmaztak), ezen belül is többnyire az, hogy bár az egyén természetes alapszükségletei a *másokba való mély bekapcsolódási vágyat* keltik fel, ez a kapcsolódásvágy — részben kellemetlen élettapasztalatok, de főleg magában az egyénben rejlő bizonyos jól meghatározható gátlások miatt — kellően fölerősödni és érvényesülni nem képes,

sőt az egyén — további kifejlése rendjén egyre határozottabban és élesebben — tudatosan *ellene* fordul, egyre jobban tágítva a szakadékokat a között, amivé fejlődnie *kellett volna* és amivé ténylegesen kifejlődött. 2. Van, akinél — hogy most egy ritkább példát adjunk — pl. az *érzelmi* és az *értelmi* kör bizonyos jellegzetességei bírnak sajátos középponti jellegzetességgel (pl. akként, hogy bár átlagon felüli értelmességgel van dolgunk, az egyénnek emberekkel szemben való viszonyát mégis elsősorban ilyen vagy olyan jellegű, színű *érzelmi* élmények határozzák meg, ami az értelmi igények mély, bár nem tudatosított ki nem előgűlhetéséhez, ezért belső, szubjektív izgalmakra, objektíve pedig maguknak az értelmi ítéleteknek és állásfoglalásoknak is „beszűkítésére“ vezet; végül 3. *minden* esetben (— az előbb említett esetekben is —) szükséges (az igen különböző megjelenési formájú) *önzés*-tényezők szerepével való világos leszámolás: *nincsen* semilyen (komoly összhangbeli és fejlődési egyenetlenségeket, helytelen másodlagos beállítódásokat és fejlődéseket eredményező) jelentősebb benső zavar, amelyben ne volna *szükség szerint* középponti szerepe a helyesen le nem győzött, illetve nem szublimált önzési tényezőknek. De az értékelésnek még egyéb szempontokból is szabadulnia kell a merev szkémák alkalmazásától: a személyi összkép *megrajzolásának módja* is esetenként kissé más és más kell hogy legyen, és különösen fontos, hogy értékelésünk vezetés szempontjai alkalmazkodni tudjanak ahhoz a *konkrét* feladathoz is, amelynek jobb megoldását éppen személyiségvizsgálatunkkal kívánjuk lehetővé tenni.

a) Ha közelebbi, speciális cél nélkül egészen *általános személyiségképet* kívánunk az egyénről összeállítani, jól beválí egy olyan személyiségkép-fölépítő eljárás, amelyik (állandóan szem előtt tartva a már említett, sajátosan egyéni összbeljegyzettséget) első feladatként mintegy az *általános lelki helyzetet* állapítja meg és pedig 1. *külön-külön* kielemezve az egyénnek önmagával, másokkal, az élet különböző körülményeivel, a maga egész sorsával, az anyagi és egyéb érdekekkel, az érvényesülés és alkalmazkodás kérdéseivel, transzcendens tényezőkkel, elvekkkel, eszményekkel, különböző kultúrkörökkel stb. szemben való beállítódásait, majd 2. számot vetve az *egyes lelki funkciókörök* külön-külön való érdekességeivel és értékével is, a legáltalánosabb érzékenységi, motorikus, érzékelési, hangulati stb. élet jegyeitől kezdve a tudatos akarati életvezetés jellegzetességeiig. (Magam ezt az eljárást hasznosítom pl. a fajta- vagy néplélektani személyiség típusok megrajzolásában és egymás közt való elkülönítésében is.) — A második főfeladat a *fejlődési* jellegzetességekkel való kellő leszámolás: az eddigi fejlődés iránya vajjon *megfelelt-e* az egyén *legmélyebb* szükségleteinek; milyen *fokra* jutott el; mi a várható

további kibontakozás stb.? — A harmadik főfeladat a *tanácsadói*, nevelői kötelesség teljesítése. Nem elég reámutatni a lelki helyzetre, az esetleges (szinte mindenkiben világosan feltáruló kisebb-nagyobb benső egyenetlenségekre), a személyiségkép felállítása nem sülyedhet üres, céltalan vagy akár egy csupán *l'art pour l'art játékká*: kell, hogy belőle tényleges gyakorlati haszon származhasson maga az egyén és a közösség számára. Ez a tanácsadó munka — ha az első két feladatot gondosan megoldottuk — rendszerint igen könnyű, hiszen az egyéni kép és fejlettségi helyzet gyöngéinek ismerete magától kínálja föl a helyes tanácsadás szempontjait.

Egy-két példa: aki pl. azért fejlődött az autista magabazárkózás irányában, magát az egyént ki nem elégítő módon, tehát szubjektív egyenetlenségeket okozva, mert — bár természetesen vágnék az emberek közé, barátkozásra, társaságba — érzékenysége (és kellően le nem győzött önzése) miatt *nem bírja el* a mások részéről (esetleg a társaságban stb.) származó *kellemetlen* élményeket, sérelmeket, stb., az ilyen egyén arra készítendő, hogy magát legyőzve *vállalja* a kellemetlen helyzetekkel is való megbirkózást, kényszerítse magára a társaságba-elenést, a barátkozást. Persze, ez csak *egyik* oldala a teendőnek. A másik: terelje át figyelmét, érdeklődését *önmagáról* és a neki kellemetlenről *másokra*, *objektív* helyzetekre és értékekre, kellemes dolgokra stb., hiszen ha pl. másokhoz *megértésvágyat*, együttérzést mutatva közeledik, e *mások részéről* is megindul egy hozzáközeledő, összeemelegítő fejlődés; a *kellemetlen* helyzetekkel pedig igyekezzék azok mélyebb *értelmi megértése* útján és az azokat előidéző *személyek* lelki helyzetébe való, együttérzést és bennük is valami értéket kereső mélyebb *beleélés* útján is leszámolni; keressen végül olyan barátot aki őt e benső egyenetlensége szempontjából mintegy *kiegészítheti*, aki a maga ösztönző biztatásával és a maga bátorító *példájával* hozzásegítheti őt bátortalansága, visszahúzódsá vágya stb. csökkentéséhez. (Érdekes, hogy az ilyen kompenzációs kiegészítések a barátkozás terén *maguktól* is milyen gyakran fejlődnek ki — mintha a természet ösztönösen keresné a helyes orvoslás módját —: a nem elegendően *tudatosított* helyzetből azonban csak nem fakad fel *elegendőképpen* erőteljes egymást-segítő hatás.) A megfelelő barátok stb. találása különösen fontos olyanoknál, akiknél a fejlődés azért ferdült el, mert pl. a *maguk értéke* tudatának megmentésére egyre jobban azt a gondolatot erősítették fel magukban, hogy ők a többieknek mennyire *felettte* állanak, ezért másokban azonnal *hibákat* keresnek és találnak, mindent lekicsinyelnek, mindenben válogatnak, erőltetik esetleg a magasabb társadalmi „szint”-tartást — (egyik gyakori tünete ez pl. a lecsúszott gentry-családok gyermekeinek —): a szakadék így egyre távol önmaguk és mások között, még azoknál is, akikben pedig természetes alapszükségletek kívánnák meg a gátlatlan másokhoz-kapcsolódást, amelyhez, természetesen, *egyre kevésbé* juthatnak el. Helyes tanácsadással fel lehet ezeket is szabadítani.

Még további feladat: a vizsgált személyt *meg kell nyugtatni* önmaga felől: gyöngeségei nem „bűnök“, nem is szégyenletesek, *nem letagadandók*, azok — adva éppen ilyen alkata, helyzete, körülményei — *természetes szükségességgel* állottak benne elő, nem is szabad, hogy *önmagát elítélje* miattuk.

Sőt, be kell láttatni vele, hogy e gyöngéi éppen *azért* fejlődhettek ki, mert *ő többre*, nemesebbre, valami magasabbrendűre vágyik — csak nem helyesen találta meg, hogy mi is a neki *igazán* megfelelő magasrendűség (ez a pont további felvilágosításokat kíván, természetesen, egyénenként másként és másként) —, be kell láttatni vele, hogy jelenlegi helyzete *éppen azért* nem elégítheti ki, mert minden tudatos önáltatása ellenére érzi, hogy *ezen az úton nem tud eljutni* a vágyott magasabbértékűségre, ez az út az *ő komoly* többre-vágyását nem elégítheti ki, ezen az úton *egyre csak erősebb narkotikumokhoz* kénytelen fordulni (a másoktól való egyre mélyebb elszakadáshoz, a tőlük való egyre nagyobb fokú elkülönüléshez), — természetesen csak egyre szomorúbb eredménytelenséggel, hogy végül egész energiáját lekösse egy egyre kilátástalanabb, egyre sikertelenebb és kényszerűen mindegyre kínosabb benső harc, amelyben az önáltatás és a benső kielégületlenség állandóan erősödni kényszerül, a helyes útra való *visszatérés* pedig mindig csak nehezebbé és nehezebbé válik.

Ez a beláttató munka teljessé végül akkor lesz, ha fel tudjuk mutatni a vizsgált egyén előtt a helytelen fejlődésmenet reakényszerítésébe belejátszó *önzési* tényezőket.

Az önszeretet teszi, hogy a kellemetlenséget nem tudjuk elfogadni, nem vagyunk képesek „elbírní“, az önszeretet teszi, hogy nem tudunk beletörődni abba, hogy mi is csak olyan emberek vagyunk mint mások (még ha őseinknek birtokuk, rangjuk stb. volt is, vagy akár mi magunkban is objektív értéket is találhatunk), hogy minekünk is megvannak a magunk hibái, csakúgy mint másoknak (akikben viszont a *bennük* is meglévő értékeket nem igen vagyunk hajlandók észrevenni és értékelni), az önszeretet teszi, hogy mindenkitől csak az *elismerést* várjuk önmagunkkal szemben, *csak* ezt (de nem pl. a kritikát stb.) vagyunk képesek elfogadni — hogy azonban esetleg mi magunk, mások felé, lehetően semmi elismerést ne tegyünk, — és i. t. Az átalakulni vágyó egyénnek le kell bontania ezt az értelmetlen, és csak *helytelen alkalmazkodásokat* és végső fokon *szenvedéseket* okozó önszeretetet, reakészítve magát saját gyöngéinek felfedezésére és elismerésére, ezzel szemben a másokban is rejlő értékek feltalálására és elismerésére és i. t., hogy lassanként, mindkét oldalról meginduló áthidaló munkával, az elválasztó szakadék betömődjék. De a kezdeményezésnek *tőle* kell kiindulnia, hiszen a szakadékot valójában *ő maga* idézte elő. — Gyakori eset, hogy a vizsgált személynek viszonylag kisebbfokú — t. i. vágyaihoz és „ideális“ énjéhez viszonyítottan kisebbfokú — *képességei* vagy csak *energiája* keresnek helytelen irányú kárpótlásokat: ilyenkor is a maga helyesebb megismerésére kell őt készítenünk és eléje kell írunk az eddigi fejlődésirányával el-

lentétes fejlődésmenet elindításához szükséges első lépéseket. (Gyakran fordul elő, hogy, szerencsés esetekben, az aránylag kisebbfokú energia, sőt képesség természetes-egészséges úton mintegy magától talál kompenzálódást — pl. óvatosabb viselkedésben, szelíd lemondásokban, a vágyak és vezető célok lefokozásában, józan megalkuvásban, sokszor a magasabbrendű értelmi leszámolásban vagy művészi, szociális, vallásos stb. érdeklődési körökhöz való menekvésben stb.) — Rendkívül gyakori — főleg magyar származású egyéneknek —, hogy általában az emberekhez és a viszonyokhoz való *helytelen alkalmazkodás* problémájára esik a főhangsúly. Megakadályozhatja pl. a helyes alkalmazkodást a saját individualista, „úri“ stb. kedve vagy hangulata szerinti viselkedésre, cselekvésekre irányított erősebbfokú hajlam (amelyik nagyobb erejű az egyéb — pl. akár anyagi stb. — érdek, az emberek, helyzetek és a körülmények objektív értékelésének hajlamánál), a túlságos önérték-tudat, a hirtelen impulzivitás, haragra-gyulás, könnyen megsértődés és i. t. Ilyenkor is reámutatunk a végső motívumokra — hangsúlyozva ezekben az esetekben is a kétségtelen többlet-vágyást, kissé, ha kell, talán hízelegve is a vizsgált személy önérték-tudatának —, felmutatjuk, természetesen, a túlzó, káros, kicsinyes önzés-tényezőket is, kihasználjuk, ha kell, a közösségi, nemzeti stb. eszmények természetes hevítő erejét, felmutatjuk — igen fontos feladatként — az *okos alkalmazkodás reális értékeit*, éppen a saját maga és az övéi jobb érvényesülése érdekében is és i. t.¹⁰

A példák szaporítása vagy részletezőbb elemzések helyett még csak azt kívánjuk e ponton hangsúlyozni, hogy ez a tanácsadó és irányító munka, természetesen, mindig föl kell hogy használja a *vizsgált egyénben fellelhető reális értékeket*: ahol pl. az átlagnál magasabb értelmi szint (de egyúttal az érzelmi, szociális, morális szükségleteknek nem valamely durvábbfokú tompasága is) mutatkozik, vagy ahol az érzelmi, szociális, morális szükségletek mélysége és ereje föltűnő, ezeket a személyi értékeket a legnagyobb sikerrel kapcsolhatjuk be az átalakító munkába, az egyéni alkat és körülmények szerint alapítva beavatkozásunkat elsősorban értelmi *vagy* érzelmi *vagy* szociális stb. érvelésekre. Általában az a tapasztalatunk: *minden* normális egyén elfogadja a helyesen megállapított személyiség-leleplezést és a magam részéről eddig egyetlen olyan esetet sem tudok fölmutatni, melyben a megvizsgált személy megállapításaim lényegével szembeszállt volna és tanácsaimat

¹⁰ Ilyen kérdésekről részletezőbben szólnak a következő, részben csak megjelenés előtt álló, dolgozataim: *Sajátosan magyar személyiségjegyek nevelői befolyásolása* (Nevelésügyi Szemle, 1940.), *A magyar személyiség nevelése, A magyar személyiségre szabott nevelés és Széchenyi nevelői zsenüje*. Továbbá *A magyar alkalmazkodás problémája*, stb.

visszautasította volna. Az emberekben sokkal *több* a belátó-képesség, mint ahogy az az első pillanatban látszhatik (— csak helyes megismerés alapján, helyes módon kell tudni szólnunk hozzájuk —) és sokkal több *fejlődésvágy* is annál, amit rendszerint érvényesülésre késztet bennük az élet.

b) Ha speciális szempontból, valamely *meghatározott gyakorlati célból* vizsgálódunk, természetesen elsősorban a kérdéses cél szempontjából fontos jegyekre helyezzük a hangsúlyt, nemcsak a vizsgálatban, hanem az összefoglaló személyiség-értékelésben is. Beszédesen szemléltethetné ezt egy-két idézet rehabilitációs ügyekben rövid személyiségvizsgálat alapján adott és hatóságilag kért orvosi véleményhez hivatalosan csatolt lélektani véleményezéseinkből.

Különös pszichopathológiai és kriminálpszichológiai érdekessége miatt csak egy apagyilkossággal gyanúsított, majd elítélt fiatalkorú egyénről a *büntény előtt mintegy félével felrett* személyiségvizsgálatnak eredményét említem fel. A kérdéses egyén feleleteit akkor vettem szemügyre, amikor egy vidéki lapban először jelent meg a hír, hogy a rendőrségi nyomozás során a *büntény* gyanúja reá terelődött. Bár a vizsgált személy magát eszményekért lelkesedő és testileg-lelkileg kitűnő személyiség elérésének célját maga elé tűző egyénnek mondja, akinek eszménye a vallásban, erkölcsileg, testileg, kulturálisan érett emberiség és aki különösen a hozzá közelállók megértését is elérni akarja, a (— 25 kérdéses kérdőív kérdéseire írt —) válaszai a következő legfontosabb érdekes adatokat mutatták: 1. egy rendkívüli *fanatizmusra* való hajlamosságot (egyik válasza: „Egész boldogságomat ráadnám, ha hozzájárulhatnék a ... nemzet szerencsétlen bolyongásának megszüntetéséhez.”¹¹) Ezt a fanatizmust megerősíti egy másik vallomása (jelentősebb élet-élményeiről írt soraiban), amely bizonyos gyermekkori vágyaknak rendkívüli erejű megtapadását és általában minden elgondolásához korlátokat elismerni nem akaró ragaszkodását mutatja éppen úgy, mint a kérdőív némely más kérdésére adott feleletek is.¹² 2. Világosan tudatosított erős *ellentét-látását a fiatalabb és az idősebb nemzedék között*. (A 9. kérdésre — az új sorozatban: 11. — ezt válaszolja: „Minden fiatal nemzedék mindig az előző ellen van. Mi, fiatalok, visszük a lendületet az életbe”). 3. Egy mindenfelé megnyilatkozó rendkívüli erejű érvényesülésvágy, *a maga előtérbe*

¹¹ E válaszok eredetileg *szlovák* nyelvűek. Magyar fordításukat Sziklay László tanársegéd úr volt szíves megadni.

¹² Pl. mindent a maga meggyőződésével való egyezés szemszögén át értékeli; nem tudja megbocsátani, ha törekvését rosszakaratúnak minősítik. „Mindenütt és mindenkor meg akarom mutatni tehetségemet és nem akarok elveszni a háttérben.” „Alapelvem: az objektivitás elve és mindenben részvét nélkül akarok részt venni” stb.

kerülésének szinte lelki kényezere (erről már néhány fenti idézet is tanúskodik; egy újabb idézet: „Abban az esetben, ha indítványaimat nem fogadják el, érzem, hogy nem volt átütő erőm, igyekszem megjavítani módszeremet, mert hiszen ez számomra presztizskérdés“). 4. Egy általános *lelki egyenetlenség*, amelyik szűkebb családjával szemben való viszonyában is erősen feltűnő (panaszkodás, hogy nem értik meg, vágyakozása a hozzá közelállók megértésére, de ellentét az öregebb nemzedékkel és elfogadni nem tudása semminek, ami nem fedi az ő meggyőződését stb.), de erősen kidomborodik érzelmi életében is: „Érzelmekre vagyok alapozva. Mégis gyakran viselkedem éppen ellenkezőleg, mint ahogy kellene, mert nem akarom elárulni gondolataimat“; egyéb válaszai a másokkal szemben való érzelmi melegségnek, a részvétnek is feltűnő — és bűnöző hajlandóságú egyénekben igen gyakori — hiányát mutatják, egy valóságos érzelmi tompaságot és a másokba való belehelyezkedés vágyának teljes hiányát, egy szociális hidegséget, zárkózottságot stb. Nem kellett hosszas vizsgálódás hozzá, hogy a kérdéses egyénről — a különféle, részben itt fel nem sorolt adatok gyors egybevetésével azonnal, és annak ellenére, hogy nem egy alapjában hízeglő nyilatkozatot is¹³ mondott magáról — azt a véleményt nyilvánítsam, hogy, bármi szomorú ez a vélemény, amennyiben a kérdéses egyén *felzárkózott* lelkiállapotba került, bizony *elkövethette* a kérdéses bűncselekményt. Pár nap mulva a fiú — aki apját egyébként már a gyilkosság előtt pár nappal is összeverte — bevallotta bűnét, néhány további nap mulva nyilvánosságra került a fiú részletes vallo-

¹³ Pl.: „Minden érdekel, ami hozzájárul az emberi társadalom jólétének emeléséhez. Ideálom a vallásban, erkölcsileg, testileg és kulturálisan érett *emberiség*“. (A 13., új sorozat: 16. kérdés). „Azt szeretem, akit a sors üldöz, és mégsem veszíti el hitét. Közel áll hozzám az, aki bármilyen meggyőződésű, de igazságos és nem tesz elvei ellen...“ „Célom, hogy önnneveléssel, testileg, erkölcsileg és vallásban kiváló személyiséget érjek el...“ A 8. kérdésben (új sorozat: 10.) adott válasz *szociális beállítódást* mutat. „Soha se szeretném *fizikailag visszahátrálni*... (t. i. a bántást)...“, halljuk egy válaszában. „Mindenkitől tanulok“, „...mindenben megvannak a *biztos határait*, azokat nem lépem át, még ha sajnálnak is érte“. Ha egyfelől ezek a nyilatkozatok valóban kifejezésre is juttatnak bizonyos ideális vágyakozásokat, másfelől már a felsorolt kérdésekben adott válaszoknak itt nem idézett részletei is részben *ellenmondanak* e nyilatkozatok tartalmának, de legalábbis elárulnak egy nagy *belső egyensúlyozatlanságot* és a vizsgált személy önmagával szemben való tisztánlátásának zavartságát. Ez a tényállás még feltűnőbb a *többi* válaszok tartalmának és hangjának egybevetésekor (világossá válik, hogy pl. a vizsgált egyént — egyik fenti nyilatkozata ellenére — rendkívül erős mértékben vezetik az *anyagi* szempontok, világossá válik, hogy igazi vezető törekvése a maga „*erős egyéniségének*“ minél teljesebb és *korlátot eltűrni nem akaró*, anyagi jólétet és nagy hatáskört biztosító érvényesítése). Még jellemzőbbé válnak a *belső* ellentmondások, ha számat vetünk azzal is, hogy a kísérleti egyén *értelmessége jelentősen meghaladja* az átlagos értelmi szintet: a nyilvánvaló ellentmondások tehát *kizárólag* az általános lelki helyzet rendkívüli zavarosságából értelmezhetők.

mása is, amelyik igazolni látszott az idealisztikus irányulások valódiságára — de a vizsgált személy gyakorlati életét ténylegesen nem vezető jellegére — vonatkozó föltevést is, de főleg a nagyfokú lelki zavart és különösképpen a tettnek különösen izgatott állapotban való elkövetésére vonatkozó föltevést. Végül a fiú egyéniségére vonatkozóan adott nyilatkozatomat a legilletékesebb rokon vélemény is megerősítette és a fiú régibb életéből vett új adatokkal konkrét módon is igazolta.

E tanulmány utolsó részében közöltem már néhány példát e vizsgálatok *nevelői* értékesítésének illusztrálására is (néhány egyéb tanulmányom részletezőbben foglalkozott e kérdéssel). Eddigi vizsgálataink bizonyítják, hogy *népi- és fajta-különbségek* is egészen határozott és meglepő élességgel különülnek el, a különböző *foglalkozási körök* munkásaira vonatkozóan megkezdett vizsgálódások is megfelelő sikerrel kecsegtetnek. A vizsgálatoknak sok egyébféle hasznosítása (így a legelsőik között a *szociális munkára* való alkalmasság megítélésében, de pl. bizonyos gyakorlati, sőt technikai munkára való alkalmasság megítélésében is) szintén felemlíthető: e vizsgálatok mindenütt, ahol szükség van arra, hogy emberi lelkeket mélyebbről és biztosabban ismerjünk meg, rendkívül hasznos szolgálatot tehetnek.* — A módszer a legkülönbözőbb személyiségi kérdések elméleti tisztázásában is hasznosítható. A szerző nagy hálával fogadná, ha e módszert, megfelelő lelki ismeretességgel, mások is kipróbálnák, és tapasztalataikról a maguk részéről is beszámolnának.

* A Magyar Pszichológiai Társaság f. (1942.) évi március 30-i felolvasó ülésén tartott előadásomban kérdőíves személyiségvizsgálataim eredményei alapján a *bűnözési hajlam* alapvető általános jellegzetességeiként a következőket sikerült felmutatnom: 1. egy általánosan kedvező lelki *alap-helyzetet* (lelki egyensúlyzavarok, primitivitás, elmaradottság stb.), 2. egy „negatív” tényezőt (kapcsolathány, hidegség, zárkózottság a más emberekkel szemben való beállítódásban; morális, szociális stb. alapfogyatkozások), végül 3. egy *aktíváló pozitív tényezőt* (durvaság; túlos önérvényesítő törekvés stb.). — Exaktabb személyiségvizsgálataink új értékesítés-területeire utalnak: a *Láthatár* 1942. okt. számában közölt *nemzetiségi* vonatkozású dolgozatom, továbbá két újabb (kassai, illetve budapesti) előadásom egy, meggyőződésem szerint hasznosan kialakítható új diszciplinának, a *nemzetpolitikai lélektannak* gyakorlati jelentőségéről.

A SZÉKESFŐVÁROSI SZENT ISTVÁN KÖZKÖRHÁZ IDEGGYÓGYÁSZATI
OSZTÁLYÁNAK KÖZLEMÉNYE
FŐORVOS: LEHOCZKY TIBOR DR., EGYETEMI C. RK. TANÁR

ELEKTROENKEPHALOGRAPHIA ÉP ÉS KÓROS VISZONYOK KÖZÖTT

Írta: LEHOCZKY TIBOR

Az elektrophysiologia jelentősége az orvostudományban egyre fokozódik. Valamennyi ága közül talán a szív működési áramának fényképezése: az elektrokardiographia ment át leginkább a köztudatba. A szívizomzat összehúzódása által termelt ú. n. actió, vagy bioelektromos áram feltüntetése *Einthoven* szellemes, húros-galvanometer-berendezésével soha nem sejtett bepillantást nyújtott a szívizom működésébe. Az élet-tani viszonyok ismeretét az orvosok természetesen siettek a betegségek pontos kórismézésének és így közvetve a gyógyításnak szolgálatába állítani. Az ép és kóros szív működés egybevetése a szív kopogtatásával és hallgatásával, majd a boncolások eredményeivel olyan diagnostikai finomságot és biztosságot teremtett, amely ma a szívbetegségek felismerésében és gyógyításában teljesen nélkülözhetetlen.

Az ideggyógyászatban 1924. július 6-ig, kizárólag a különböző elektromos gépek által termelt farádós, galvános és sinus-áramokat használták arra, hogy azokkal körzeti (peripheriás) idegeket és az izmokat, éspedig vagy közvetlenül, vagy az idegek közvetítésével ingereljék. Az ingerlésnek olykor diagnostikai, máskor gyógyítási célja volt és bizonyos esetekben kétségtelenül nagy hasznára volt és van az idegorvosoknak.

Az említett napon *Hans Berger* jénai professzor, aki már

1902 óta folytatta állatkísérleteit, először állapította meg egy 17 éves fiatalemberen *Edelmann*-féle húros galvanometerrel azt, hogy az emberi agyvelőről ugyanolyan két elektromos hullám-fajta vezethető le, mint amelyet a különböző kutatók állatkísérleteikben észleltek. Azt, hogy az agyállomány is termel ú. n. működési vagyis bielektromos áramot, *Caton* angol élettani kutató már 47 évvel *Berger* előtt kimutatta, de a felfedezését követő félszázad alatt a tudósok, így *Fleischl*, v. *Marxow*, *Beck* és *Cibulski*, *Hauptmann*, majd *Prawdicz-Neminski* kizárólag állatok, nevezetesen majmok, macskák és kutyák agyvelejével mertek kísérletezni. Ilymódon *H. Berger* volt az első, aki a sebész (*Guleke*) által feltárt emberi agyfél-színről, majd később az ember ép koponyaacsontjáról és végül a sértetlen hajás fejbőréről levezette az agyvelő működéséből származó elektromos potential-ingadozásokat.

Berger eljárását az elektrokardiographia mintájára *elektroenkephalographiának* és a lefényképezett hullámot vagy görbét: *elektroenkephalogramm*nak, EEG-nek nevezte el (enkephalon görögül agyvelőt jelent). *Berger* professzor ép és kóros encephalogramra vonatkozó nagyértékű dolgozatai 1929—1938 között jelentek meg és érdemei elismeréséül két angol tudós: *Adrian* és *Matthews* 1934-ben az általa először leírt normális EEG-n látható úgynevezett alpha-hullámot *Berger-rhythmusnak* nevezték el. Ezt a megjelölést azóta az egész tudományos világ elfogadta.

Berger nagyfontosságú megállapítása, hogy az EEG az agyvelő szürke- vagyis kéregállományát alkotó *idegsejtek működését tükrözi vissza*, vagyis nem az idegrostokat tartalmazó ú. n. fehérállományhoz van kötve, amint azt a régebbi agyphysiologusok gondolták. Amíg tehát eddig az emberi agykéreg működésénél nélkülöztünk minden objectív physikai jelenséget, mert ez a hallatlanul bonyolult szerv néma csendben dolgozik, most a bioelektromos áram ismerete és analysise által ez egyszerre megfoghatóvá és kifürkészhetővé vált. A normális EEG-n *Berger* alpha- és beta-hullámokat különböztet meg, kóros viszonyok között pedig delta- és göreshullámokat („Kramppotentiale“).

Az alpha-hullám (l. 1. ábra) frequentiája 8/13 pro sec,

tartama 90—120 ezred-másodperc és maximalis amplitudója 40—200 mikrovolt (mV); legtisztább formában akkor vehető fel, ha a kísérleti egyén fekvő és csukott szemmel, de ébren pihen és az egyik elektroda a fej-tarkó-, vagyis occipitalis tájékára van helyezve. Ez az ú. n. passiv *Berger*-EEG. Ha az illető szemét kinyitja, de főleg ha megfeszíti, vagyis összpontosítja figyelmét (pl. sötétben számol), az alpha-hullámok eltűnnek, vagy lényegesen csökkennek: *Berger*-féle activ EEG.

A *beta*-hullám sokkal gyorsabb az előbbinél (l. 1. ábra), frequentiája 16—28 pro sec, amplitudója lényegesen kisebb: 10—30 mikrovolt (mV) és szabálytalansága miatt kevésbé értékesíthető. Leginkább /akkor tudjuk lefényképezni, ha az egyik elektroda, az agyvelő ú. n. praecentralis, vagyis mozgatóvidék-előtti területére van helyezve és a kísérleti egyén nyitott szemmel néz vagy figyel.

E két, de főleg az állandó és szabályszerű alpha-hullám jelenléte lehetővé tette a legszélesebb körű élettani és lélektani kutató munkát. Valóban megkapó gondolat eljutni a tudományos kutatás során oda, hogy a gondolatot is regisztrálni lehet. De vajjon képesek vagyunk-e erre?

Az újkori kutatómunkát jellemző adathalmazás egyik igen fontos eredménye, hogy a normális emberi EEG nagy egyéni ingadozást mutat (l. 2. ábra), de a variációs határokon belül szigorúan jellemző a felnőtt emberre. Ezt *Davis* amerikai kutató szellemesen így fejezi ki: „Minden embernek éppen úgy megvan a stylusa az EEG-n, akár a kézírásban“. Ennek megértéséhez még közelebb visz az a tény, hogy egypetéjű ikrek EEG-je feltűnően hasonlít (*Davis-Davis*), ami annyit jelent, hogy az EEG egyéni sajátosságai éppoly örökletes tulajdonságok, mint a hajzat, vagy a szem irisének színe. E megismerés természetesen beláthatatlan perspektívát nyit az öröklés- és személyiség-kutatás számára. *Lemere* (1936) észlelését, mely szerint pl. cycloid személyiségnek jobb alpha-rhythmusra volna, *R. Jung* nem fogadja el, sőt tagadja az EEG-nek az egyéni „tempóval“, az intelligenciával, az alpanyagcserével stb. való kapcsolatát. Azt azonban *Jung* is elismeri, hogy az alvás okozta öntudatlanság alkalmával az EEG-n lényeges változás megy végbe: az alpha-hullám csökken, megjelenik a frequensebb

beta-, majd a legmélyebb álomban az eddig még nem tárgyalt delta-hullám is, amelyről tudjuk, hogy éber állapotban kizárólag kóros viszonyok között fordul elő. Ugyanezt találták előtte *Loomis* és társai, *Kleitman* stb., végül állatkísérleteiben *Bremer* is. A tudatállapot változásával kapcsolatos bioelektromos eltéréseket még hypnosis, narcosis, oxygenhiány, görcsokozó szerek, vércukorcsökkenés, coffein-, ill. pervitin-hatás (*Grüttner-Bonkáló*) és más körülmények közt is tanulmányozták és az elért eredmények végső összegezésésképpen *Müller* erlangeni professzor arra következtet, hogy „az agyvelő bioelektromos folyamatai képezik a tudat alapját és ezek élénkségének és erősségének változásaival a tudatállapotban ingadozások állanak be.“ Igen érdekes *Berger* megállapítása (1931), amely szerint az alpha-hullám csak kísérő jelensége azoknak a materialis folyamatoknak, amelyek a pszichikus folyamatokkal egybe vannak kötve, de a kettő nem azonos egymással. Egyik későbbi munkájában (1940) elhagyva a kísérleti megállapítások és az azokból levonható exact következtetések területét, feltételezi, hogy a pszichikai energia, mint eddig még nem ismert külön energia-fajta, az agyfolyamatok physikochemiai energiáinak átalakulása és ezeknek kölcsönhatása, illetve működése által a lelki életet eredményezi.

Mindebből azt állapíthatjuk meg, hogy az EEG és a lélektani tények közti összefüggések tisztázása most van kialakulóban és így elhamarkodott lépés volna egy viszonylagosan fiatal tudományágtól az emberiség legnagyobb problémáinak megoldását várni. Ne feledjük, hogy a ma már sokkal részletesebben kidolgozott elektrokardiographia 35 éves, az EEG mindössze pedig 18 éves *multa* tekinthet vissza! A legösszetettebb lelki működés (gondolkodás) fizikai rögzíthetőségének kérdésére tehát ezidőszereint „nem“-mel kell felelnünk, mert az *emberi agykéreg tevékenységéből származó elektromos hullámok nem fajlagosak az agymunka qualitativ tartalmára*.

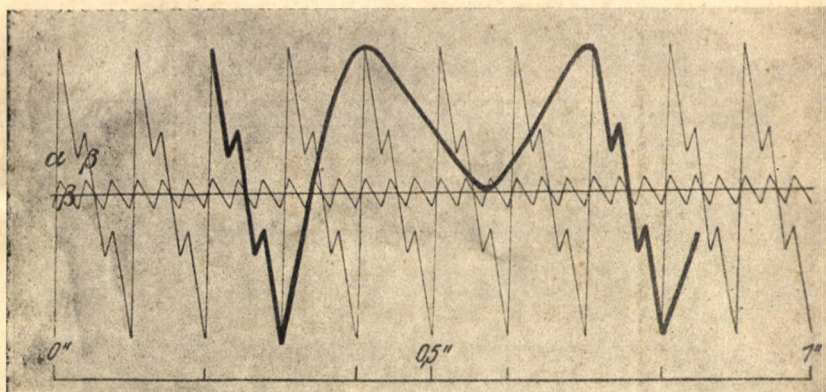
Az EEG-vel kapcsolatban felmerült érdekes kérdések közül megemlítem még azt, vajjon a *Berger*-rhythmus mutat-e eltérést a különböző agytájékokon? A kérdés elvi jelentősége *Gall* phrenológiája óta foglalkoztatja a kutatókat, akik közül a nagyobb csoport (*Broca*, *Fritsch*, *Hitzig* stb., legutóbb *Karl*

Kleist) leghatározottabban az agyműködések helyhez-kötöttség, vagyis az ú. n. localisatio mellett foglalt állást, míg mások (*Flourens*, *Goldstein* és újabban *Bethe*, v. *Weitzsäcker*) az idegrendszert, mint működési egységet fogták fel, amely mindig mint egy egységes készülék működik. A localisatiós tan kiteljesedését *Vogt-Brodman*, majd *Economo-Koskinas* ú. n. működési agytérképei jelentik, amelyek közül az elsőn 76, a másodikon 107 működési mező különíthető el. Látjuk tehát, hogy az egyik véglet: a legrészletesebb tagozottság, a másik a mindent egybefoglaló egységesítés. A bioelektromos kutatás, amint azt különösen *Kornmüller* hangsúlyozta, a leghatározottabban az „egység“-tan ellen, vagyis az agyvelő működési tagozottsága mellett szól és ennek igazolására *Kornmüller* nagy gonddal igyekezett egybeállítani az agyvelő működési vagy actiós és fajlagos, vagy architektonikus elektromos áramai által nyerhető „bioelektromos térképet“.

A normális EEG alapos és széleskörű tanulmányozása lehetővé tette az ideg orvosok számára azt, hogy a normálistól való eltérés alapján felhasználják azt a különböző agybetegségek felismerésére és localisatiójára. A vizsgálati eljárás, amelynek kidolgozását *Walter*-nek (1936) köszönhetjük, abban áll, hogy számos elektrodot helyezve a hajas fejbőr különböző pontjaira, az így nyert bioelektromos hullámokat egyidejűleg registráljuk, amikor is a normálistól eltérő, vagyis „kóros“ hullámnak az agy bizonyos részéről való levezethetősége egyszerűsrimind megjelöli a betegség helyét (*l. 3. ábra*).

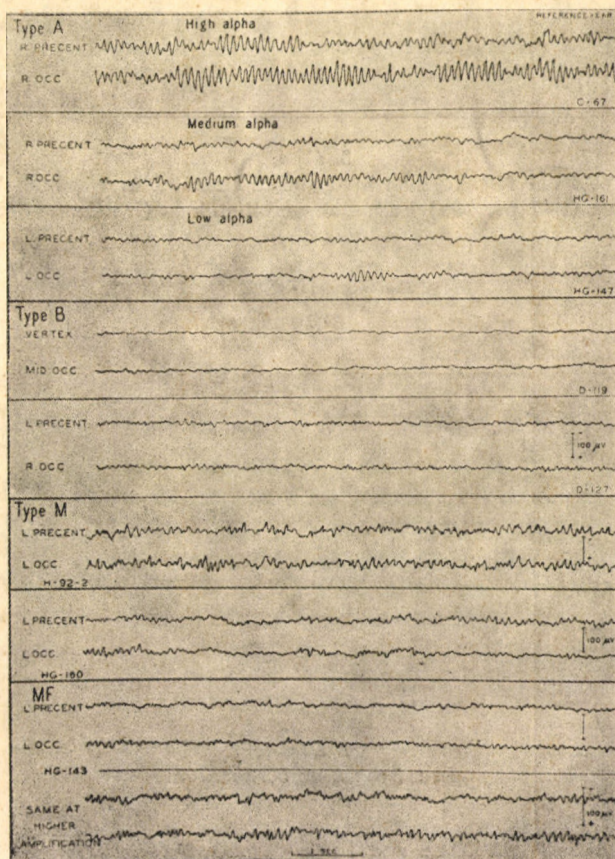
Ilyen kóros bioelektromos hullám az előbb már említett *delta- vagy Walter-féle hullám*, amely az alpha-hullámnál lényegesen lassúbb, frequentiája 0.5–7 pro sec. és amely éber állapotban kizárólag az agyvelő ú. n. szervi, vagyis organikus megbetegedései, tehát agyvelősérülés, agydaganat, -duzzadás, -vérzés, -lágylás, -gyulladás következtében jön létre.

A delta-hullám jelentősége sokat foglalkoztatta a különböző kutatókat. Bár abban valamennyien megegyeznek, hogy ezt a hullámot hasonlóan az eddig ismertetett hullámokhoz, az ép hajas fejbőrrel is levezethetjük, de *Schwartz és Kerr* (1940) amerikai kutatók éppen a pontosabb tanulmányozás érdekében közvetlenül az agydaganatok eltávolítása céljából műtétileg

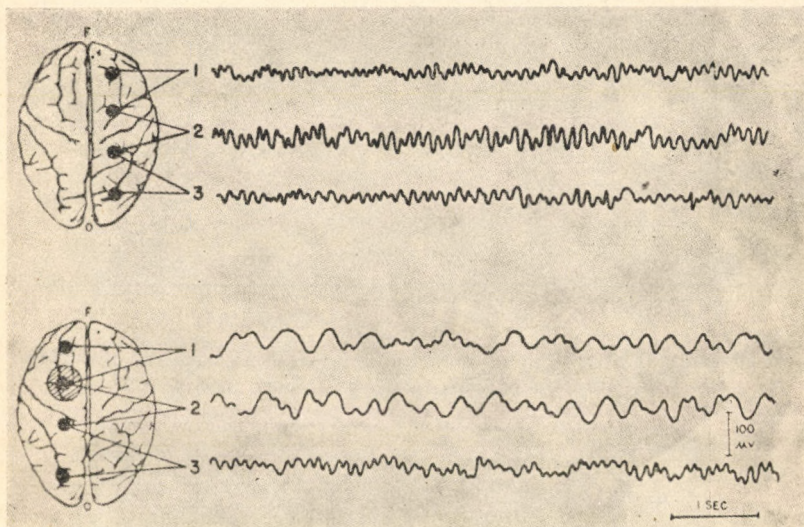
1. ábra.

A normális EEG alpha és béta hulláma; vastag vonallal egy kóros hullám van berajzolva (Hans Berger nyomán).

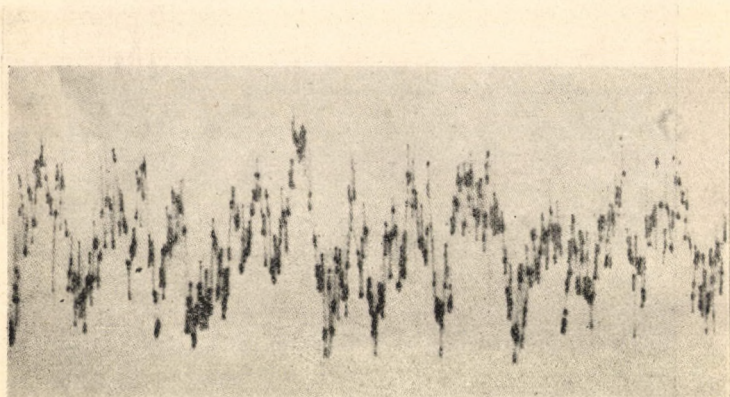
2. ábra.

A normális alpha-hullám változata (P. Davis nyomán).

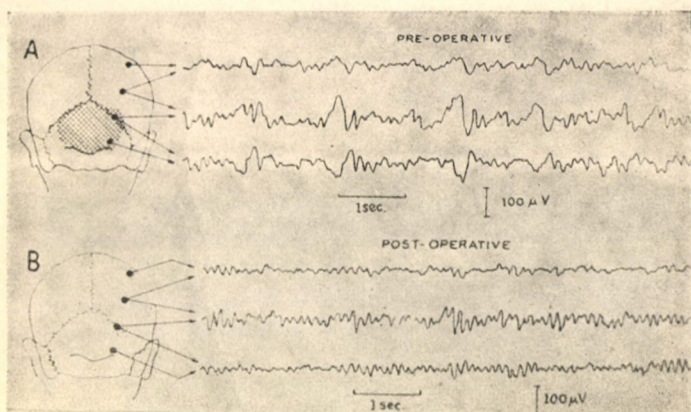
3. ábra.

Az agyvelő bal féltékéjében lévő góc tájékáról 1 és 2 számmal jelölt lassú (1–2 per sec.) hullámok vezethetők le (*Williams-Gibbs* nyomán).

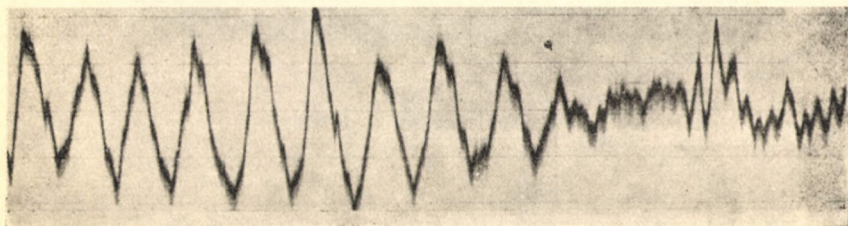
4. ábra.

L. szöveget az 50. oldalon.

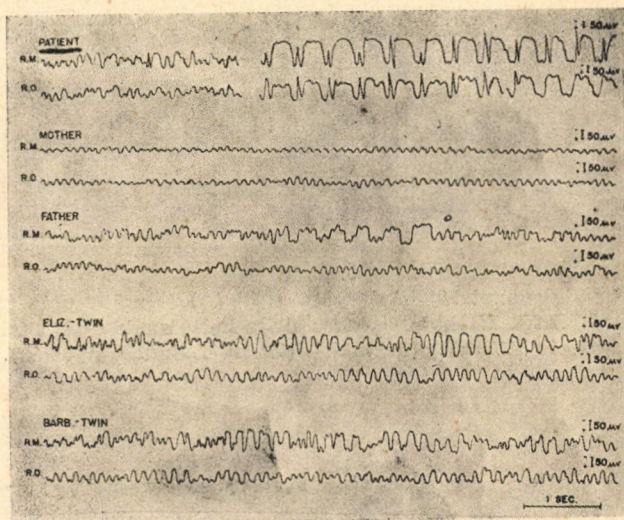
5. ábra.

Kisagyi-daganat tájékaról műtét előtt (A) és műtét után (B) felvett EEG. Utóbbin a kóros delta-hullámnak csak enyhe nyomai láthatók (Schmith—Walter—Laidlaw nyomán).

6. ábra.

Epilepsiás roham végefelé felvett EEG. A kép bal oldalán kóros „göres” hullámok, amelyek jobb felé fokozatosan átmennek normális EEG-be (Bertrand—Delay—Guillain nyomán).

7. ábra.

Lásd szöveget az 51. oldalon.

feltárt területet használták levezetés céljára. Megfigyelésük szerint a daganatszövet elektromosan inaktiv, tehát a *Walter*-féle delta-hullám eredete tulajdonképpen nem a daganatszövet, hanem a daganat által működésében megzavart agykéreg. Később *Kornmüller* kiderítette, hogy a *Walter*-féle hullám nem fajlagos daganatra, hanem teljesen hasonló bioelektromos képet kapunk vérzés, lágyulás és más organikus agyi folyamat következtében. Valószínűnek tartja, hogy a hullámot bizonyos idegsejtek kiesése okozza, tehát ezzel a „hiányt“ és nem a „kitelődést“ határozhatjuk meg. E felfogást teljes mértékben igazolja *Balado* és munkatársainak megfigyelése: ha a daganat az agyállományon kívül van, pl. a keményburokban vagy a koponyacsontban, nem kapunk *Walter*-féle hullámot.

A delta-hullám gyakorlati jelentősége kitűnik abból, hogy segítségével az esetek nagy részében, így *Jasper* szerint 90—95%-ában pontosan meg lehet határozni az agydaganat helyét. *Walter* (1937) 38 agydaganatra gyanús esetből 12-szer pontosan megállapította az elektromos hullámok segítségével a daganat helyét, viszont 3 negatív esetben a daganat az agy mélyében volt. A fennmaradó 23 betegen nem talált agydaganatra utaló elektromos hullámot és ezt a későbbi kontroll-vizsgálatok teljesen igazolták! Ennek jelentősége felbecsülhetetlen. Tudnunk kell, hogy a daganatok egy része az ú. n. néma, vagyis kevés tünetet adó agyterületeken székel. Ezeknek felismerése ma is legtöbbször csak különleges és a betegre nézve nem közömbös beavatkozással (levegőtöltés, kontrastérinjecció stb.) lehetséges és így természetes, hogy az EEG, amelynek alkalmazása egyszerű és a betegre nézve sem fájdalmat, sem különösebb fáradságot nem jelent, főleg e betegségben egyre nagyobb fontosságot. Ezenkívül azonban az agydaganat tüneteit sok más betegség is utánozhatja, amelyeknek kizárása végtelenül fontos. Példának említem meg az idősebb korban keletkező agyi ütőérelmeszesedést, amelynek EEG segítségével az agydaganattól való elkülönítésére legutóbb (1941) *Moersch*, *Craig* és *Kernohan* mutattak rá. Ezek szerint tehát az EEG nemcsak localisatióra, hanem más betegségektől való elkülönítésre is felhasználható.

Az EEG-nek az agydaganat felismerésében való szere-

pét igazolja *Bertrand-Delay-Guillain* alapos munkája, amelyben különbséget tesznek az agydaganat direkt és indirekt tünetei között. Az előbbihez tartozik a *Walter*-féle delta-hullám jelenléte, a normális alpha-hullám hiánya és az úgynevezett izolált pontok kirajzolása (l. 4. ábra).

Egyébként az agydaganatokról levezethető kóros elektromos hullámok jelentőségét az is mutatja, hogy a *daganat eltávolítása után ugyanazon helyről normális típusú EEG vezethető le*, amint ezt *Smith-Walter-Laidlaw* érdekes közleményéből ismerjük (l. 5. ábra).

Az organikus agyi folyamatok elektromos hullámok segítségével történő localisatiójára tanulságos fényt vetnek *Schwab* amerikai kutató adatai (1941). 417 agybetegen végzett localisatiós kísérlet közül 115 ízben az EEG teljesen egyértelmű és megbízható eredményt kapott. A vizsgálatokat követő műtét, illetve boncolás segítségével bebizonyította, hogy az EEG által nyújtott eredmény elérte a 84,5%-ot. Igaz ugyan, hogy 213 betegénél az EEG-vel nem talált helyi sérülésre utaló elektromos hullámot és műtéttel, illetve boncolással 9%-ban mégis felfedeztek ilyen természetű agyi elváltozásokat. Ugyanezt találta *Williams-Gibbs* (1938) és *Yeager* (1940). Úgy látszik ez a százalékos hibaforrás kapcsolatban van a methodika kiforratlanságával.

Valószínűnek látszik, hogy a tévedés, illetve hibaforrás a jövőben kiküszöbölhető lesz elegendő számú elektrod alkalmazásával. Ily módon u. i. az agyvelőnek olyan részletes átkutatása lehetséges, amely kizárja azt, hogy valamely pontján egy kóros góc kikerülje a figyelmet. Ezt az eljárást *Bertrand-Delay-Guillain* francia kutatók *polyelektroenkephalographiának* nevezik és lényege, hogy több készülék egyidejű alkalmazásával a kóros gócot valósággal „háromszögelni” lehet. Azzal mindenesetre tisztában kell lennünk, hogy az EEG a gyógyító orvoslásban, illetve az azt megelőző diagnostikában *csak segéd-eszköznek* tekinthető, amelynek értékesítéséhez sok tapasztalat szükséges és amely az ideggyógyász számára épen olyan fontos adat, akár a különböző módszerekkel történő röntgen-vizsgálat (levegőtöltéses, arteriographiás röntgenfelvételek), vagy az agy-gerinevelői folyadék (liquor) laboratoriumi vizsgálata.

Mindezeknek az adatoknak a klinikai tünetekkel való egybevetése teszi csak lehetővé a tévedés kizárását.

Az orvosi tevékenység egyik fontos területe a kórjóslatnak, vagyis a prognózisnak és ezzel kapcsolatban a betegség tartamának, a várható esélyeknek stb. megállapítása. Traumás agybetegségeknel, így agyrázkódásnál és sérülésnél gyógyítási, sőt sokszor törvényszéki orvostani szempontból is nagy jelentősége van annak, hogy mikorra várhatjuk a betegségi tünetek gyógyulását. Az amerikai kutatók újabb eredményei (Davis) arra utalnak, hogy az EEG úgy az agyvelő sérüléssel, mint gyulladásos megbetegedéseiben nagy haszonnal lesz értékesíthető a felvetett kérdések megoldásában.

A delta-hullámon kívül különösen sokat tanulmányozták a már előbb említett ú. n. *görcshullámokat* („*Krampfpotential*“). Ez legtisztább formájában epilepsiás rohamban észlelhető és pedig akár az ú. n. nagyroham (*grand mal*), akár a kisroham (*petit mal*), akár az ú. n. psychomotoros roham keletkezésénél. Ilyenkor rendkívül éles és gyors, többnyire rövid hullámok („*spikes*“) keletkeznek (l. 6. ábra), amelyet már néhány másodperccel az izomrángások, illetve az öntudat elvesztése előtt fel lehet venni. Különösen fontos, hogy az EEG ilyen elváltozáson, amelyet különben Gibbs- és Lennox (1938) *paroxysmalis cereбрalis dysrhythmiának* neveznek, nemcsak roham alatt figyelhető meg, hanem enyhébb fokban, amelyet a szerzők cereбрalis dysrhythmia névvel jelölnek meg, rohammentes szakban is, sőt a kóros hullámok a beteg egészséges hozzátartozóinak 60%-án kimutatható. Mindezt mások is megerősítették (Löwenbach 1940), úgyhogy biztosítottak vehetjük azt, hogy az EEG lehetővé teszi a lappangó epilepsia kimutatását. A Gibbs, Lennox-Gibbs munkájából vett 7. sz. ábrán jól látható, hogy egy egészséges anya (Mother) és egy lappangó epilepsiás hajlamban szenvedő apa (Father) 3 gyermeke közül egy manifest epilepsiás (Patient), viszont a két ikernél (Twin) a hajlamosság lappangó alakban észlelhető.

Az epilepsiások cereбрalis dysrhythmiájára vonatkozó széleskörű kutatásról a következő megállapítások szűrhetők le.

Az első az, hogy az abnormis elektromos hullám jelenléte még nem jelent biztosan epilepsiát, de mindenesetre el-

árulja a kóros talajt, amelyen az epilepsia keletkezik. Kétségtelen, hogy ez mindennél jobban igazolja az epilepsia örökléses jellegét, továbbá azt is, hogy amint azt *Lennox, Gibbs, -Gibbs* kutatásaiból tudjuk, az epilepsiára való hajlamosság mennyire elterjedt a népességben. Az amerikai kutatók hatalmas statisztikai munkásságából kitűnt, hogy az Egyesült Államok népességének 0.5%-a epilepsiás és 12%-a epilepsiásan disponál, ami annyit jelent, hogy az Egyesült Államokban 15 milliót tesz ki az epilepsiára hajlamos egyének száma. Sajnos, Magyarországra vonatkozóan nincsenek adataink (*házáinkban egyetlen készülékkel sem rendelkezünk*), de az amerikai statisztikát számítási alapul véve, mindenesetre másfél millióra becsülhető az epilepsiára hajlamos egyének száma.

A kutatásokból azonban az is kiderült, hogy a cereбрalis dysrhythmia nem szigorúan fajlagos epilepsiára, ami annyit jelent, hogy egy epilepsiás beteg abnormis rhytmust feltűntető gyermekeiről nem lehet megjósolni, vajjon a hajlamosság egész életükben rejtve marad-e, vagy valamilyen formában mégis megnyilvánul. Ez lehet alkati alacsonyabbrendűség, vagy psycho- és neuropathiás terheltség, amelyet különeköddő, nehezen „kezelhető“, kóros lelki beállítású egyéneknél találunk. Ezeknél szabálytalan és monophaziás cortikális dysrhythmia észlelhető, amelyet gyermekeknél *Jasper-Solomon-Bradley* tanulmányoztak igen behatóan (1940). Mivel a dysrhythmia és az epilepsiás cereбрalis dysrhythmia között szakadatlanul átmenet van, mindebből az tűnik ki, hogy az epilepsiában egy másik örökléses tényezővel is számolni kell, amelynek talán csak környezeti, vagyis külső okok által előidézett szerepe van.

Az elektromos vizsgálati eredmény természetesen hatalmas távlatot nyit úgy az eugenikus, mint a gyógyító orvos számára. *Előbbi* számára megjelöli azt a családtagot, akinek házasságkötése alkalmával különösen nagy óvatosságra van szükség. Tekintve az epilepsiás hajlamosság említett nagy elterjedtségét, érthető, hogy a veszélyeztetett, vagyis kóros cereбрalis dysrhythmiaát feltűntető egyén gyermekét különösen akkor fenyegeti e betegség kitörése, ha mindkét szülő lappangó, vagy már felismert epilepsiában szenved. Viszont, ha az epilepsiás

egyén házastársának normális EEG-je van, a hajlam átvitelének lehetősége sokkal kisebb.

A gyógyító orvos számára azért nagyjelentőségű az EEG, mert segítségével meg tudja állapítani azt a gyógyszert, illetve a gyógyszernek azt az adagját, amelyre a kérdéses esetben éppen szükség van. Ennek megértéséhez tudnunk kell, hogy az epilepsia gyógykezelésében a régebbi gyógyszereken kívül (luminal, sevenal stb. különböző bromkészítmények) a legutóbbi évek kutatásai egy új, rendkívül hatásos gyógyszer felfedezéséhez vezettek, amelyet *Putnam* és *Merrit* amerikai kutatók 67 erre vizsgált kémiai anyag közül tisztán kísérleti alapon választottak ki és amelynek kedvező hatására a most tárgyalt cerebialis dysrhythmia, vagyis az epilepsziások abnormis EEG-je megszűnik és normális *Berger*-rhythmusnak ad helyet. Azonkívül tudnunk kell azt is, hogy a gyógyszerelésben a legszigorúbb egyénítés elvét kell alkalmazni, vagyis minden embernek külön kell megállapítani az ő számára leghatásosabb gyógyszerösszetételt, illetve adagot.

Saját széleskörű vizsgálataim az új gyógyszerrel, amelyet a magyar Chinoin- és Wander gyárak előzékenysége tett számomra lehetővé, arról győzött meg, hogy az új gyógyszer (kémiai néven natrium dyphenylhydantoin) valóban igen nagy haladást jelent az epilepsia gyógykezelésében. Vannak azonban egyének, akik nem jól tűrik, másoknál viszont csak egyéb gyógyszerekkel együtt adva, tehát synergetikus hatás révén lehet elérni a kedvező hatást. Tekintve, hogy az enyhébb, jóindulatú epilepsiában ritkán, így hetenkint vagy hónaponként van 1–1 roham, EEG nélkül az illető *individualis gyógyszerbeállítása* sokszor heteket, vagy hónapokat vesz igénybe. Magától értetődik, hogy az EEG alkalmazásával, a kísérleti idő úgyszólván napokra lerövidül.

Az *elmebetegek* EEG-je lehet teljesen normális, máskor kifejezetten abnormis. Az előbbiben az jut kifejezésre, hogy az elmebetegségek nagyrésze „tüneti” jellegű (*Jasper*). Az EEG kóros elváltozása többnyire azt jelenti, hogy a látszólag normális rhythmus meg van szakítva abnormis aktivitás által (*Davis-Davis*). Ez a változás hasonlít ahhoz, amelyet epilepsiában, alvásban és organikus agysérülésben találtak. Igen érdekes, hogy

a magasabb kor nem változtatja meg az EEG-t, de ha ilyenkor elmebetegség, pl. aggkori elmezavar (dementia senilis) keletkezik, az EEG-n különböző kóros jelenség, így az alpha-index fokozódása figyelhető meg.

Végső összegezősképpen azt mondhatjuk, hogy bár az elektroenkephalographiás eljárás orvosdiagnostikai szerepe még csak most van kialakulóban, mégis az új eljárás elméleti és gyakorlati jelentősége felmérhetetlenül nagy. *Véleményem szerint az eljárás egyszerűsítése és a fontos tételek végleges kidolgozása után a jövő ideggyógyászai úgy fogják értékesíteni az EEG-t a szervi idegbetegségek meghatározásában, mint ma a belgyógyászok az EKG-t a különböző szívbetegségekben.* Sőt, jelentősége valószínűleg még ennél is nagyobb lesz, mert a 14 milliárdnyi agykérgi idegsejtek működéséről — legalább is ezidőszert — az elektroenkephalogramm az egyetlen physiolag rögzíthető jelenség.

I R O D A L O M.

- Adrian-Matthews:* Brain, 1934, 81. 440. — *Balado-Romero-Noiseux:* Archives of Neurol. and Psychiatrie. 1940. 43. 1245. — *Bertrand-Delay-Guillain:* L'Éléctroencéphalogramme. Paris. Masson. 1939. — *Berger:* Archiv f. Psychiatrie. 1929. 87. 527. — *Berger:* Archiv f. Psychiatrie. 1931. 94. 16.; 1932. 97. 6.; 1933. 98. 232.; 1933. 99. 555.; 1933. 101. 452.; 1934. 102. 538.; 1935. 103. 444.; 1936. 104. 678. 1937. 106. 165. — *Berger:* Psyche. Jena. 1940. — *Bremer:* C. R. Soc. de Biologie. 1935. 118. 1241. és 1235. — *Bremer:* C. R. Soc. de Biologie 1936. 121. 861. és 122. 464. — *Davis, H.:* Jour. A. M. A. 1941. 117. 983. — *Davis, P.:* Jour. Neurophysiology, 1941, 4. 12. — *Davis-Davis:* Arch. of Neurol. & Psychiat. 1936. 36. 1214. — *Gibbs-Davis:* Amer. J. Physiol. 1935. 113. 49. — *Gibbs-Davis-Lennox:* Archives of Neurol. & Psychiat. 1935. 34. 1133. — *Gibbs-Gibbs-Lennox:* Archives Int. Med. 1937. 60. 154. — *Gibbs-Gibbs-Lennox:* Brain. 1936. 60. 377. — *Gibbs-Gibbs-Lennox:* Archives of Neurol. & Psychiat. 1938. 39. 298. — *Gibbs-Lennox-Gibbs:* Archives of Neurol. & Psych. 1936. 36. 1225. — *Grüttner-Bonkáló:* Psychiatr. Neurol. Wochenschr. 1940. 42. 1. — *Jasper:* Archives of Neurol. & Psychiat. 1936. 36. 1131. — *Jasper:* Archives of Neurol. & Psychiat. 1938. 39. 212. — *Jasper-Andrews:* Archives of Neurol. & Psychiat. 1938. 39. 96. — *Jasper-Hawke:* Archives of Neurol. & Psychiat. 39. 885. 1938. — *Jasper-Solomon-Bradley:* Archives of Neurol. & Psychiat. 44. 1940. 1199. — *R. Jung:* Der Nervenarzt, 1939. 12. 569. — *Kleitman-Mullin-Cooperman-Titelbaum:* 1. *Bértrand-Delay-Guillain* munkáját. — *Kornmüller:* Journal f.

Psychol. u. Neurol. 1932. 44. 447. — Kornmüller: Journ. f. Psychol. u. Neurol. 1933. 45. 132. — Kornmüller: Forsch. d. Neurol. 1935. 7. 2. — Kornmüller: Die bioelektrischen Erscheinungen der Hirnrindenfelder. Georg Thieme, 1937. Leipzig. — Kornmüller: Archiv f. Psych. 1939. 110. 224. — Kornmüller: Neurochirurgie. 1940. 5. 75. — Lehoczky, v. -Dobos: Wiener Medizinische Wochenschr. 1941. No. 42. — Lemere: Brain, 1936, 59. 366. — Lennox: Brain, 1936. 59. 113. — Lennox-Gibbs-Gibbs: Archiv. of Neurol. & Psych. 1936, 36. 1236. — Loomis-Harvey-Hobart: 1. Bertrand-Delay-Guillain munkáját. — Löwenbach: Ref. Archives of Neurol. & Psychiatr. 1940. 43. 825. — Moersch-Craig-Kernohan: Archives of Neurol. & Psychiatr. 1941. 45. 235. — Müller: Aufwachen, Bewusstsein und Weltanschauung. Georg. Thieme, 1941. Leipzig. — Putnam-Marrit: Science, 1937. 85. 525. — Smith-Walter-Laidlaw: Archives of Neurol. & Psychiatr. 1940. 43. 427. — Schwab: Ref. Davis, Jour. A. M. A. 117. 1941. 983. — Schwartz-Kerr: Archives of Neurol. & Psychiatr. 1940. 43. 546. — Walter: Lancet, 1936. 2. 305.

A PAZMANY PETER TUDOMANYEGYETEM ELME- ES
IDEGKORTANI KLINIKAJANAK KÖZLEMÉNYE
IGAZGATÓ: DR. BENEDEK LÁSZLÓ, EGYETEMI NY. R. TANÁR

A BIOLÓGIAI RITMUSELV SZEREPE AZ ÉN-KÜLVILÁGKAPCSOLATOKBAN

IRTAK: KLIMES KÁROLY ÉS Mészáros Antal

Ritmus alatt általában a történésnek egy bizonyos formáját értjük, mely formát a hasonlónak, hasonló időközben való visszatérése jellemzi (*Klages*). Ugyanilyen értelmű *J. Lange* meghatározása is. *Klages* szerint a ritmus az élet össz-jelensége. A ritmus átfogó jelentőségét *Nietzsche* is felismerte és a „hasonlónak örökös megismétlődése” néven ismert tan megalkotásával hangsúlyozta.

Ritmus már a kozmikus eseményekben is fellelhető, elég csak a nappal, éjtszaka, holdjárás, évszakok változásaira utalnunk; ismeretes, hogy az atmoszférában számos terresztrikus és kozmikus változás ritmusos formában zajlik le. Ezen jelenségen kívül a szomatikus életfolyamatok is ritmusos lefolyást mutatnak. Már az asszimiláció és disszimiláció változásai is ritmusos folyamatot jelentenek. Ami az időbeli lefolyást illeti, a legtöbb vegetatív folyamatnak 24 órás kétfázisu ritmusa van, pl. alvás, ébrenlét, testhőmérséklet, légzés, szív működés, gázanyagcsere, máj-veseműködés stb., mint az *Forsgreen* és mások munkáiból kitűnik. Neurológiai vonatkozásban azt mondhatjuk, hogy a ritmikus impulzus-produkcióra való hajlam minden idegelemnek sajátja; lásd pl. a klonus-elvet a nagyagy működésében, vagy az elektroenkefalogramm ritmikus potenciálváltozásait. Jellemző a ritmus, a szabályszerű visszatérés,

az archaikus automatizmusokban, amennyiben az automatizmus bizonyos működéskomplexumok szokványyszerű becsíszolódását — az állandó ismétlődés által — jelenti. Figyelemre méltóak *Steif* kísérleti eredményei, melyek szerint a kötetlen ösztönszerű mozgás mindig bizonyos ritmikus elemeket is tartalmaz. Kísérleti és klinikai megfigyelések mutatják, hogy a psychés jelenségeknek is ritmusos szerkezetű alapépítménye van. Ilyenek pl. a tudatfolyamatok oscillatiói (*Janet*), a teljesítmény napi menete (*Kraepelin*, *Hellpach*, *Giese*), a szellemi teljesítőképesség ritmikus ingadozásai (*Oehrn*, *Higier*, *Bechterew*).

A biológiai ritmusnak jellemző tulajdonsága a nagy plasticitás, azaz a ritmikus jelenségeknek változásképpessége; ez legjobban a ritmikus jelenségek külső irányításában, illetőleg az ú. n. endonom ritmika befolyásolhatóságában fejeződik ki. Az endonom ritmika plasticitása a külvilág hatásának feltételét képezi s a ritmus alakítása a külvilág hatásának fontos módozata. A fizikai világ törvényszerű ismétlődései tehát bennünk periodikus változásokat hoznak létre („Geopsyche“) *Hellpach*, *Giese*; *Ring*: „az élőlény a mindenség ritmusában“). Míg azonban alacsonyabb állatok életritmusa a környezetritmushoz passzív illeszkedik, addig az ember fejlődése folyamán az endonom ritmus önállósulásával relatív autonóm ritmust („sajátritmus“, „sajátmotorika“, „személyes tempó“) szerez és a periodikus életfolyamatokat exogen és endogen ritmusok biztosítják (*Calmus*). Az exogen ritmus szerepe az endonom ritmus befolyásolása, alakítása, mint láttuk, annak plasticitásán keresztül.

Az endonom és exogen ritmus szembenállása az individuum s a külvilág elkülönülésének megnyilvánulása; az alábbiakban látni fogjuk, hogy a ritmus az individualizálódással, illetőleg annak legmagasabb fokát jelentő én megjelenésével milyen vonatkozásban áll.

A biológiai létezés, azaz a kontinuos identitás a változásokon belül egy bizonyos megmaradást tételez fel. A ritmust a *Klages*-i definíció értelmében a hasonlónak a visszatérése jellemzi, a hasonló visszatérése azonban valaminek az eltűnés utáni megmaradását jelenti: a definíció további része nem je-

lőli meg, mi az, ami visszatér, illetve megmarad, hanem e helyett azt mondja: hasonló időközben; vagyis ahhoz, hogy ritmus keletkezzék, az ismételt keletkezés és eltűnés tempójának, tehát a változás formájának is kötöttnek kell lennie, azaz a ritmus a megmaradás elvét tükrözi úgy a tartalom, mint a forma tekintetében. A váltakozva megmaradó tartalom (hasonlónak visszatérése) és a váltakozási forma kötöttségének (hasonló időköz) milyensége esetről-esetre különböző, elkülönítve, egyikből sem vonható le a ritmuskeletkezés általános szabálya, inkább valószínűnek látszik a tartalom és forma helyzetének s egymás közötti viszonyának szabályszerűségében keresni a ritmuskeletkezés feltételeit. A ritmusban azonban nem csupán a biológiai létezés alapkriteriumát jelentő megmaradás egy megnyilvánulását kell látnunk, hanem azt is mondhatjuk, hogy a létezés módja a ritmus; ezen tételhez következőkép juthatunk el: a successiv abstrakcióval nem tudunk oly tulajdonságokat elkülöníteni, melyet, mint a biológiai létezés általános kriteriumát jelölhetnénk meg, ezért fel kell vennünk, hogy a biológiai létezés lényege a kontinuos identitás bélyege, a keletkezés és eltűnés egymást követő phasisain át marad meg, de ahhoz, hogy ezen megmaradásból tényleges biológiai létezés kialakuljon, szükséges, hogy a változási forma is törvényszerű legyen, azaz még egy állandót foglaljon magában (tehát a változás váltakozás legyen); a biológiai létezés egyik kriteriumát tehát a tartalom és forma külön-különálló és kölcsönös szabályszerűségében, azaz a ritmuselvben kell látnunk. Ezen elképzelés a modern fizikának az anyag négydimenziós struktúrájáról vallott elképzeléseivel összhangban áll, illetve annak biológiai alkalmazásának tekinthető. A mondottak alapján megállapíthatjuk, hogy tulajdonképpen csak egyféle ritmus van és úgy az ú. n. kozmikus ritmus, mint az egyén endonom ritmusa ugyanazon elv érvényesülése más-más rendszerben, az endonom ritmus exogen szabályozásában ezen „másik“ systemának a személyünkhöz való relatióját kell tekintenünk.

A biológiai létezés principiumának egyedekben való elkülönülése, helyesebben kiteljesülése az individualitás kialakulásának módozata. Az egyed létezésének alapelve ugyancsak a kontinuos identitáson nyugszik, megvalósulása ugyancsak a

ritmuselven keresztül történik; az egyedekbe való elkülönülés, mint az organizáció differenciáltabb foka, az én- és milieu-hatások kölcsönössége révén természetesen a biológiai ritmuselv specializálódásához s ezen keresztül az individualis létezéshez, illetve ennek ritmusvázához vezet. A ritmus tehát a biológiai létezés kritériuma és mint ilyen, a személyiségnek is alapja, amennyiben a „megmaradás“ elve révén az identitást, illetőleg a historikus kontinuumot szolgálja. Az identitás nem stabil folyamatosság, hanem ritmusos változásokon keresztül teljesül be. A stabil folyamatosság a történés lehetőségét kizárná (történés alatt a változást értjük), a biológiai — tehát a változás ellenére is megmaradó identitást csak mint plastikus ritmust képzelhetjük el.

Wachholder nyomán az idegrendszer működésének három alapformáját különíthetjük el, mely felosztás a filogenetikus tagozódást is magában foglalja: 1. reflektoros mozgások, 2. automatizmusok, 3. akarati tevékenységek. A reflektoros mozgások keletkezése és lefolyása törvényszerűleg centripetális ingerekre vezethető vissza, míg az akaratlagos tevékenységeket az aktusnak nevezett subjectiv vonás jellemzi. Végül az automatizmusok legfeljebb a kiváltásukat köszönik exogen hatásnak, lefolyásukban belső, az idegrendszerben magában rejlő törvényszerűségeket követnek. A mozgásmegnyilvánulás ritmusos jellege a mozgás aktus jellegével függ össze, azaz felszínre jutása, illetve elmaradása attól függ, hogy a mozgás az én-nek vizuálisan megfogható kihatásait reprezentálja-e, illetve, hogy a subjectiv vonás mennyiben kifejezett. Az aktus azonban nem csupán pszichológiai fogalom, hanem a mozgás összetettségét is jelenti, ez azonban az aktusnak csak külső alaki, nem pedig lényegi tulajdonsága. Ebből látható, hogy aktus alatt csak az akaratlagos mozgásokat érthetjük, az automatizmusokat pedig, — bár gyakran összetett felépítésűek — „csupán alacsonyabbrendű aktusnak“ nevezhetjük, mert felépítésükhöz az én részvétele, az intenció nem szükséges. Az alaki megjelenés egyszerűsége miatt a reflexeket részaktusoknak tekinthetjük. Szembeállítva az egyes motoros megnyilvánulások ritmicitását a mozgás aktusjellegével, azt láthatjuk, hogy a ritmus a részleges és az alacsonyrendű aktusban megnyilvánul,

a magasabb, úgy az én-vonatkozás, mint az összetett felépítettség tekintetében teljes aktusban pedig elmosódik. Az aktusjellegnek, azaz az én-komplexumhoz való kötöttségnek hiánya a mozgásműködésnek ritmusos jelleget kölcsönöz, míg az aktust a ritmusnélküliség jellemzi.

Az idegrendszer motoros megnyilvánulásainak áttekintésekor kitűnik, hogy a ritmusos működésre való hajlam az idegrendszernek elemi sajátága, illetve, hogy az idegrendszer elemének működése ritmusos jellegű; másfelől számos olyan jelenség is észlelhető, mely nem csupán elementáris fokon, hanem az organizmus egészének viselkedésében és tevékenységében megnyilvánulóan, tehát mint összetett ritmus mutatja a ritmuselv megvalósulását. Ezen, az egyes működések synthesisében megjelenő és egyszersmind nyilvánvalóan egy magasabb differenciáltsági fokot elénk táró ritmust nem csupán az egyes részműködések összekapcsolódásának alakító faktora gyanánt, azaz egy általános integráló principium pusztán synthesis-formatív hatású keresztülütésének kell tekintenünk, hanem ezen összetettebb, magasabban differenciált ritmusos jelenségek ritmicitása mögött is a bizonyos rendszerekhez kötött biológiai ritmuselv megnyilvánulását kell feltételeznünk. Ezen megállapítás a vegetatív működésekre is érvényes. Említettük, hogy az egyes izolált szervi működések ritmusos jellegűek, sajátritmussal bírnak, mely ritmika azonban, mint minden biológiai ritmus, nagyfokban modulációképes. Felvehetjük, hogy a szervek működésregulációja centrális eredetű interferentia hatások révén történik és éppen az interferentiahatások centrális eredete biztosítja az egyes működések organizációját, illetőleg — a problémát teleologikus szempögből nézve — magát az organizációt. De az interferentiahatások nemesak centrogének, hanem a periféria felöl reflexúton is létrejöhetnek és ebben a külvilágkapcsolódás fontos módozatát láthatjuk. Így a vegetatív működésekben nyilvánuló ritmus (melynek végső fokon az autonóm rendszer a letéteményese) organizáló és milieuhatásokat közvetítő szerepet tölt be.

A psychés téren mutatkozó ritmusos megnyilvánulásokat legtisztább formában a lelkiélet kezdetleges ősi kifejezőmódjaiban lelhetjük fel. Az expressivitásnak, mely az affektivitás

látható motoros, dinamikai megnyilvánulása, legősibb formája az énekben, mint a zene elsődleges alakjában s a táncban maradt reánk, mindkettőben a lényeg kétségtelenül a ritmus. Úgy a melódia, mint a táncban a mozdulatok modulációi másodlagos természetűek, melyek nélkül úgy a zene, mint a tánc, vázukban megmaradnak. Mindkét érzelmi kifejezőmód kultivációs fejlődése legszebben mutatja az én, azaz az intencionalitás egyre jobban bekapcsolódó és ezzel az eredeti szigorú ritmikát egyre inkább fellazító, másodlagos elemekkel kitöltő, építő, phantasioformatív szerepét. A népi mithosokban is a hasonló tartalmak stereotyp ismétlődése, de a gyakori sorképzés is a phantasia alkotómódjának ritmusos jellegére, a ritmuselv keresztülítésére utal. A fejlődés folyamán a nevelés, illetve automatizálódás, a feltételezett reflexek képzése stereotyp ritmusos sorképzések révén teljesül be. A kiértett lelki történések ritmicitása, az ú. n. lelki dispositió-periodusokban nyilvánul meg. A psychés dispositió, másszóval lelki teljesítőképesség, mint ismeretes, nem egy constans, állandóan egyenletes energetikai fogalom, hanem bizonyos ingadozásokat árul el már normális körülmények között is. Ezen ingadozások többé-kevésbé szabályosnak mondható napi periodikát mutatnak, a teljesítmény napi menetében, az exogen ritmika szerepét, mint már említettük, a milieuhatások alkotják. Az endogen ritmus alapját a lelki folyamatok genetikai faktorainak ritmusos változásaiban kell feltételeznünk, melyeket illetőleg az ismeretlen psychobiológiai alpműködésen kívül a neurovegetatív rendszer szerepére kell nyomatékkan utalnunk. Ugyancsak kifejtettük már, hogy a vegetatív működésekben megnyilvánuló ritmus organizáló és milieu-hatásokat közvetítő szerepet tölt be. Mi sem természetesebb, ha a lelkiélet célszerűen integrált mozgásegységeiben, az ú. n. magatartásban is ugyanezen organizáló, de már nem milieu-hatásokat közvetítő, hanem azokra beálló efferens, a milieut befolyásoló személyiségmegnyilvánulásokat látunk. A személyiség helyzetére az én és külvilág organisatiós viszonyaira vonatkozólag tehát a ritmus szerepe kétségtelenül bizonyítottnak mondható.

Összefoglalóan mondhatjuk, hogy a ritmus úgy somatikus, mint psychés vonatkozásban egyaránt az organizációt és

a külvilágkapcsolódást szolgálja, ezen empirikusnak mondható megállapítások azon korábbi kijelentésünkkel, miszerint a ritmus a személyiségnek is alapja, összhangban állnak, illetve azt részletekben is kifejtik, amennyiben szemléltetik egyfelől a ritmusnak az organizációban való szerepét, másfelől mutatják környezethatások közvetítésében való jelentőségét. A ritmus-principiumnak ezen kétirányú jelentőségét egységesen úgy fogalmazhatjuk, hogy a személyiségi létezés az én-környezet-viszony feszültségi rendszerében ritmikus formában az én-phasis és külvilág-phasis váltakozásával tartatik fenn.

Ezen megállapítások az időélményről alkotott fogalmainkat is szükségszerűen módosítják. Általában meg szokás különböztetni kétfajta időélményt, melyek közül az egyiket jellemzi a mérhető lineális kiterjedés, melyben éppúgy, mint a térben, pontosan meghatározott pontok vannak. Ezen időforma intellektuális, illetőleg gnostikus jellegű és ezen formulában lehetséges csak az élmények tárgyszerűségének kialakulása, a subjectum és objectum szétválása. A másik időélményforma az „átélt idő“ („durée vecue“ *Bergson*), mely az előbbivel ellentétben, intellektualis, rationalis elemeket nem tartalmaz, a tárgyak a subjektumtól nem különülnek el, ellenkezőleg, a subjektum a tárgyakba mintegy „behatol“ (*Penetration*). Az időélménynek ezen irracionális módja biztosítja a környező léttel való együttélés harmóniáját. Ezen felfogással szemben *Merlo*-nak az a nézete, hogy a tartamnak, azaz az időnek mint kontinuumnak megélésében, az én-nek önmagával való identitása az élmény tárgya. Az előbbieken láttuk, hogy a longitudinális személyiségképben az individualitás és a külvilágkapcsolódás, az én-phasis és a környezet-phasis váltakozása ismerhető fel, ezért helytelen az időélményt izoláltan akár az identitás-élmény, akár a „behatolás“ felől megközelíteni, hanem az a külvilágtörténés és az aktív én-tevékenység érvényesülésével a személyiségben, illetve ennek ritmikus váltakozásával hozható összefüggésbe. Tehát nem tarthatjuk homogen kontinuumnak, nem statikus valami, hanem dinamikus, ritmikus történés.

Az individualis életműködések és a külvilághozkapcsoltság ritmikus kölcsönhatása csak aktív én-tevékenység mellett tartható fenn, éppen ezért az időélmény kialakulásának vonat-

kozásban kell lennie az aktivitással is. Hasonló értelemben nyilatkozik *Benedek* is, amidőn azt mondja, hogy az időélmény megváltozásának keletkezésében a magatartás passivitása játszik szerepet. Ugyanezen gondolatot találjuk meg *Strauss*-nál is, valamint *Kloos* is elismeri ennek jelentőségét. *Scheeler* az időbeliséget egyenesen az ösztönös spontán önváltozás modalitásának tekinti. *Krauss* felfogása értelmében pedig az időfaktor a belső cselekmény alapján keletkezik. Az aktivitásnak és a ritmusnak az időélményt eredményező funkcionális egybekapcsolódása valószínűvé teszi, hogy az aktivitás, mint személyiségmegnyilvánulás is ritmusos alappal bír. Így a személyiség munkamódjaiban ritmusos strukturáltságot árul el. A személyiség munkamódjainak ritmusos alapszerkezete mutatis mutandum elvileg egyezik a motoros működések ritmusos alapjainál említettekkel. Itt is, mint ott a működések legmélyén ritmusosan fluktuáló működésfolyamatot tételezhetünk fel, melynek oscillatióira és oscillatióiból épülnek fel a magasabb, összetettebb folyamatok. A személyiség integratív működése szintetikus, az egyes jelenségeket agglutináló, összeolvasztó jellegű, miáltal a ritmikus perceptiókból komplexumok, aktusok származnak s az eredmény egyre jobban eltolódik, elkülönül és önállósodik a biológiai ritmicitástól. Ha azonban az integratióknak, mint önálló individualis produktumnak a megfordítottját nézzük, tehát az ében lefolyó ténykialakítás helyett a tények, események személyiségreható szerepét, illetve azoknak perceptív, tehát nem produktív feldolgozását szemléljük, úgy az kétségtelenül analitikus irányú. Ez analysis a tények felsorolását, atomizálását, lehetőleg egyenletes részekre való szétzedését jelenti, a folyamat iránya tehát az előbbi én-tevékenység által feltételezett komplexum-aktusalakítással szemben regressív, a sorképzés, megszámlálás, successiv feldolgozás felé halad, végső fokon tehát a ritmusos munkamódokhoz való visszatérést tárja elénk.

A JOBB- ÉS BALKEZESSEG SZEREPE AZ IKREK ÍRÁSÁBAN.*

IRTA: ROMÁNÉ GOLDZIEHER KLARA.

Az örökléstudomány egyik legkiválóbb bűvárja, *Francis Galton*, elsőnek utalt a közös származású egyének írásában érvényesülő családi hasonlóságra és arra, hogy ezzel szemben *ikrek írása* ritkán hasonló. E különös jelenségre azonban nem talált magyarázatot.¹

Galton érdekes megfigyelései kortársait nem ösztönözték az írás öröklődő jellegének tanulmányozására, ami a korábbi kutató módszerek hiányosságával magyarázható. Hiszen csupán az utóbbi negyedszázadban kifejlődött módszerek tették lehetővé a testi ismertetőjeleken felül, a szellemi és lelki tulajdonságok átöröklésének megállapítását.

Az ily irányú vizsgálódások terén haladást jelentett már, mikor a lelki tulajdonságokat szigorúan vett lélektani eljárásokkal kezdték vizsgálni és a lélektani adatokat az örökléstudomány sajátlagos módszereivel feldolgozni. Így indult meg *Thorndike* nyomán, az ikrek intelligenciájának teszteljárással való vizsgálata. A tesztpróbák közé iktatták az *írást* is és az írássebesség, szabatosság, csínosság és más formális írástulajdonság tekintetbevételével határozták meg a szellemi fejlettség számszerű kifejezőjét, az intelligencia-hányadost (IQ).

Igazi rendeltetéséhez az írásvizsgálat azonban akkor ért el, amikor a lelki tulajdonságokkal való foglalatosskódás közben

* Ezt a munkát a Magyar Tudományos Akadémia elismeréssel és dícsérettel tüntette ki.

¹ *Galton F.*: *Inquiries into Human Faculty and its Development.* 1883. New York.

felismerték, hogy a részletkutatásnál érdekesebb a lelki jegyek együttesének, az örökletes alapokon felépülő „lelki egyéniségnek“ összehasonlító elemzése. Úgy találták, hogy ennek megközelítésére mély-pszichológiai eljárásokra is szükség van, amelyek nemcsak az érvényesülő jelenségekről számolnak be, hanem mélyebb elemzéssel a lappangó, a hallgatásra ítélt, vagy módosított tartalmakat is megvilágítják. Az íráslélektannak egyik ága, a *grafológia*, bizonyult alkalmasnak mind a mélyebb elemzésre, mind a vizsgálati anyag alapján kifejeződő egységes egyéniségkép megrajzolására.

Az írásvizsgálatok nem hozták meg mindjárt a várt eredményt. Csalódással látták, hogy az ikerírások egymásközi meg egyezése nem olyan egybevágó, mint az ikrek testi megjelenése, még olyan esetben sem, amikor azonos módon, együttnevelődő egypetéjű ikrekről van szó. Valamennyi kutató (*Thorn-dike, Lange, Kramer-Lauterbach, Seeman-Saudek, Kokel, Legrün-Bouterwek, Newman-Freeman-Holzinger*) azt tapasztalta, amit évtizedekkel előbb már *Galton* is: hogy az *íráspárok gyakran feltűnően különbözőek* és hasonmás írások csak elvétve adódnak. E jelenség elfogadható magyarázatát nem találták meg. *Saudek* az összenőtt „szíami ikrek“ írásának különbözőségét a „változás törvényére“ hivatkozva magyarázza, amelynek szabályai alól a természetben előforduló legidentikusabb lények sem kivételek. *Legrün-Bouterwek* az ikertestvérek írásában észlelt eltéréseket ismeretlen tényezőre vezeti vissza, amely alkalmasint ugyanaz, mint a szervi aszimmetriák keletkezésének okozója. *Newman-Freeman-Holzinger*, a szervi aszimmetriák amerikai kutatói, nem látnak összefüggést e diszkordancia és a szervi aszimmetriák között. Véleményük szerint az egyéni írássajátságok jobbára külső írásalakító hatásoktól, gyakran pusztán a véletlentől függenek és igen kevésbé a génekben lefektetett hajlamoktól. E szerint az öröklött rész és a szerzett rész viszonya 1:3, mely arány általánosítható az ember valamennyi kifejezőmozgására. Nyilvánvaló, hogy e megállapítás nem helytálló: ezt igazolja mind a kifejező mozdulatok, mind az írás körében végzett nagyszámú, bizonyító erejű kísérletvizsgálat. Ismét más magyarázatot talál v. *Bracken*, aki abból indul ki, hogy az ikerpár nem pusztán

két egyén együttese, hanem különleges „társas alakulás” is, amelynek tagjai szociális munkamegosztással élnek. A „külképviselet” dolgában rendszerint az egyik fél az irányadó és ezzel jár, úgy véli, hogy ennek más a megnyilatkozási módja, tehát a kézírása is.

E tanulmány kiindulási alapja az a kérdés, *külvilági hatások, vagy öröklési különbségek okozzák-e az ikerírások egymásközi megnevezését?* Idetartozik az a kérdés is, mitől függ — azonos öröklésállomány esetén — *a hajlam manifestációs jellegének ikrek közti különbözősége?* Mi az oka, hogy azonos hajlamok az egyik ikerfélnél szabadon megnyilvánulnak, a másiknál lappanganak vagy módosulnak, vagy éppen poláris ellentétként jelentkeznek?

Vizsgálataink fedték fel, hogy a lényünk legmélyebb rétegeiben gyökerező jobbkezes-balkezes hajlam dolgában ikrek gyakran egymás tükörképei, vagyis azonos öröklési állomány esetén is az ikerfelek egyike jobbkezes, párja balkezes hajlamú. Felvetődik tehát az újabb kérdés: *mikor és hogyan alakulnak ki az ilyen poláris ellentétek?*

Rá kell mutatnunk itt arra is, hogy vizsgálataink jelentős mellékhatásaként jelentkezik a „jobb és bal” problematikája. Erről, pszichológiai vonatkozásban nem tudunk sokkal többet, minthogy a „jobb és bal” érzéseinkből folyó pszichés adottság, melynek lényege, hogy az ember testének két oldala között különbséget érez, ismer, tud. Ennek az érzésnek alapján, vagyis a saját testéhez való viszonyítás alapján határozza meg hol van „jobb”, hol van „bal” és ezeket az irányulásokat misztikus mellékértelem is kíséri.

A jobbkezesesség és balkezesesség lényegének és eredetének objektív vizsgálása szilárd kiindulási pontként szolgálhat a közelebről meg nem határozható „jobb” és „bal” és a sajátos módon ezekhez fűződő „fent” és „lent” fogalmaknak mélylélektani megértéséhez.

A KUTATÁS VIZSGÁLATI ANYAGA ES MÓDSZEREI

Az idevágó vizsgálatokat a budapesti Kir. M. Pázmány Péter Tudományegyetem Közegészségtani Intézetében *dr. Darányi Gyula* egyetemi tanár vezetése alatt folyó *ikerkutatás* keretében volt alkalmam elvégezhetni.

A vizsgálatok során 283 ikerpár, még pedig 118 egypetűjű és 165 kétpetűjű ikerpár írását vizsgáltuk.

Vizsgálatainkban egyesítettük az íráslélektan fenomenológiai és mélypszichológiai (leíró, kísérletező, elemző) eljárásait, kiegészítve azokat exakt mérésekkel, amelyeket — a külön e célra szerkesztett precíziós műszerrel — a *Graphodynnal* eszközöltük. A mérési eredményeket öröklés-matematikai módszerrel dolgoztuk fel.

Az egyéni és csoportbeli eltérések megállapítása módszeres vizsgálatok során, mindig hasonló külső-körülmények között és egyazon módon előállított írások alapján történt. Az összehasonlítást egyrészt az *íráspárok* egybevetésével hajtottuk végre, másrészt az egypetűjű iker-írás*csoportot* hasonlítottuk össze a kétpetűjűek írás*csoportjával*. Ellenőrzésül megfelelő korú, nem-rokon egyszülöttek írás*csoportját* vetettük egybe az előbbiekkal.

Az *írás vizsgálatát* mindig egy-egy ikerpárral végeztük. Ez oly módon történt, hogy az ikrek az asztalnál egymás mellett ültek, csupasz felsőtesttel. Ekkor felszólítottuk őket, hogy rövidre fogott élettörténetüket (vezeték- és keresztnév, iskolai tanulmány, foglalkozás), majd szabadon választott valamely vidám vagy szomorú élményüket írják le. A megfigyelés nem korlátozódott pusztán a kész írásra, hanem nyomon követte az írás-aktus minden mozzanatát: foglalkozott a vizsgált egyén tudtán kívül egész magatartásával, írás előtt és írás közben.

Az írástulajdonságok exakt mérésére szolgált a *Román-Bálint*-féle *Graphodyn*.² Ez az eszköz az íráslefolysít grafikusán jegyzi az egyidőben egyenletesen haladó futószalagra. A megjelenő görbe hosszán mérhető az írás sebessége, magas-

² A *Graphodynt* a Magyar Pszichológiai Szemle (VI. 1931. 3.) „Az íráskutatás irányelvei és a *Graphodyn* alkalmazási lehetőségei” címmel részletesen ismertette.

ságán az írás erőssége; a megszakítások jelzik a szünetelések időbeli viszonyait, a görbe alakja ábrázolja az írásritmus lefolyását.

A mérések céljára egyértelműleg meghatározott kísérleti feladatot választottunk: a jól beidegzett „Budapest” szót, amelynek leírása valamennyi vizsgált egyén számára egyenlő pszichológiai feltételeket jelent és valamennyinél egyformán könnyen és meggondolás nélkül váltódott ki. A „Budapest” szón kívül a vezeté- és keresztnév, egynéhány közömbös szó, továbbá a: „Nem, nem, soha!” leírása volt a feladat. Végül még 6 keresztest, 6 pontot és *hosszabb hullámvonalakat* rajzoltattunk. Az íráspróbákat, valamint a Graphodynnal írott, másodpercben, illetőleg grammban értékelt görbéket gondos elemzésnek vetettük alá.

AZ ÍRASMUNKA VIZSGALATA

Az ikertestvérek megfigyelése írás közben, többszem pontú eredményre vezetett.

Magatartás munkaközben. Feltűnt, hogy az ikerpárok az íráshoz készülve, mindig egészen meghatározott módon foglalnak egymás mellett helyet, vagyis az egyik mindig a jobboldali, a másik a baloldali tintatartóhoz ült. Ha másképen ültettük őket, kedvetlenné váltak, majd önhatalmúlag helyet cseréltek.

Az esetek túlnyomó nagy részében az egyik ikerfél több munkakedvet, nagyobb íráskészséget és aktivitást mutatott, mint a másik. Ez nemcsak az illető ikerfél rövidebb idő alatt készült terjedelmesebb munkateljesítményében jutott kifejezésre, hanem abban is, hogy a kedvetlenebb, paszívabb ikerfél aktívabb párja biztatta és tanácsokat látta el.³

Testtartás írás közben. A megvizsgált ikrek valamennyien

³ Hasonló jelenségekről számolnak be más megfigyelők is (*Graewe Bracken*). *Saudek-Seeman* megállapítja, hogy az ikrek valósággal úgy viselkednek, mintha tanácsulást tartanának. Ebben a „quasi” iker tanácsban mindig az egyik iker dominál. *Legrün* „vezető és vezetett”-ről beszél. *Glatzel* az ikertestvérek különböző, „férfias és nőies” jellegű viselkedését említi.

jobbkezükkel írtak, amint ezt a magyar iskolai szabály egyformán írja elő még a született balkezesekre nézve is. A testtartás azonban írásközben túlnyomóan különböző: az egyik ikerfél — az, ki a jobboldali ülést szokta választani — írásközben jobbra fordítja felsőtestét, jobbkönyökét taszítja előre, jobb vállát emeli fel, ami által vállvonala az asztalhoz 30—40°-os szöget alakít. A jobb testfél e normális vezetőszerével szemben a másik ikerfél felsőtestét balra fordítja, mindkét könyökét előretolja, de a balt előbbre, mint a jobbat, felemeli mindkét vállát, de a balt magasabbra, mint a jobbat. *Az egyik ikerfél testtartása* tehát megfordítottja, vagyis tükörképe annak, *amit párja mutat.*⁴

Az ikerfelek a papírt is többnyire másképen fektetik írás közben. Az egyiknél a papír helyzete a szokásos, vagyis annak alsó széle az asztal szélével 30—40°-os szöget alkot. A másik viszont úgy fordítja, hogy 60—70°-os szög keletkezik, mert kizárólag csakis elforgatott papírtartás mellett tud olyan jobbra-dőlt írást előállítani, amelynek sorai vízszintesen futnak. Ha papírját helyére (vagyis 30°-ra) forgatjuk, akkor *nem tud jobbradőltten írni*, vízszintes sorok megtartása mellett. Írása megváltozik: állóírássá, vagy balradülővé válik, sorai pedig jobboldalt lefelé ereszkednek (l. 1. ábra).

Munkateljesítmény. Az ikerfelek munkateljesítménye bármilyen korúak is, ritkán mutat teljes megegyezést. Ez legszembeszökőbb az együtt nevelődő iskolaköteles ikerpároknál, akik között egyenlő írásfejlődési feltételek mellett is van eltérés, mégpedig úgy az írásaktus „mechanikai“ (összrendezettség, ügyesség, folyamatosság), mint „értelmi“ mozzanataiban (beszédértelem, szabatosság, elrendezés). Azt látjuk ugyanis, hogy többnyire az egyik ikerfél „rosszírású“, nem is ír szívesen, míg párjának írásteljesítménye minden tekintetben megfelelőbb (l. 3. ábra).

⁴ *Kopits Imre* megfigyelése szerint a gerincnek oldalirányú elhajlása, az úgynevezett fiziológiás skoliózis is sok esetben ennek a testtartásnak megfelelően tükörképszerűen jelentkezik a megvizsgált ikreken.

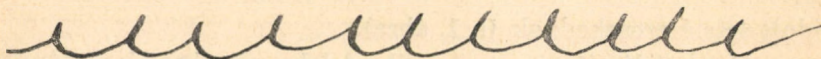
Ha tudtam volna, hogy igen vizsgálatol-
 lal átesnem el sem jöttem volna. Ugy
 most is rémesen meggyűlölem magam
 azt mondják elég jó fogalmazású és
 degesű vagyok, de most reménytelenséget
 nem tudok írni. Szeretnék itt hivatal-
 nos, vagy akármi lenni, csupán is

Egyetemes leányikrek hasonmás írása (l. 1/b. ábrát).

A jobbkezes ikerfél szokványos, kissé jobbrafordított papíron ír.

Oh szép ez az 'élet
 Oh szép ez a világ!

Ugyanennek írása egyenes papírtartás mellett.

A jobbkezes ikerfél könnyed, folyamatos „fűzéses“, tehát felfelé nyitott hullámvonala.

1/a. ábra.

A megjelenés hasonlósága.

Az íráspárok összehasonlító vizsgálata a fenotípusos megjelenés megfigyelésével indult meg. Az írás ugyanis az embernek éppen olyan kifejező erejű megnyilvánulása, mint arc-kifejezése, beszéde, általános magatartása. Noha hasonló azoknak a gyermekeknek írásmodora, akik hasonló módon tanulnak írni, nincs két egymással azonos írású tanuló és már kezdetleges írásukban is kiütözköznek azok az egyéni írássajátsá-
 gok, amelyek alapján a kézírás egyéni jelleget ölt. Igaz ugyan,

Az élet gyönyörű! Olyan jó élni! Olyan
 jó fiatalnak és egészségesnek lenni!
 Nagy terveim vannak az élettel!
 Itt van egy önkéntes című orvos: a neve
 alig ő mondja: Kippen László. Nem
 vagyok szerelmes belé. Kettévessz, hogy
 és mi legyen otobaváratat írok itt ökte

Egyiptés leányikrek hasonmás írása. (l. 1/a. ábrát).

A bevallottan balkezes ikerfél, jobbkézzel, erősen elfordított papíron ír
 s így álcázza balkezes-jellegű írását.

Így fordulóni van valami kellemes.

Ugyanennek írása egyenes papírtartás mellett.

A balkezes ikerfél akadozó, erőltetett vonalvezetésű, „böltíves“, tehát
 lefelé nyitott hullámvonala.

1b. ábra.

hogy az ember írása is változik és módosul, egyfelől az ember
 általános fejlődésmenetével párhuzamosan, másfelől sokféle
 külső írásalakító hatás következtében. E változások azonban
 nem forgatják ki állandó jellegéből, amit bizonyít, hogy köny-
 nyen felismerjük — évekre visszamenőleg is — az egyazon kéz-
 től származó írásokat.

Az ismert tényekből, hogy nincs két olyan ember, aki
 egyformán írna, de egyazon embernek különböző időből szár-
 mazó írásai sem teljesen egybevágók, következik az, hogy egy-
 petéjű ikreknél sem várható két teljesen egybevágó írás. Fel-

tételezhető azonban, hogy egyidőben és azonos feltételek mellett készült, tartalomban is egyező íráspárok egymáshoz hasonló, eltéréseik jelentéktelenek, esetleg oly csekélyek, hogy a két írás egymástól nehezen megkülönböztethető és ezért hasonmás írásként jelentkezik.

Szemügyre vettük tehát elsősorban az írás *fenotípusos megjelenését*, s az abban kibontakozó egyéni jelleget. A megjelenés hasonlóságát úgy határoztuk meg, hogy az ikerfelek összetartozóságára való tekintet nélkül döntöttük el, adódik-e olyan két írás, mely egymás *hasonmása* (l. 1. ábra), van-e és hány százalék *hasonló* írás (l. 2. ábra), hány akad olyan, mely kifejezetten *különböző* (l. 3. és 4. ábra). Ennek megtörténte után összepárosítottuk az ikerfelek írásait.

Az egybevetés szerint 113 egypetéjű pár több mint egy-negyede, 162 kétpetéjű párnak több mint fele teljesen *különböző* írást szolgáltatott.

Az egypetéjűek több mint fele, a kétpetéjűek több mint egyharmada egymáshoz *hasonló* írást mutat s e hasonlatosság nagyobb mérvű, mint pld. a nemrokon osztálytársak írása közt általában.

Az egypetéjű ikrek írásának 15%-a és a kétpetéjűek írásának 7,5%-a *hasonmásírás*.

A fiatalabb (8—16 éves) ikrek írása nem hasonlóbb, mint az idősebbeké (16—81), észrevehető különbséget nem látunk a férfi vagy nő-párok között sem.

Eszerint tehát az *írás fenotípusos megjelenése egypetéjű ikrek között gyakrabban egyező, a hasonlóság mértéke is nagyobb, mint kétpetéjűek közt.*

EGYES ÍRASTULAJDONSÁGOK VIZSGALATA

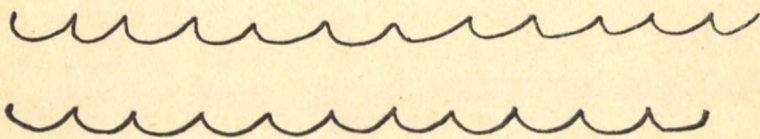
A további vizsgálat a fenotípusos megjelenés keretében érvényesülő *egyes tulajdonságok* felfedésére, elemzésére irányult. Ez a boncoló munka eredményesen alakult és rövid úton a *diszkordancia közvetlen okainak* felismeréséhez vezetett.

Az íráspárok egymás közti eltérése ugyanis bizonyos tulajdonságok sajátos megnevezésben, ellentétességében gyökerezik. Ezek az ellentétes tulajdonságok az íráspárokon

Budapest. 1910. sept. i.

művészeti végzettség –
jelenleg római lakos.

Édesapám festő volt és én
is vonódtam a művészet felé.

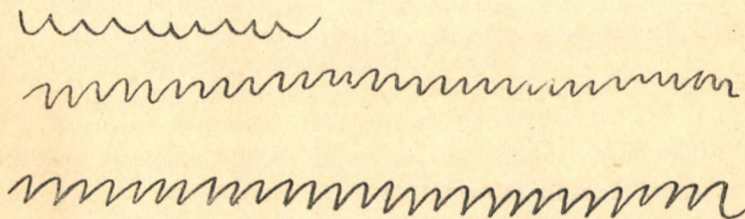

2/a. ábra.

Kétpetős 26 éves fiúírák hasonló írása.

Külső megjelenésük, minden megnyilvánulásuk egybevágó. A jobbkezes írása fesztelenebb, jobbra terjeszkedő, jobbsodrású „állóírás”. Hullámvonala folyamatos, „fűzéres”, tehát felfelé nyitott.

Középiskolai tanulmányaim alatt gépi-
műveltség felé vonódtam; érettségim után
hittelen változott az írási pályám:
édesapám szerette volna, hogy festők legyünk:

2/b. ábra.

A rejtetten balkezes ikerfél írása stilizáltabb, tartottabb, balra hajló „állóírás”. Hullámvonala jelentékeny közügyessége ellenére is próbálkozással indul, lefolyásában gátolt, szűkvágányú és „boltíves”, tehát lefelé nyitott.

belül meghatározott módon oszlanak meg és két különváló ellentétes tünetcsoportot alkotnak. Az íráspárok elemzése mutatja, hogyha valamelyik ikerfélre az egyik csoportbeli változat jellemző, úgy párjára többnyire ennek ellenlábasa. Nem kivétel még az olyan íráspár sem, amelynek megjelenése és egyéni jellege egyébként igen hasonló.

*12 óráig tart a tanítás. Ezek a napokon még a
késő előtt a Nemzeti Sportuszodába megyek 11:30-ig
tart az ebéd 5-ig, 11:30-ig rendszerint először a
tanulást*

3/a. ábra.

Egypetés 12 éves ikerlányok kifejezetten különböző írása.
Az átlagon felül intelligens ikrek megjelenésben egymás hasonmásai.
A jobbkezes írásán meglátszik korát meghaladó szellemi fejlettség.

*Egy napom
Reggel hűtör kulak háromnegyed nyolckor maradt iskolában vagyok
Később egy órán tanulmányok után ki megyek a fedett négyszögű úton
Után utam elvégzem feladataimat Utána vagy rongos, vagy miér, vagy
angol oram, ham Utána keresel jóni, tonusom, vagy stálm megyek
Sportum körül az úton és ott is tudom legjobban
Visszatérni legjobban*

3/b. ábra.

A. balkezes, ki semmiben sem marad el párja mögül, gyermekded, gátolt írást mutat, mely nemcsak technikailag alacsonyabbrendű, hanem egyéb, a szóképzés körébe tartozó fogyatékokkal is jelentkezik („tuom” tudom helyett, „stálni” sétálni helyett).

A két ellentétes tünetcsoportot, jellemző sajátosságai szerint, „jobbkezes”-jelleg és „balkezes”-jelleg megkülönböztetésével az I. táblázaton ismertetjük.⁵

⁵ Legrűn megállapította 26 íráspár vizsgálatával kapcsolatban, hogy iskolaköteles ikrek íráshasonlósága általában nem nagyobb, mint osztálytársaké egymásközött. Saudek-Seeman egypetéjűek írásával és rajzaival foglalkozva, két egymástól külön nevelt ikerpár esetében hasonmás-írást talált. Hozzávetőleges becslés alapján úgy véli, hogy hasonmás-írás

I. Táblázat

Egyes tulajdonságok csoportosulása az íráspárokon belül jelentkező alternatív jellegek alapján.

„Jobbkezes“-jelleg.

Nagyobb íráskészség, magasabb színvonal.
Természetesebb, fesztelenebb.
Lazább elrendezés.
Természetes lendület.
Sebesebb, egyenletesebb írástempó.
Jobbradölt írás.
A tovahaladás menete egyetemesen jobbsodrású.
Éles, határozott betűkarc.
Nagyobb és egyenletesebben elosztott írásnyomás.
Tág, szélesülő betűk.
Betűk, szavak zárt egységbe tömörülnek és az „írásképp“-ben ritmikus elosztással jelentkeznek.
Egyenes vagy emelkedő sorok.
A szöveg és az aláírás a papír jobboldala felé terelődik.
Az írás több kifejezőerőt mutat, színesebb, érzelmi aláfestése közvetlenebb, az „írásmelódia“ az élőbeszédhez hozzárendelt.
Az írásban kifejeződik a nemi jelleg (nőies, férfias, gyermekded).
Motoros-auditív felfogó típus vezérlete érvényesül.
Inkább nyelvérzékre vall.
Az írás aktív cselekvő-jellegű.
Egységebb, egyirányúbb jellem-szerkezetet tükröz.

„Balkezes“-jelleg.

Kevesebb íráskészség, alacsonyabb színvonal.
Kevésbé közvetlen, mesterkéltabb, gátoltabb.
Zsúfoltabb elrendezés.
Kevesebb lendület.
Tartottabb, változékonyabb írástempó.
Álló, vagy *balradölt írás*, a dültesség fokának ingadozása, a betűszár gyakori elfordulása, elvéve tükörírásos elemek.
Gyakori a balsodrású részlet, a balraforduló, vagy hiányzó végvonal.
Puha vonások, árnyalás nélküli, téstás vonalvezetés.
Csekélyebb, szabálytalanabban elosztott írásnyomás.
Szűkebb elrendezésű, keskenyebb betűk.
Az írás felaprózott, nincs egységes írásképp.
Hullámzó vagy lefelé ereszkedő sorok.
Szöveg és aláírás inkább balfelé húzódik.
Az írás inkább monoton, színezetlen, többnyire nincs „írásmelódia“.
A nemi-jelleg nem határozott, vagy

egypetűjűeknél 5%-ban fordul elő. Galton csak egyetlen ilyen hasonmás-írást talált. Lottig 9 egy-, és 9 kétpetűjű párt vizsgált „formanívó“ szempontjából, és az átlagos eltérést egypetűjűeknél 0.11-ben, kétpetűjűeknél 0.5-ben állapította meg. Szerző tapasztalatai szerint a „formanívó“ eltérése mindkét csoportbeli ikernél jóval meghaladja e százalékszámot.

éppen ellentétes.
A vizuális felfogótípus vezérlete
érvényesül.
Inkább matematikai érzékre vall.

Az írás elszenvedő, passzív jel-
legű.
Bonyolultabb és ambivalens jel-
lemszerkezetet tükröz.

Tekintve, hogy valamennyi felsorolt írástudajdonság lé-
nyegéről és jelentőségéről itt bővebb magyarázatot nem adha-
tunk, a *minőségi írástudajdonságok* közül csupán az eredmény
szempontjából fontos *írásdőltséget* tárgyaljuk részletesebben.

Az írásmozgás balról jobbfelé menetelő, a test középvonalától tá-
volodó (abdukción) mozgás, melynek megfelel a csavarvonalak jobbsod-
rása és a betűszarak *jobbradőltsége*. Mindez a *jobbkezes embernek jobb-
kézre szabott írására áll*. A jobbkezes ember beszéd- és írásműködése, mint
ismeretes, a *bal agyfélteke* fennhatósága alatt folyik. Ezzel szemben a
balkezes ember mozgás- és írásrendszerét az *ellenkező oldali agyfélteke*
igazgatja. Ennek a tükrírás felel meg: a jobbról balfelé haladó, a balkéz
számára ugyancsak abdukción mozgás, amely jellegzetesen balsodrású,
balra dülő és balra fordított. A balkezes ember kényszerű alkalmazkodás-
sal felveszi a jobbkezes ember írásszokásait: jobbkézzel ír, balról jobbfelé
menetel. Belső balraigazodása csupán másodlagos jelenségekben juthat
 kifejezésre, mint: balradőltségben, balsodrásban és balra tájékozódó tér-
beosztásban.

Ikeríráspárok szemügyrevételénél azonnal feltűnik, hogy
az ikerfelek *különböző dőltséggel* írnak és dőltség tekintetében
többnyire *egymás tükörképei* (l. 4. ábra).

A vizsgálat során kitűnt, hogy az *egyiptetű ikrek fele, a két-
petetűiek egynegyede ír különböző írásdőltséggel*, vagyis az egyik
ikerfél írása hozzávetőleg annyira dől jobbra a merőlegetől, mint
a másiké balra. Azokban az esetekben, amelyekben mindkettő
álló-írást ír, az alapvonalak természetes ingadozása egyiknél
jobbra, a másiknál balra mutat. Ha mindkettő írása jobbra dől,
akkor az egyiknél egy-egy merőleges vagy balra dőlő betűelem,
elvértett tükrírásforma, vagy gátlásos jelenség jelzi a kikény-
szerített jobbrairányulást. Az így író ikerfél egyébként írásá-
nak balra dülő hajlamát gyakran a papír elhelyezésének meg-
változtatásával álcázza és erre azért törekszik, mert írását meg-
jelenésében ikerpárja írásához akarja hasonlítóvá tenni (l. 1.
ábra).

A táblázatunkon az egymással szemben álló jobbkezes-
jellegű és balkezes-jellegű írástudajdonságok és különösképpen

az íráspárok *írásdőltségének tükörképszerűsége* az ikerfelek *különböző kezességére* utalnak. Ezt a szerző tapasztalatai az *agysérültek sérüléselőtti jobbkezes és sérülésutáni balkezes írásának tanulmányozása* alkalmával is igazolták.

A szóbanforgó betegeknek balagyfél-sérülése jobboldali bénulást és a beszédre és írásra való képtelenséget okozott. Gyógyulás után — megfelelő oktatással és gyakorlással — újra megtanultak beszélni, a jobbkez helyett balkézzel dolgozni és írni, mert a működések irányítását szolgáltatató sérült balagyi mezők feladatát átveszik az ép jobbagyai mezők. Ha ez a működésváltoztatás befejeződött és az agysérültnek *balkezes írást* összehasonlítjuk korábbi *jobbkezes írásával*, azt tapasztaljuk, hogy — noha sok jellegzetessége azonos maradt — a két írás, a korábbi és a későbbi írás között kiütkeznek különbségek, melyek megfelelnek a táblázatunkon látható „jobbkezes“- és „balkezes“-jellegű ellentétes tulajdonságoknak. Ha a sérülés-előtti írást általános és egyöntetű jobbraigazodás jellemzi, ami, a balról jobbra haladó tovaterjedési iránynak megfelelően, jobb-radúltságban, jobbsodrásban, a jobb látótér fokozott kihasználásában, stb. jelentkezik, akkor a sérülés utáni írásban ennek megfordítottját látjuk. Itt balradúltság, gyakori balsodrás, elvétve balrafordított (tükörképszerű) betűelemek és balratérő elrendezés jelentkezik. (*R. Goldzieher K. — Feuchtwanger E.*)

Jól feltűnik az írásjelleg ilyen megváltoztatása például *Zichy Géza* gróf és *Paul Wittgenstein* zongoraművészek, valamint *Nelson* tengernagynak írásaiban, akik jobbkarjuk elvesztése után rövidesen balkézzel folytatták a zongorázást, illetve a mindennapi munkát, írást is. (*Saudek.*) Érdekes még a balkezes hajlamú festők, például *Leonardo da Vinci*, *Menzel* és mások naplójának és vázlatkönyvének megfigyelése. Ezekről tudjuk, hogy hol jobbkézzel, hol balkézzel írtak. Rajzolni a balal, festeni a jobbkézzel szerettek. Élesen válik el a balagyfélhez kötött balkéz grafikai teljesítményeinek balra-irányulása. Teljesen ellentétes a jobbkézzel ejtett rendes írás és a balkezes *tükörírás*. Utóbbinak tovaterjedési iránya nem balról jobbra, hanem jobbról balra tart s ennek megfelelő a betűk egymásutániságának rendje is, a betűk alakja és dőltsége is. A balkéz-

zel készült rajzok és rézmetszetek vonalvezetése, a „sraff” iránya is balról jobbra tart, tehát tükörrajzszerű. (*Bonvicini G.*)

Tévedés volna azonban azt hinni, hogy a jobb- vagy balkezes ember oldalassága csak a kézhasználat különbözőségében nyilvánul meg. A központból irányított mozgásrendszer jobb- vagy baloldali fölénye a mozgás egyetemes működésében jelentkezik és kihatással van a láb és a szemhasználatra, tehát a járásra, tartásra, nézésre és ezzel kapcsolatban az arckifejezésre is. Lényegesen befolyásolja a magasabb lelki működéseket: az ember optikai szemléletét, a tér-, irány-, mozgás- és alakfelfogását és befolyásol más, közelebbről meg nem határozható, érzéseinkből folyó pszichés folyamatokat is. Mind a *tükörrajzban*, mind a *tükörírásban* a szemlélet a maga balkezes igazodásában jelentkezik.

A népsűrűségben a *balkezesek*, akik ellentétben az emberek többségével a balkezet használják szívesebben, kivételek. Arányszámuk meghatározására nem állnak rendelkezésre megbízható statisztikai adatok, már azért sem, mert a balkezes hajlam biztos felismerése a módosult és a nevelés által áthangolt esetekben néha szinte lehetetlen.⁶

Az ikerírások tanulmányozása fedte fel, hogy *írásvizsgálati eljárással* pontosan meg lehet állapítani a balkezes hajlamot. Kitűnt, hogy — noha a tanulás és gyakorlás valamennyi ikernél az írás céljára egyformán csak a jobbkezet fejlesztette ki —, a megvizsgált esetek túlnyomó részében mégis csak az egyik ikerfél írása mutatja igazán a *jobbkezes-jelleget* míg a másik írásában a fent ismertetett *balkezes-jelleg* jut kifejezésre. A balkezes ikerfél, ha kényszerű alkalmazkodással be is gyakorolja és magáévá teszi a jobbkézre szabott írásszokásokat, veleszületett rejtett hajlama bizonyos mértékben mégis érvényesül. Ez válik láthatóvá az írás balrairányulásában (l. 4. ábra), balradöltségében, amiről már szólottunk, de megnyilvánul még gátoltságban és fonákságokban is, amelyek járulékaik a lefokozott lendület, a közvetlenség hiánya, a kifejezőerő csök-

⁶ Románné G. Klára: A balkezesség. 1939.

kenése. Erre mutatnak az íráspárok egymásközi eltérései⁷

Minden tapasztalatunk tehát a mellett szól, hogy az ember *jobbira vagy balra való hajlamossága és írássajátosságai között szoros összefüggés van.* Igen jelentős tényező ez tárgyunk szempontjából és *alátámasztja fellelésünket, hogy az iker-írás-párok megnevezése az ikrek különböző kezességének következménye.*

Mielőtt azonban rátérnénk az ikrek kezességének további tárgyalására, foglalkoznunk kell az ikrek írásának *graphodynamerésekkel* mennyiségileg meghatározott és *örökléssztatisztikai* módszerrel feldolgozott két alaptulajdonságával: az *írássebességgel* és az *írásnyomással*.

A mérési eredmények vizsgálatakor legelőbb is azt állapítottuk meg, hogy noha adódott néhány ikerpár, kik az írássebesség dolgában $\frac{1}{10}$ másodperenyi pontossággal egyeztek és néhány más ikerpár, akik az írásnyomásban mutattak ilyen azonosságot, nem találtunk egyetlen esetet sem, amelyben az írássebesség is, az írásnyomás is azonos lett volna.⁸

Az *írássebesség* megegyezésének mértékét illetően némi eltérés mutatkozik a kétféle iker között: az egypetjűek közti eltérés általában csekély, a kétpetjűeké nagyobb mértékű, a két

⁷ A jobbkezes-jelleg és a jobbsodrás, mint a jobbkezes írás alaptulajdonságai, megnyilvánulnak még az egyszerű *hullámvonalban* is, amint ezt a Graphodynvizsgálatok során ejtett példák mutatják. A hullámvonalak, mint a mellékelt 1. és 3. számú ábrákon látható, *ikerfelek-nél mindig különbözők.* Jobbkezes jellegre vall a gördülékeny, folyamatos, expanzívabb és szélesebb vágányú, többnyire füzéres (tehát *felfelé* nyitott) hullámvonal. Balkezes jellegű a gátlásokkal küzdő, próbálkozással induló hullámvonal, mely a rendelkezésre álló felületen balra húzódik, kisebbterjedelmű, szűkvágányú, merev és többnyire boltíves, tehát *lefelé* nyitott.

A tájékozódás (bal-jobb-, fent-lent), mozgás- és irányrendszer, optikai szemlélet stb., kétféle jellegének lehetősége s a balkezes jellegből adódó gátlások harcának érzelmi értékelése (ambivalencia) új utakat jelez, nemcsak a fiziológiai adottságokat elhanyagoló *grafológiai szemlélet*, hanem a „jobb-bal“ problematikájával foglalkozó *mélypszichológia számára* is.

⁸ Örökléssztatisztikai meghatározás szerint, amelyben a közös középértéktől való eltérés, mind írássebességben, mind nyomásban 0-val lett volna egyenlő.

ikercsoport középértékének és százalékos eltérésének egybevetésével még sem mutatkozik különbség.

Az *írásnyomás* dolgában azonban más eredményekkel találkozunk: egyfelől tetemesen nagyobb a különbözőség, oly annyira, hogy elérheti az 50%-ot is; másfelől a megnevegyezés nem a kétpetéjűeken, hanem az egypetéjűeken a nagyobb-mértékű.

A meglepő jelenség, hogy *azonos génállományú*, egypetéjű ikrek nagyobb mértékben különböznek egymástól, mint *különböző gén-párt képviselő* kétpetéjű ikrek, arra ösztökélt bennünket, hogy az eredmények ellenőrzéséül az anyagot többféle öröklésszatisztikai feldolgozásmódnak vessük alá. A vizsgálatok sora azonban kétségtelen bizonyítékot nyújtott arra vonatkozólag, hogy az *írásnyomás egypetéjűeknél általában eltérőbb*, mint a kétpetéjűeknél. Ez a tény arra enged következtetni, hogy az eltérést olyan tényező determinálja, mely sűrűbben érinti az egypetéjű ikreket, mint a kétpetéjűeket.

Mindazok után, amit előzőleg az íráspárok jobb- és balkezes jellegéről mondtunk, arra kell gondolnunk, hogy a *tükröképszerű kezesség* az a tényező, mely máskép mobilizálja a jobbkezes, máskép a balkezes ikerfél lelki energiáit.

AZ IKREK KEZESÉGE

Vizsgálataink során meghatároztuk az *ikerfelek kezességét*, általános magatartásuknak, írásuk jellegének, valamint az egyes mennyiségi írástulajdonságok mérési eredményeinek alapján. Tekintetbe vettük még a megvizsgált egyén erre vonatkozó szubjektív megjegyzéseit is.

Ezek szerint az *egypetéjű ikerpárok 73%-a kezességben megnevegyező*, vagyis 73%-ban jobbkezes az egyik, balkezes a másik ikerfél, míg a *kétpetéjűek közt más-más kezesség csak 50%-ban fordul elő*. Ennek a körülménynek tudható be, hogy az *egypetések csoportjában valamely íráspár megegyezésének jóval kisebb a valószínűsége*, mint a kétpetéjűek csoportjában. Ezért száll alá az egypetéjűek *írássebességének* megegyezése a kétpetéjű ikrek csoportjának szintjére, holott egypetéjűek közt azonos az *írássebesség* forrása; az örökletes személyes tempó.

A
B

: szül 1921 szeptember 14. édesapám neve:
foglalkozása: pincér címem: v. ke.
Én a Petárdy utcán polg. leány iskola

4/a ábra.

Egyetértés 14 éves ikerlányok feltűnően különböző írása.

A jobbkezes írása nagyobb íráskészséget, több lendületet, expanzív térfoglalást mutat. Jobbradölt és jobbsodrású. A névaláírás a papír jobb sarkában helyeződött el.

A
B

születtem 1921. szeptember 14-én. édesapám neve:
Foglalkozása: pincér,
címem: v. ke.
Én a Petárdy u. polg. leány iskola
osztályos

4/b. ábra.

A balkezes ikerfél írása, noha akadályozott lefolyású, feszült és változó nyomást mutat, minőségben inkább magasabb fejlődési fokot jelent, mint a jobbkezesé. A balrairányulást nemcsak a balradöltség, hanem más jelenségek is mutatják, pld. a szövegek balraforduló elhajlása, a névaláírás-jellegű család- és keresztnévnek az írópapír felső balsarkába való elhelyezése, stb.

Noha az írások különbözők, a szakszerű egybevetés során kiderül, hogy vannak rejtett közös jegyeik, melyek grafológiai szempontból lényegesebbek, jellegzetesebbek, mint a nemegyező „külsőség”. Ilyen megegyezés van az -m és -n betűk szögletes kapcsolásában, az alsóhurkok (-g-, -y-) fordulópontjának szögletes kiképzésében, stb.

A többletényező *írásnyomás* megjelenését még fokozottabb mértékben érinti a kezesség megnevezése. Megfigyelhetjük, hogy a balkezes ikerfél — noha az írásmunkára alkalmatlanabb kezével ír — általában megközelíti jobbkezes párjának szabadon érvényesülő tempóját, de erősen mögötte marad az írásnyomás mértékét illetően. Ennek magyarázatát az egyes esetek mélyebb elemzése derítette ki. Kitűnt, hogy a személyes-tempó egyéni jellegének megfelelő írássebesség előállítására a balkezesnek különleges lelkierők mozgósítására van szüksége — többre és másra, mint jobbkezes párjának. Ezeket az erőket az összreakció rendelkezésére álló erőkészletből meríti, elvonva azokat a teljesítmény más mozzanataitól. Ez okozza a balkezes átlagosan gyengébb írásnyomását, valamint azt is, hogy nyilván erőgazdaságosságra való törekvésből mondanivalóját szűkebbre szabja és kevésbé szabatosan, kevésbé csinosan adja elő, mint párja. Erőháztartása mégsem kiegyensúlyozott. Sok esetben írásközből rossz a közérzete és kedvetlenség fogja el. Az I. táblázatunkon feltüntetett balkezes-jellegű írássajátságok nagyrészt ilyen gátlásos mozzanatokra vezethetők vissza. Van azonban olyan eset is, amikor a gátlás leküzdése és sikeres kompenzálása olyan erőfeszítésre sarkalja a balkezes, amely kiegyensúlyozottabb és egykedvűbb jobbkezes párja fölé emeli. Az ilyen erőfeszítés módosíthatja a jellemvonásokat, legalább is annyiban, hogy akaratosabbnak, érvényesülni vágyóbbnak, agresszívebbnek, „idegesebb“-nek látszik párjánál, s esetleges magasabb színvonalú, de *ambivalens* egyéniségként érvényesül a külvilágban.

Itt kell rámutatnunk arra, hogy szexuális érzelmeiben is kiegyensúlyozottabb a jobbkezes ikerfél, mint a balkezes. Erre vonatkozólag vizsgálati anyagunkból közlünk néhány esetet:

Egypetéjű 35 éves fiúikrek. Jobbkezes: kereskedő, nős, ikrek apja. Balkezes: rendőrségi tisztviselő, nőtlen.

Egypetéjű 40 éves nőikrek. Jobbkezes: gyárimunkásnő volt, majd férjhez ment, s több gyermek anyja. Balkezes: gyárimunkásnő. Vőlegénye 20 év előtt meghalt, azóta nem talált magához valót, „pedig szeretne férjhez menni és olyan boldogan élni, mint testvére“.

Egypetéjű 25 éves nőikrek. Jobbkezes: háztartási alkalmazott, „szeretne férjhez menni, ha akadna valami jóra való ember“. Balkezes: varrónő. „Nem megy férjhez, mert a férfi mind szélhámos. Így is elég baja van az embernek, ne komplikálja életét szerelmi ügyekkel.“

Egyetétjű 17 éves nőknek. Jobbkezes: szeret táncolni, „flirtelni. Van több kéréje. Tavaszra férjhez megy.“ Balkezes: „jobban szeret olvasni, mint táncolni. Nem szereti a léhaságokat és nem is megy férjhez, inkább valami hivatásra készül, ha leérettségizett. Egyébként nem is kedvelik őt a fiúk, mert túl komoly.“

Egyetétjű 45 éves nőknek. Jobbkezes: odaadó családanya, boldog házasságban él, több gyermeke van. Balkezes: orvosnő, elvált asszony. Homoszexuális és emiatt elidegenedett családjától.

Egyetétjű 17 éves fiúknak. Jobbkezes: psychopatha. „Nagyon érdeklődik leányok iránt, már van is menyasszonya. Elveszi, ha nagykorú lesz, előbb nem, mert szülei ellenzik a korai nősülést.“ Balkezes: psychopatha. Homoszexualitás és kleptománia miatt zárt intézeti kezelésben van.

Az ikerfelek más-más, vagyis tükörképszerű-kezességének kimutatását kiegészítik a következő adatok: Az ikeregynyed kezességét szemügyre véve láthatjuk, hogy 545 ikeregynyed közt az egyetétjűeknek 50.5%-a, a kétetétjűeknek 51.2%-a balkezes, vagyis az *ikreknek* (mind az egyetétjű, mind a kétetétjű ikernek) *hozzávetőleg fele balkezes*. Ezek között 37%-kal szerepelnek a kezességben tükörképszerű párok balkezes ikerfelei, valamint 13%-kal az olyan ikerpárok tagjai, ahol mindkét fél balkezes.

Ezek után érdekes az örökléskutatásnak *más vizsgálati eljárással* szerzett adatainak tanulmányozása, vajjon mennyiben erősítik meg az ikerk balkezességére vonatkozó megállapításainkat.

Már a régebbi kutatás is feljegyezte, hogy az *ikrek között jóval több a balkezes*, mint az egyesszülöttek közt. *Siemens* ikerk között még egyszer annyi balkezest talált, mint a népességben általában. *Newman-Freeman-Holzinger*, az egyetétjű párok 40%-nál észlelt kisebb-nagyobb mérvű balkezességet, míg ugyanazt a kétetétjűeknél csak 22%-ban. Hasonlót mond *Hirsch-Dahlberg* is. Mások (*Wilson-Jones*) a kétetétjűek között találtak több balkezest. Ikerk *tükörképszerű kezességéről* írnak *Siemens*, *Newmann*, *Gesell*. *Verschuer* 514 ikernél figyelte a jobb- és balkéz közti különbséget és megállapította, hogy az egyetétjű párokon belül 28.4%-ban volt jobbkezes az egyik, balkezes a másik ikerfél. Érdekes a sziámi ikerk esete, amit *Saudek* írt le. Ezeket ambidextereknek mondja, ámbár az egyik csak jobbkezővel, a másik csak balkezővel ír — *Saudek* véleménye

szerint — „kényelmi szempontból“. Az érdekes ténymegállapításból Saudek tehát nem vonta le az önként adódó következtetést.

Tükörképszerű alkati aszimmetriák keletkezése a peteosztódás körülményeire, vagy a születés-előtti élethelyzet hatásaira vezethető vissza. Hasonló magyarázatra kell gondolnunk abban az esetben, mikor egyetűjű ikreknél az aszimmetria úgy jelentkezik, hogy az egyik jobbkezes, a másik balkezes. Tekintettel arra, hogy az egyetűs ikrek öröklött eredetű tulajdonságai azonosak, fel kell tennünk, hogy a balkezes ikerfél balkezessége *egyéni keletkezésű*. Nyilván olyan veleszületett változat, mely — tekintet nélkül a balkezesség örökletességére — a peteosztódás, vagy a születéselőtti élethelyzet hatása révén alakul, s a két ikerfél ellentétes irányú fejlődését hozza létre. *Siemens* szerint az ikerkutatás adatai — *Heilig, Jordan, Redlich, Steiner, Stier* más körből eredő megállapításaival szemben — az ikrek *balkezességének örökletessége ellen szólnak*, ámbar nem kétséges, hogy *van a jobbkezességet örökletesen rögzítő hajlam*. A balkezesség, mint rendellenesség, azonban nem ennek az általános hajlamnak hiányából ered, hanem valamely eddig fel nem ismert külső tényezőre vezetendő vissza. Ezt a feltevést alátámasztják a statisztikai adatok, amennyiben *Siemens* és mások, így saját vizsgálataink is, az ikrek között jóval több balkezest talált, mint az egyesszülöttek között.

A statisztikai adatok és főleg azok alapjául szolgáló vizsgálati eljárások azonban kritikára és ellenőrzésre szorulnak. Már csak azért is, mert a kezesség megállapítása nagy mértékben függ a vizsgálati eljárás pontosságától, finomságától. A szokványos vizsgálatok ugyanis többnyire csupán a *manifest balkezességről* számolnak be és nem vesznek tudomást azokról a *jelleghordókról*, akiknél a jobbkezes világhoz való alkalmazkodás módosító ereje elnyomja a balkezesség érvényesülését, úgyhogy az *részleges* vagy *rejtett* marad.

Idevágó nagyszámú vizsgálataink igazolják, hogy a *teljes jobb-, mint a teljes balkezesség* csupán a két poláris típus. Ismerjük a jobbra- és balraigazodás számtalan fokozatbeli változatát is, ezeken belül a *részleges balkezességet* és a *kétkéziséget*, vagyis *ambidexteritást*, mely *Siemens* szerint nem más, mint rejtett balkezesség.

Érdekes megfigyelésünk, hogy a *konkordáns kezességű ikerfelek*, vagyis az olyan ikrek, akik mindketten jobbkezesek, vagy mindketten

balkezesek, *nem egyenlő mértékben azok*. Rendszerint az egyik ikerfél teljesebben jobb-, ill. balkezes, mint a párja.

Ugyanez áll az ambidexterekre is. Az íráspárok szembeállításával ennek könnyű a kimutatása, amennyiben az egyik, ha csak árnyalatokban is, mindig jobbra tart, ezzel szemben a másik balra, ami feltűnővé válik, mert a két írás egymás tükörképe.

A KEZESSÉG MEGALLAPÍTÁSÁT ELLENŐRZŐ ELJÁRÁSOK

A balkezesesség meghatározásában pusztán az *írás megfigyelése* által szolgáltatott adatokra támaszkodtunk. Természetesen azonban, hogy megfigyeléseinket más, rendelkezésre álló módszerrel is ellenőriztük. Tekintetbe vettük továbbá a *családtörténet adatait* és a *kikérdezésre adott szubjektív kijelentéseket* is. Utóbbiak a *bevallott balkezesiséget* az egyptetjüeknél 12,8%-ban, a képtetjüeknél 15,9%-ban tüntetik fel.

Itt kell megjegyeznünk, hogy tapasztalataink szerint egyptetjű ikrek nem szívesen ismerik be, ha valamiben nem megegyezők. Volt olyan esetünk, hogy a jobbkezes ikerfél váltig erősítette, hogy ő is balkezes, mert „én mindenben azonos vagyok testvéremmel“. Hogy bebizonyítsa balkezesességét, bemutatta, hogy „én is tudok tükörírást írni“. Kitűnt azonban, hogy csak nagynehezen tudja illymódon nevét leírni, amit, mint mondá, előzőleg már begyakorolt, míg balkezes testvére bármilyen szöveget folyamatosan írt tükörírással.

A balkezesesség beismerését vizsgálati megállapításaink igazolásának, megerősítésének tekintettük, de kellő óvatossággal fogadtuk a balkezes-hajlam tagadását is, bevallását is. Sokan ugyanis tagadják balkezeségüket, mert szégyenlik azt, vagy, mert meg sem figyelték és nem tudnak semmit a bal testfél nagyobb ügyességéről vagy erejéről. Sok esetben rejtve marad a balkezesesség, mert a jobbkéz fokozott igénybevétele és a jobbkezes környezethez való kényszerű alkalmazkodás áthangolja azt olyan teljesen, hogy a született balkezes idővel valószínűségi jobbkezesessé változik.

Ellenőrzésre alkalmaztunk kipróbált lélektani fogásokat, valamint *pszichotechnikai próbákat* is, pl. a fonlfűzést, a vonalkázást, a rajzolást és, valamennyi között a leghatásosabbat, a Graphodynnal való *hullámvonal rajzolást*. A pszichotechnikai vizsgálatok az esetek 80%-ában egyértelműen erősítették meg a kezességre vonatkozó írásvizsgálati megállapításainkat.

Alkalmaztuk továbbá 226 egyptetjű és 320 képtetjű iker-

egyed estében a két kéz erőbeli különbségének dynamométerrel való mérését is. A mérések adatai szerint az egypetájú iker-egyedek 46%-a, a kétpetájúak 48% olyan, hogy nagyobb jobbkezesnek szorító ereje; egypetájúak közt 35%, kétpetájú iker-egyedek közt 30%, akinél nagyobb a balkéz szorító ereje; 19%, illetve 21%-a pedig mindkét kézre egyenlő erőt mutat. A két kéz erőbeli különbsége kifejezettebb a fiatal egyénknél, jelentéktelenebb a felnőtt, munkához, sporhoz szokott egyénknél. A jobbkezesnek jobbkeze, a balkezesnek hol bal-, hol jobbkeze az erősebb, vagy mindkét keze egyforma erős.⁹

A kezesség tükörképszerűségét megerősítik a szakorvosi vizsgálatok is, pld. a gerincoszlop elhajlással, az ú. n. fiziológias skoliozissal (Kopits I.), a fogazat aszimmetriájával (Szenthe) foglalkozók is.

VÉGSŐ EREDMÉNYEK

Az ikreken végzett írásvizsgálatok szabatos feleletet adnak e tanulmány elején felvetett kérdésekre.

Megállapítottuk 283 ikeríráspár egybevetésével, hogy iker írása, fenotípusos megjelenésében nem olyan hasonló, mint az iker testi megjelenése általában. Az egypetájúak között az íráspárok megegyezése mégis gyakoribb és nagyobb mérvű, mint a kétpetájúké.

Egypetájúak írása között egymás hasonmása 15%, hasonló az írások több mint fele, különböző több mint egynegyede.

Kétpetájúak írása közt egymás hasonmása 7.5%, hasonló az írások egyharmada, különböző több mint fele.

A fenotípusos megjelenésben érvényesülő egyes írástulajdonságok vizsgálata során megállapítottuk az iker íráspárok egymásközi eltérésének közvetlen okát: bizonyos írástulajdonságok következetes meg nem egyezését, ellentétességét, mely ellentét a *jobbkezes-balkezes*-jelleg ismérve.

Egypetájú ikerk fele, a kétpetájúeknek egynegyede olyan szembeszökően mutatják a más-más írásjellegét, hogy ennek alapján írásuk egymás tükörképeként jelentkezik.

⁹ Azonos megállapításokra jutott Szokol H., az Orsz. Társadalombiztosító Intézet tanonevizsgálatainál is.

Mennyiségi írástulajdonságoknak, nevezetesen az *írássebességnek* és az *írásnyomásnak* Graphodynnal eszközölt műszeres mérése a jobbkezes- és balkezes-jelleg szabatos megismeréséhez vezetett. A mérési eredmények *öröklésszatisztikai feldolgozása* tisztázta azt is, hogy e pontosan mérhető tulajdonságokban való eltéréseket olyan tényező okozza, mely az egypetűjű ikerpárt sűrűbben érinti, mint a kétpetűjűt.

A vizsgálatok kiderítették, hogy e tényező az ikrek meg nem egyező vagyis tükörképszerű kezessége. Megállapíthattuk, hogy az *egypetűjű ikrek 75%-a kezesség dolgában meg nem egyező, vagyis 75%-ban jobbkezes az egyik, balkezes a másik ikerfél, míg kétpetűjűek közt a más-más kezesség csak 50%-ban fordul elő.* Ez magyarázza az egypetűjű ikrek közötti meg nem egyezés elméletileg nem várt gyakoriságát.

Az a körülmény, hogy azonos öröklésállományú egypetűjű ikerpáron a balkezesség és a jobbkezesség együtt jelentkezik, annak bizonyítéka, hogy *a balkezes-jelleg nem mindig öröklött eredetű. A balkezesség ikreknél lehet veleszületett egyéni változat is, mely — tekintet nélkül a balkezesség örökletességére — a születés-előtti fejlődés során alakul ki, olyan ismeretlen hatásra, mely az ikrek fordított asymmetriáját váltja ki.*

Az *örökléstudományi szempontból* jelentős megállapításokon felül, vizsgálataink bő anyagot szolgáltatottak az *alkalmazott lélektan* (pszichotechnika, neveléstan, karakterológia, grafológia) és a *mélylélektan* használatára is, abban a törekvésben, hogy ezzel ráterelődjék a figyelem a *balkezes ember ambivalens lelkivilágára, valamint arra a problematikára, mely a „bal-jobb“ és „fent-lent“ fogalmakkal kapcsolatos.*

I R O D A L O M

Bonvicini G.: Über Spiegelzeichnung, Wien. Klin. Wochenschr. 1937. 9—10. — Bouterwek A.: Asymmetrien u. Polarität bei erbgl. Zwillingen, Arch. Rassen u. Gesellsch. Biol. 1934. 28. — Bouterwek A.: Asymmetrien u. Zwillingsforsch. 1935. 29. — Bracken H.: Das Schreibtempo v. Zwillingen u. die sozialpolitischen Fehlerquellen d. Erbforsch. Mensch. Vererbungs- u. Konstitutionslehre, 1939. 23. — Downey I.: Laterality of function, Psychol. Bull. 1931. 2. — Duffy E.: The measurement of muscular tension. Columb. Univ., 1931. — Feuchtwanger E. u. Román Goldzieher K.:

Handschriftuntersuchungen an Hirnverletzten, Schweiz. Arch. f. Neurol. u. Psychiatr., 1934. 1. — *Frischeisen-Köhler*: Das persönliche Tempo. Leipzig, 1933. — *Glatzel H.*: Eineiige Zwillinge, Eugenik, 1931. 1. — *Graewe H.*: Das Tierzeichnen des Kindes. Päd. Psych. u. Jugendkunde, 1935. — *Hartge M.*: Eine graphol. Untersuchung an Handschriften eineiiger u. zweieiiger Zwillinge, Z. angew. Psychol. u. Charakterkunde, 1936. 50. — *Haack Th.*: Über d. funktionelle Asymmetrie d. Augen, Z. f. angew. Psychol. u. Charakterkunde, 1935. — *Hermann E.*: Messungen an Handschriftproben v. Zwillingen, ... Z. f. Psychol., 1939. — *Kaltenbach H.*: Die Bedeutung d. Graphologie f. d. Vererbungswissenschaft, Z. Gesellsch. Neurol. u. Psychiatr., 1930. 12. — *Kokel A.*: Handschriftstudien bei Zwillingen, Z. Gerichtliche Medizin. B. 18. 42. — *Kopits I.*: Physiologische Haltungs- u. Formveränderungen an Fuss u. Wirbelsäule bei Zwillingen. Verh. deutscher Orthopäd. Gesellsch. Kongress Königsberg, 1936. — *Legrün A.*: Vier eineiige Zwillingspaare im Lichte ihrer Handschrift. Z. Volks- u. Rassenlehre, 1936. 20. — *Newman H.*: Studies of human twins. Asymmetry reversal or mirror imaging in identical twins, Biol. Bull., 1928. 55. — *Newman-Freeman-Holzinger*: Twins. Chicago 1936. — *Románé Goldzieher K.*: Az íráskutatás irányelvei és a Graphodyn. Magy. Psychol. Szemle, 1933. 3—4. — *Románé Goldzieher K.*: A balkezesség. Örökléstud. Füzetek. 1935. 1. — *Saudek R.*: Die Handschrift v. gleicherbigen Zwillingen. Charakter, 1935. — *Saudek R.*: Identical twins, reared apart. Charakter a. Personality, 1935. 1. — *Seeman E. u. Saudek R.*: Handschriften u. Zeichnungen eineiiger Zwillinge. Berlin, 1933. — *Siemens H.*: Über Linkshändigkeit. Virchow Arch., 1924. 2252. 1. — *Szabó Zoltán*: Az átöröklés. Budapest, 1933. — *Tittel K.*: Unters. über Schreibgeschwindigkeit. Neue Psychol. Studien, 1934. 11. — *Thorndike E. L.*: Resemblance of young twins in handwriting. Amer. Nat. 1915. 49. — *v. Verschuer*: Die Ähnlichkeitsdiagnose d. Eineiigkeit von Zwillingen. Z. Klin. Medizin, 1924. — *Wilson a. Jones*: Lefthandeness in twins. Genetics, 1932. 17.

AZ ÉRVÉNYESÜLÉS SORSANALIZISE

ÍRTA: BENEDEK ISTVÁN

Az ember életútján választások folytonos sorozata előtt áll. Kezdve a viselkedés- és reakció-mód megválasztásán, folytatva az élethelyzet, életvezetés és életpálya (foglalkozás, munkakör), a barát-, élettárs- és ideál-választáson, esetleg a betegségek és a halál formájának megválasztásáig, az embernek mindig számos lehetőség között kell döntenie. Hogy az ember a sok lehetőség közül miért éppen ezt emeli ki s miért nem valamelyik másikat, arra — úgy véljük — az *örökléskutatás* adhatja meg a feleletet, mert kromoszomáiban mindenki olyan génstruktúrát hoz magával, amely meghatározza ösztönös választásait, s ezeken keresztül életvezetésének minden mozzanatát.

A velünkszületett öröklési elemeknek, a *géneknek* az egyén ösztönös választásaira kifejtett hatásával *Szondi Lipót* foglalkozott részletesen. Több éves elméleti vizsgálódás és kísérleti kutatás alapján megalkotta génbiológiára felépített *ösztöntant*át, felhívta a figyelmet egy választás-lélektani jelenségre, amit *genotropizmusnak* nevezett el s végül kidolgozott egy sajátos mély-lélektani vizsgálati eljárást: a *sorselemzést*. Mindebből szükségszerűen új lélektani szemlélet alakul ki.¹

Az örökléstanból tudjuk, hogy az élőlények minden tulajdonságukra nézve egy vagy több *gén-párt* örökölnek szüleiktől. Az örökölt apai

¹ *Szondi* ösztöntanának és pszichológiai szemléletének részletes ismertetését lásd jelenleg sajtó alatt álló munkájában („A sorsanalízis“), továbbá következő műveiben: *L. Szondi*: Analysis of Marriages. Acta Psychologica, 1937. — *Szondi L.*: Kísérleti ösztöndiagnosztika. Kézirat gyanánt, 1939. — *Szondi L.*: Ösztön és hevítés. Lélektani Tanulmányok, 1940.

és anyai gén az egyénben küzdelmet folytat az érvényesülésért. Ha a két gén azonos cél felé törekszik, akkor az egyén arra a tulajdonságra nézve homozygota s az illető tulajdonság a szülőkével megegyező lesz. Ha azonban a két gén céljában egymással nem egyezik meg, akkor küzdelemre kelnek (az egyén erre a tulajdonságára nézve heterozygota) s az a gén fog érvényesülni, amelyiknek nagyobb az átütő ereje. Az örökléstan ezt a gént *dominánsnak* nevezi, az elnyomott gén *latenciában* marad.

A mendeli örökléstan szerint a latens gének tetszhalottak, a manifestációban részt nem vesznek, s mint végleg elnyomott tényezőknek a további élet során semmi szerepük nincsen.¹ Szondi felfogása szerint az adekvát = „genotíp” érvényesülésükben gátolt, latens gének dinamikus erejüket egyáltalában nem veszítették el s az élet során rendkívül fontos szerepet játszanak: *irányítják az egyén ösztönös választásait*. Ezt hívjuk „*genotrop manifestációnak*” s a jelenséget magát *genotropizmusnak*.

Genotropizmus tehát az az élettani jelenség, mely az egyén ösztönös választásait irányítja.

Ha igaz az, hogy a latens gének genotrop dinamizmusuk révén fontos szerepet játszanak az ember életvezetésében és egyéniségének kialakításában, akkor a lélektannak törekednie kell arra, hogy megismerje: melyek e dinamikus gének s hogyan fejtik ki hatásukat? Az eddigi fejtegetésből következik, hogy kérdésünkre feleletet az *ösztönös választások elemzése* révén nyerhetünk. Meg kell vizsgálnunk egyfelől magának a vizsgált személynek családfáját, mert hiszen nyilvánvaló, hogy ami benne latens (tehát *genotrop* hatású), az valamelyik családtagjában domináns (tehát *genotíp*-manifest) formában lehet jelen. Másfelől meg kell néznünk azt is, hogy kikhez vonzódott genotrop módon ez az ember s meg kell vizsgálnunk ezeknek a „*gén-rokonoknak*” családfáját. Az örökléskutatásnak ezt a módját, amely tehát a vér-rokonok kiderítésén kívül a gén-rokonok vizsgálatára is kiterjed, *genotrop családkutatásnak* nevezzük. — Meg kell továbbá állapítanunk, hogy az egyén milyen foglalkozási ágak iránt mutat hajlamot (*operotropizmus*) s esetleg milyen bűnözési módot, betegséget, halálnemet választ (*krimino-, morbo- és thanatotropizmus*).

¹ Bizonyos kísérleti vizsgálatok alapján már a múltban egy örökléstan iskolája (*Goldschmidt, Csik*) szembehelyezkedett ezzel a nézettel; ma már általánossá vált az az örökléstan felfogás, hogy az elnyomott gének sem hatástalanok. (L. Szabó Zoltán: *Az átöröklés*. 1933. Természettud. Társ. 120. l.)

Ezeknek a „tropizmus“-oknak együttes vizsgálatát nevezi Szondi sorselemzésnek, amely jelenti tehát az elnyomott, de mégis dinamikus erejű gének felfedését az egyén ösztönös válaszlásztásai révén. „Az emberi életen — mondja Szondi² — határozott terv vonul végig s ez a magyarázata, hogy az ember életpályája részeiben összefüggő, tervszerűen lefektetett egész, akár valamely eposz vagy regény. A sorselemzés célja: kikutatni az egyes ember sorsában azt a tervet, amely életét születéstől a halálig globális egésszé formálja.“

*

A következőkben ismertetünk egy családfát, amelyben a vér-rokonokon kívül a gén-rokonok, tehát a beházasodott személyek és azok rokonai is szerepelnek.

A sorselemző családkutatás célja mindig az, hogy egy ember ösztön-alkatát felfedje. Eljárásunk menete: előbb kikérdezzük és lélektanilag kivizsgáljuk magát a kísérleti személyt (*probandus*), majd beszerezzük a szükséges családi adatokat.

Probandus 25 éves fiatalember. Egészséges, normális. Rendkívül takarékos, de semmit sem von el magától, hanem ügyesen módját ejti, hogy ingyen vagy olcsón jusson hozzá mindenhez. Szervező típus: bárhová megy, ott rendet teremt, rendszert állít fel. Erős szociális érzéke van; különösen züllött egyének iránt érdeklődik. Bámulatos módon tud emberekkel bánni. Bár alaposan semmihez sem ért — azt a látszatot kelti, mintha mindenben szakértő volna. Sokat utazik; összeköttetései révén mindenhová ajánlólevelekkel felszerelve megy és mindent pénz nélkül ér el. Nagyon sok embert ismer s minden ismeretségéből hasznot húz anélkül, hogy bárkinek is ártana. Erős szociális érzéke folytán szélsőséges szociálista áramlatokkal áll összeköttetésben, de sohasem köti le magát mellettük s függetlenségét, elveit (vallásosságát) fenntartja.

Néhány év előtt sikerült kijutnia Amerikába. Ezt nagy ügyességgel vitte véghez. Abban az időben már csaknem lehetetlen volt Amerikába bejutni. Ő egyre több összeköttetést szerzett s először kiutazott Londonba. Néhány hónapig élt itt alig számbajövő angol-tudással; inas volt, autót mosott, könyvekkel ügynökösködött. Végre mint újságíró — jöllehet soha életében nem írt le egyetlen sort sem — megszerezte az amerikai beutazási engedélyt. Minden képzettség nélkül, de rendkívül ügyesen tartja ott is fenn magát. Mindenütt jelen van, mindig kezdeményez és szervez valamit, mindenkivel sikerül elhitetnie, hogy szakértő, bármiről legyen is szó.

² Szondi L.: Kísérleti ösztöndiagnosztika.

Előbb szociális intézményeknél működött, majd ékszerrel és drágakővel kezdett foglalkozni. Legjobb úton van az érvényesülés felé.

Probandusunk tehát teljesen egészséges ember, akinek életvezetését jellemzik a következők:

1. *Különös viszony az emberekhez:* mindenki azonnal megszereti, befogadja, bizalmasává teszi s első pillanatra úgy érzi, hogy különleges elbánásban kell őt részesítenie.

2. *Különös viszony a pénzhez:* a jég hátán is megélő ember prototípusa.

3. *Különös viszony a szerencséhez:* amihez hozzányúl, az sikerrel jár.

4. Nagyszerű szervezési tehetség.

5. „Többet mutatni tudás”: vagyis az a képesség, hogy mindenkivel elhítheti szakértőségét és felsőbbrendűségét.

6. *Kalandvágy.* Kalandorságig menő cselekedetei csak azért nem tekinthetők szélhámosságnak, mert senkinek sem árt velük.

7. *Erős szociális érzék* és érdeklődés züllöttek iránt.

8. *Kivándorlási vágy* és nyugtalan utazgatási hajlam.

A sorsanalitikus azt a feladatot tűzte ki maga elé, hogy megnézzé: megtalálhatók-e genotrop családkutatással a fent felsorolt elemek probandus családjában is? Másszóval: tud-e választ adni a sorselemzés arra, hogy ennek a fiatalembernek miért ilyen különös az életvezetése? Szükségszerű volt-e életmódja és kivándorlása vagy csupán véletlen körülmények játszottak össze? S ha megtaláltuk a keresett elemeket: vajjon milyen sors vár a jövőben erre az emberre? Tud-e érvényesülni majdnem-tehetséges, majdnem-szélhámos lényével és módszereivel, vagy szürke átlagemberré válik — tán épen elbukik?

Örökléstani kutatásunk 227 személyre terjed ki, akik a probandusnak részben vér-, részben gén-rokonai. Nem áll módomban a családfát teljes részletességgel ismertetni, csupán azokat a családtagokat tárgyalom, akiknek élettörténete magyarázatot ad probandus egyéniségének kialakulására s alkalmat ad az ezzel kapcsolatos szociálpszichológiai tapasztalatok leszűrésére.¹

Az anyai ág egy sváb ácsmestertől származik, aki a XVIII. század második felében vándorolt be Magyarországra és valahol a Balaton környékén telepedett le. Fia balatoni halász. Ennek felesége *bábaasszony*. Ez

¹ A teljes, feldolgozott családfát a Magyar Psychologiai Szemle szerkesztőségének bemutattam; érdeklődőknek készséggel bocsátom rendelkezésére.

az asszony mesterségét művészetig fokozva falujában valósággal orvosi funkciót tölt be. Egyre híresebbé válik, felkerül Pestre s a legnevesebb tanárok mellett dolgozik, mint kitűnő bába. Szép vagyont szerez. Nem tud a pénzre vigyázni: feléli és elajándékozza mindenét. Nagyon akaratos, mindenkit terrorizál. Bigottságig vallásos. Öreg korában meglopátási tév-eszméje fejlődik ki.

A bábaasszony fia — probandus anyai nagyapja — mint rőfös-árus inas kezdi pályafutását. Megszökik hazulról s beáll katonának, majd feljön Pestre s drágakő-üzletekkel kezd foglalkozni. Vesz és elad, előbb kicsinyben, aztán nagyban. Hovatovább Budapest egyik első drágakő-szakértője lesz. Egyre vagyonosabb. Kivándorol Amerikába abban a hit-ben, hogy ott még könnyebben fog érvényesülni. Alulról kezdi megint: előbb bútorgyárban dolgozik, aztán ékszerüzletet nyit. Hamarosan jó-módúvá válik. Visszajön Európába és újból előlről kezdi pályafutását. Ismét ékszer- és drágakő-üzletet nyit. Összebarátkozik egy feltalálóval, aki-nek találmányát együtt dolgozzák ki és *dűsgazdag* lesz. Most átvedlik vidéki földesúrrá: nagy házat tart állandó mulatozásokkal s valósággal gentry allűrökkel. Pénzét számolatlanul szórja. Nagyszerű összeköttetései kihasználásával állandóan üzleteket köt. A jövőre nem gondol. Élete vége felé, amikor már jövedelme csapnani kezd, még mindig annyit költ, hogy gyermekeire — akiket kiskirályokként nevelt — már inkább adósságot hagy, mint vagyont.

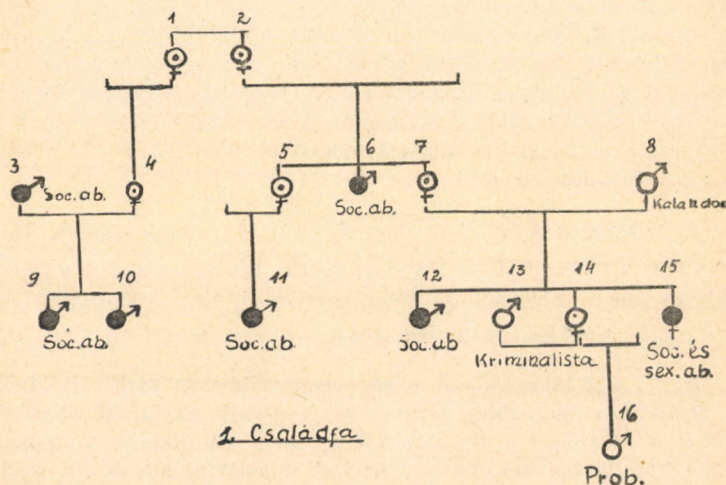
A kalandos érvényesülésnek két jellemző esetét látjuk tehát mindjárt a családfa gyökerénél. Ha azonban megnézzük a bábaasszony közvetlen hozzátartozóit, az érvényesülésnek egészen más módját ismerjük meg.

Egy Amerikába szökött s ott meggazdagodott zárkózott különcön kívül találunk a családban három testvért, akik egymástól függetlenül feljönnek a fővárosba s tejesarnokot nyitnak. Szorgalmas munkával és apróbb inkorrektiségekkel (pl. vaj helyett margarint adnak el), szép vagyont gyűjtenek s jómódú polgárok lesznek. Gyermekeik jórészt ugyaneb-ben a szakmában dolgoznak s a polgári ranglétrán magasabbra emelked-nek. Egyik fiú kereskedelmet végez s a jólmenő üzletet nagyüzemmé ala-kítja át. Köpcös, gazdag ember, kormányfőtanácsosi címmel s vagyonos házból származó, költekező feleséggel. Fia már Párizsban tanulja ki a csa-ládi mesterséget, leánya jólkereső idegorvoshoz megy férjhez. Fivére — ugyancsak vagyonos ember — jellemző módon a fukarság netovábbja s nagy hypochonder.

A családnak ez az ága tehát egészen más, sokkal kicsi-nyesebb módját választotta az érvényesülésnek, mint a bába-asszony és fia. Vessünk most egy pillantást a bábaasszony fiá-nak (prob. anyai nagyapa) beházasodott rokonaira.

Felesége — prob anyai nagyanya — együgyű asszony, ki pénzzel nem tud bánni s férje halála után egész vagyonukat elherdálja. Asthmája van, valószínűleg hisztériás alapon. Fivére mint katonaszökevény, egész Európát bejárta s *inkorrektések* tömegét követte el. Lelkiismeretlen szélhámos. Unokaöccse hozzá hasonló szociálabnormis egyén, *sikkasztó*. Ugyan- csak szociálabnormis a katonaszökevény anyai unokafivére is (két évet ült sikkasztás miatt), tovább ennek mindkét fia.

A bevezetésben tárgyaltam Szondinak azt az elméletét, amely szerint a *párválasztás az elnyomott öröklési tényezők műve*. Ha felrajzoljuk a családfának azt a részletét, amelyen az előbb felsorolt szociálabnormis egyének szerepelnek (1. családfa), sajátságos törvényszerűségekre leszünk figyelmesek. A családfán 7-es számmal jelzett egyén az asthmás prob.-nagyanya.

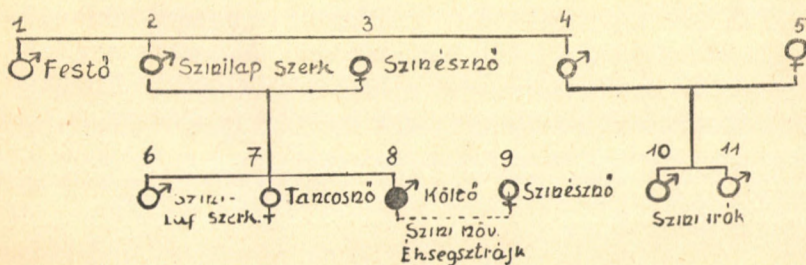

Ő maga nem kriminális, fivére (6) ellenben az, hasonlóképpen nővérének fia (11) is. Feltételezzük, hogy a két nem kriminális egyénben (5, 7) elnyomott formában jelen van a szociálabnormitást létrehozó öröklési tényező, sőt nemcsak jelen van, de párválasztásukat is befolyásolja. Hogy ez így van, azt tanúsítja a családfa további elemzése: a 7. sz. egyén férje kalandortermészetű, egyik gyermeke szociálabnormis (12), másik szociális és szexuálabnormis (15), harmadik apjához hasonló kalandor (14). Azt az egészséges személyt, akiről feltételezzük, hogy valamilyen tulajdonság latens hordozója, az örökléstan *konduk-*

tornak nevezi. Ilyen konduktor (az ábrán ponttal jelölve) az említett 5. és 7. sz. egyénen kívül az 1, 2. és 4. sz. is, akiken keresztül újabb szociálabnormis egyének áramlanak a családba (3, 9, 10).

Szép példáját találjuk itt az ú. n. *operotrop kiélésnek* is. Szondi felfogása szerint az elnyomott öröklési tényező nem csak a párválasztásra lehet hatással, hanem a pálya- (hivatás-) választásra is. A 14. sz. egyén első férje híres *kriminalista* ügyvéd (13), második férjétől való jogász fia (prob.) életének tekintélyes részét ugyancsak bűnözők közt tölti s legfőbb célja, hogy züllötteknek lelki támaszt nyújtson. („Zsiványból lesz a legjobb pandúr.”)

A családfának e részén még egy jellegzetességet találunk. Míg prob.-nagyapa hozzátartozói gondolkodásukban, pályaválasztásukban és érvényesülési módjukban egyaránt jórészt kispolgárok voltak, addig prob. nagyanya hozzátartozói minden erejükkel azon vannak, hogy megszabaduljanak a polgári életformától. Ennek szociálabnormis módozatáról fent szóltam. Ha a fentmaradt egyének pályaválasztását átnézzük (2. *családfa*), találunk két színdarab- és kabarédarab-író (10, 11), egy

2. Családfa

színházi-lapalapítót (2), egy színilap-szerkesztőt (6), egy tehetséges festőt (1), aki amellettl plakátraajzoló és színházi tervező is, egy színésznőt (3), egy táncosnőt (7) és egy fiatal költőt (8), aki amellettl színinövendék volt. Legérdekesebb ennek az ifjúnak a sorsa. Szerelmes lett egy színésznőbe (9), ki azonban nem törődött vele. A fiú ezért elhatározta, hogy meg fog halni s az ön-

gyilkosságnak egészen bizarr módját eszelte ki: *leszokott az evésről*. Hónapokon keresztül csak kb. napi egy tojás volt az étkezése, lábónjáró csontváz lett belőle s 23 éves korában végelgyengülésben halt meg.

Talán nincs még egy életmód, amely annyira távol volna a kispolgári életformától, mint ezeknek a félig színész-, félig újságíró-embereknek az élete. Kicsit bohémek, kicsit kalandorok, nagyon szabadságszeretők. A polgári élet szabályosságát és nehézségeit nehezen tudják elviselni s vagy tehetségük, vagy kalandorságuk segítségével levetik magukról ennek az életmódnak nyögét.

A sorsanalitikust elsősorban az érdekli, hogy *az egyes lelkialkatok kialakulásáért milyen ösztöntényezők tehetők felelőssé?* A most ismertetett sajátságok hordozóinak ösztönalkatában kétségtelenül a *hisztériás ösztöntényező* játszik uralkodó szerepet. A hisztériás magamutogatási (exhibicionista) ösztönerő legtermészetesebb szociális megoldása a *színészi pálya*. Mint láttuk, ebben a körülbelül 30 tagú családfa-részletben 9 személynél találunk színészet iránti fokozott érdeklődést. A *hisztéria és kriminalitás* ösztönös összefüggése régtől fogva ismert, itt csak *Kraulis* munkájára utalok.¹ A sorselemző kutatás ezzel az összefüggéssel sokat foglalkozott és minden tekintetben megerősíthette azt a tételt, hogy a *szociálabnormitás egyik legjelentősebb ösztön-összetevője a hisztériás tényező*.² Ennek bizonyítéka a fent bemutatott családfarészlet is, ahol közvetlenül egymás mellett 9 színészzel foglalkozó és 7 szociálabnormis egyént találunk, nem is beszélve további 2 kalandorról és 2 kriminalistáról.

Ahhoz azonban, hogy egy családfarészletre kimondhasuk valamelyik ösztöntényező dominanciáját, szükséges, hogy az illető tényező *szélsőségesen beteg manifesztációját* (jelen esetben a hisztériás megbetegedést) a családban megtaláljuk.

Prob.-anya. Gyermekkorában *enfant terrible*, ifjú korában elképzeltetett kisasszony. Agyonkínozza környezetét s megkívánja, hogy bál-

¹ *W. Kraulis*: Zur Vererbung der hysterischen Reaktionsweisen. Zs. f. d. ges. Neur. u. Psych. Band 136, 1931.

² Részletesen tárgyalom e kérdést a fiatalok bűnözők lélektanáról írt munkámban. (Ösztön és bűnözés. Sajtó alatt.)

ványozzák. Rebellis igazságkereső, pökhendi és követelőző. Ha valamit el akar érni, színpadias jeleneteket rendez. (Intézetben, ha mulasztani akar, egyszerűen epret eszik, mert tudja, hogy ettől családküjtést kap.) 17 éves korában családja ellenzése dacára szerelem nélkül férjhez megy egy férfihoz, aki nagy intelligenciájával hatással van rá. (Kriminalista ügyvéd; fentebb tárgyaltuk.) Egy év után elválnak. Visszakerül az apai házhoz, de már detronizálva. Ideges, nyugtalan, nem tudja kudarcát elviselni s nem találja helyét régi társaságában. Állandóan utazik, sehol sem tud megmaradni. Megismerkedik egy férfival: híres sportember s jó állása van; ismét szerelem nélkül, inkább helyzetéből való menekülésképpen fel szólítja, hogy vegye el őt feleségül.

Életének most kezdődő második szakaszát a *manifeszt hisztéria* és „*nagy vállalkozások*“ korának nevezhetjük. Hisztériája második terhe ssége alkalmával *epileptiformis görcsök* alakjában jelentkezik. Ugyanakkor képtelen enni s az ételnek már szagára is hánynia kell. Epileptoid rohama azóta nem volt, de ájulások és merevgörcsök mindmáig napirenden vannak. Mindig valamilyen külső ok következtében lép fel a roham s eszméletvesztés mellett a merevgörcs *opisthotonusig* fokozódik. (Egy ilyen rohamát magam is észleltem.) Az idők során a rohamok száma csökkent. Néha sírógörcse van. Asthmás tünetek lépnek fel s minthogy anyjának súlyos asthmája volt (nem lehetetlen, hogy szintén hisztériás alapon), ideggyógyász professzorhoz fordul, aki szuggesztív kezeléssel tüneteit megszünteti. Ha ideges állapotban van, vagy ha családi körében valamit el akar érni, nehéz légzése még mindig fellép. Utóbbi időben — amióta üzleti vállalkozásait befejezte — egyre több testi panasza van. Hol szívbaj, hol más, főleg képzelt betegség miatt nyomja az ágyat. Többször követett el színpadias öngyilkossági kísérletet.

Vállalkozásaira apjának halála után kerül sor. A nagy vagyonnak vége van, de megvannak még a jó összeköttetések s ezeket rendkívül ügyesen tudja kihasználni. Minthogy soha félretenni nem tudott s apjától örökölte azt a tulajdonságát is, hogy mindig többet költ, mint amennyit keres, nagy üzletei végén szegény marad.

Íme a manifeszt hisztériás családtag, bizonyítékaul annak, hogy az előzően felsorolt tulajdonságok valóban a hisztériás ösztönerő dinamizmusának következményei. Láttuk tehát a családfának egy kis szigetén belül a hisztériás ösztönerő *libidotrop*, *operotrop*, *kriminotrop* és *morbotrop* hatását. A libidotrop hatás egyszersmind a sajátos tömörülés (konglomerálódás) magyarázata is: *éppen azért* házasodott össze ennyi hisztériás jellegű személy, mert ösztönalkatukban a hisztériás tényezőnek dinamikus (libidotrop) ereje volt.

Feltűnő, hogy az eddig tárgyalt családtagok jórészenek életében sajátságos *nyugtalan*ságot találunk. Ez nyilvánul meg

állandó utazgatásukban, kivándorlási hajlamukban, folytonos állásváltogatásukban. Örökké keresnek valamit: kalandot, pénzt, új világot, vagy új élettársakat. Valószínűnek látszik, hogy ennek a nyughatatlanságnak ösztönalapját is a hisztériás tényező szolgáltatja.

Akkor, amikor az ösztönalkatban valósággal egyedulal-kodó a hisztériás tényező, az egyén életvezetése valahogyan *könnyed* lesz. Nincsenek nagy problémái, nem akad fenn az élet nehézségein. Bízik szerencsájében, sorsfordulatokhoz nagysze-rűen tud alkalmazkodni. Lényegesen megváltozik azonban a helyzet, ha a hisztériás ösztönerő mellett az *énes ösztönellentét-pár* (skizoid és paranoid, illetőleg autista és projekciós jelleg) dinamikus ereje is szóhoz jut.

Íme két példa prob. közvetlen hozzátartozói közül:

Prob. anya húga későn született leány. Fiatal korában rosszindu-latú, morcos és rosszhiszemű. Hetekig nem beszél testvéreivel, szüleivel, mert mindenkiről azt hiszi, hogy ártani akar neki. Nagyon fiatal még, mikor egy őrmesterrel nyíltan viszonyt kezd. A felháborodott család apró-hírdetés útján férjhez adja egy kereskedősegédhez. Természetesen gyűlöli és agyonkínozza urát. Kommun alatt feljelenti, mint ellenforradalmárt, kommun után feljelenti mint kommunistát. A férj egyideig tűri ezt, aztán váratlanul kiszökik Amerikába s azóta nem hallani róla. Felesége foly-tatja abnormis életét. Állandóan férfiak után szalad és prostituálja magát. Néhányszor színpadias öngyilkossági kísérletet követ el. A család teljesen megtagadja, kiközösíti. Egyre lejjebb zulik. Utcái botrányokat rendez, lueszt szerez. Adósságot csinál, inkorrektégeket követ el. Egyik botránya után Lipótmezőre viszik, onnan egy faluba adják ki, ahol parasztok elme-betegeket tartanak. Egyideig még érkeznek zavaros, értelmetlen levelei, melyekben örökségét követeli — azután elhagyva és megtagadva ottpusztul. (Valószínű diagnosis: paranoid psychosis.)

Prob. féltestvére, az imént leírt hisztériás anyának első házasságá-ból való fia. Exaltált, súlyosan neurotikus egyén. Már négyéves korában földön fetreng, ha valami nem tetszik neki. Legesekélyebb okra tomboló dühkitöréssel s önkívületig fokozódó rohamokkal reagál. Tör, zúz, csapkod, földreveti magát. Zárkózott, mogorva, emberkerülő, senkit sem szeret. Emellett kiváló tehetség. Már az iskolában messze kimagaslik társai közül, kik rossz természete ellenére rajonganak érte; ő a központ s uralkodik felettük. Nyelvtelhetség, jó matematikus. 16 éves korában versei jelennek meg.

Svájceban végzi el az egyetemet s mint építész előbb Párizsban dol-gozik Le Corbusier mellett, majd Brüsszelben próbál elhelyezkedni. (Még egyetemista korában állandóan utazott, bejárta egész Európát.) Meggyőző-déses ateista és szocialista. Sehol sem találja helyét, anyja rábeszéli, hogy

Amerikába menjen nagybátyjaihoz. Itt hamarosan munkát kap, egyre jobban keres. (Nagyon szereti a pénzt s nagyon takarékos.) Beleszeret egy francia származású barátja feleségébe. Nem akarja szétrobbantani barátjának családi életét, viszont szerelméről sem tud lemondani, ezért egy lázas pillanatban öngyilkosságot követ el. (Valószínű diagnosis: paranoid neurosis.)

Ehhez a két esethez hozzávethetjük harmadiknak azt a fentebb tárgyalt költő-színinövendéket, aki éhségstrájjkkal lett öngyilkos. Kétségtelenül súlyosan patológiás egyén mind a három. Kétségtelen az is, hogy ösztönalkatukban fontos szerepe van a hisztériás tényezőnek. Ennek bizonyítékát látjuk az éhségstrájkos költő pályaválasztásában (színésznek készült), továbbá öngyilkosságának különleges exhibicionista módjában. E hónapokon keresztül tartó folyamat alatt valósággal kirakatban ült, hogy mindenkinek megmutassa, mire képes. Ha azonban csupán hisztériás éhezéstről lett volna szó, semmiképpen sem végződhetett volna halállal. Kétségtelen, hogy énes ösztönerejének súlyos betegsége (skizoid-paranoid pszichopatia vagy éppen pszichózis) vezetett az összeütközés ilyen megoldására. Hasonló a helyzet prob.-anya húgánál, akinek hisztériás jellegét mutatják nyilvános utcai botrányai, színpadias öngyilkosságai és nyughatatlan-hyperszexuális életmódja; autista projekciós lelkialkatát pedig rosszhiszemű, gyanakodó és perlekedő természete, zavaros, majdnem bizarr viselkedése s örökségét követelő levelei. Prob. féltestvéréről egyrészt tudjuk, hogy lépten-nyomon hisztériás dühkitöréseket produkál, melyek egészen önkívületig fokozódhatnak, másfelől tudjuk, hogy ő is paranoid módon rosszhiszemű, rosszindulatú s autista módon befeléfordult, emberkerülő, zárkózott egyén.

Ezek az ismeretek arra tanítanak bennünket, hogy ha a hisztériás ösztönerő dinamizmusához projekeiós és autista elemek túlsúlya társul, akkor nagyon rosszindulatú és rossz prognózisú konstelláció jön létre. Szó sincs az előzőkben tárgyalt könnyedségről, szó sincs szerencsés életmódról és élnitudásról. Ha azonban ebből a három példából szabad következtetnünk, akkor ezt a konstellációt elsősorban magára az egyénre nézve kell veszedelmesnek tartanunk. Azt tapasztaltuk, hogy a hisztériás ösztönerő túlsúlyától áthatott emberek ösztönkonfliktusukat rendszerint libidó-, opero- vagy kriminotrop úton — tehát

önmagukra nézve többé-kevésbbé veszélytelen módon — tudják megoldani. Ezzel szemben a hisztériához társuló projekciós-autista ösztönerő befelé s részben önmaga ellen fordulásra hajlamosít s ilymódon leginkább morbotrop hatású.

Probandus anyjának testvérsorából eddig két személy életsorsát ismertettük. Most rátérhetünk a három anyai nagybácsi élettörténetére. A pszichológiai helyzet átérzéséhez előre kell bocsátanunk, hogy mikor a testvérek megszülettek, apjuk már vagyonos volt. A pénztől elkábult apa őket elkényeztette, félrenevelte.

Ez a testvérsor a vizsgálati személy legközelebbi rokonsága. Első meghökkentő észrevételünk az: ilyen hát egy „normális” család? Az anya súlyosan hisztériás, a nagynéni szexuál-abnormis elmebeteg, a nagybácsik nyugtalan, izgága s többé-kevésbbé hisztériás férfiak — hogy a szerencsétlen sorsú féltestvérről s a távolabbi családtagokról ne is beszéljünk. Az érvényesülés szempontjából azonban meg kell állapítanunk azt, hogy — eltekintve a testvérsor legfiatalabb tagjától — hisztériájukat is, nyughatatlanságukat is ügyesen tudják boldogulásuk szolgálatába állítani.

Feltűnő mégis az a visszatérő jelenség, hogy az érvényesülés szépen felfelé ívelő vonala egyszerre megtörik s vagy elsekélyesedik, vagy épp oly gyorsan, ahogyan felemelkedett, lefelé kezd zuhanni. Tőzsdézés, kártyázás, spekuláció, nagyszerű üzleti fogások emelik felfelé az érvényesülés ívét életük első szakaszában. Ekkor még bírják az iramot s a teljes anyagi leromlást is semmibe veszik. Könnyen tudják a küzdelmet akárhányszor előlről kezdeni. Egyszer aztán mintha a sors megelégedte volna szerencséjüket, az üzletek már nem járnak sikerrel, tőzsde és kártya elviszi a pénzt s vagy rohamosan vagy lassan, de végetér a sikerek időszaka. Most már kapkodnak fűhöz-fához, próbálkoznak a régi módszerekkel és régi összeköttetésekkel s maguk sem értik, hogy miért, de semmi sem sikerül.

Láttuk probandus anyjának és testvérsorának életét, nézzük meg most, milyen tanulságot vonhatunk le beházasodott rokonaik családfáiból.*

Ennek a kis családnak ismertetésekor erősen szembetűnik a *szétszóródásra*, diaszpórára való hajlam. Párizs, Amerika, Ankara, Madrid — orosz feleség, cseh és spanyol férj. A családi diaszpóra-hajlamnak ez a klasszikus példája nem lep meg bennünket, hiszen az eddig ismertetett családfa-részletek is bővelkedtek nyugtalan, egy helyben ülni nem tudó egyénekben. — A családfa másik jellemző sajátja ugyancsak pontosan megfelel várakozásunknak: hajlam az exhibicionista művészi pályák iránt (színész, festő, táncosnő). Végül, természetesen, megtaláljuk a pénzhez való különös viszonyt s a gazdasági érvényesülés kifejezett hajlamát. Bármilyen fognak, az pénzzé válik kezükben. Nem bohémek; hisztériás jelenségeket jóformán nem is találunk náluk, csupán a színpadi párválasztások s a nagy vagyonok könnyelmű elherdálása hívják fel a figyelmet a mélyben rejlő dinamikus ösztönerőre. Feltűnő, hogy párválasztásukban a lapszerkesztés, lap-alapítás, nyomdászat és kiadóhivatali pályák milyen nagy számban szerepelnek.

Vessünk most egy pillantást probandus apjának, tehát a hisztériás asszony férjének családjára.

Ritkán találunk egy családban ehhez hasonló egységes jelleget. Majdnem kizárólag rideg, takarékos, vagy zsugori s a saját kis területükön érvényesülni jól tudó emberekből áll. Szembeszökő, hogy mennyire nem tudnak szabadulni a *pénzhez való kötöttségtől*. Többnyire kuporgató parasztok, akik csak gyűjteni tudják a pénzt, felélni nem. De itt is (mint az anyai oldalon is) elég gyakori a pénzszeretet genotrop, és pedig operotrop kiélése: kasszírnő, bankár, finánc stb.

A pénz határtalan szeretete mellett az *érvényesülési mód* is nagyon jellemző erre a családra. Nem vállalkozók, inkább „fal mellett” érik el céljukat. A vakmerőség nem kenyerük. Lassan, megfontoltan haladnak s a vagyon, amit szereznek, közelében sem jár annak, amit az anyai ág nagystílű vállalkozói

* A többi családfát — bár a szerző ezeket tanulmányához mellékelte és részletesen ismertette, — helyszűke miatt nem közölhetjük. Szerk.

össze tudnak gyűjteni. De annál biztosabban ragaszkodnak hozzá s míg ott napirenden van dúsgazdag embereknek egyik napról másikra való tönkremenése, itt az elszegényedés — ha bekövetkezik — legalább egy emberöltőt igénylő lassú folyamat.

A családfe legutóbbi részének tárgyalása kapcsán térünk rá egy visszatérő jelenség elemzésére. Megfigyelhettük, hogy a családban mennyire gyakori az *evési neurózis*. Így: az apa fiatal korában társaságban nem tudott enni. Feleségéről, probandus anyjáról tudjuk, hogy fiatalasszony korában mindent kihányt s ez az állapot erősen túlment a szokott „hyperemesis gravidarum“ állapotán. A házasságukból származó leányról hallottuk, hogy fiatal korában legtöbb ételfajta megevésére teljesen képtelen volt. Munkánk elején ismertettünk egy fiatal színínövendéket, ki éhségstrájjkkal lett öngyilkos. Nem lehet véletlen, hogy a családi neurózis-választásban ilyen fontos szerepet játszik az evés.

Ha most a pályaválasztásokat figyeljük meg, látjuk, hogy evéstől ezek sem teljesen függetlenek. Így a legutóbb ismertetett családfe-részlet 6 tagja vendéglős, kocsmáros, vagy hentes és mézsáros. Az első családfe-részletben szereplő 44 személynek több mint a fele — részben egymástól függetlenül — tejcsarnokban és tejfeldolgozó üzemben dolgozik. Találunk ezenkívül a családban kávéház-tulajdonost, cukorkaboltost, vendéglőalapítót stb.

Ezek a jelentéktelennek látszó tapasztalatok felhívják a figyelmet az *orális és anális* ösztönerők fontosságára. A sors-analitikus ösztöntan negyedik ösztönköréhez tartozik a tárgyhoz való kötődés két faktora, melyeknek genotrop jelzése „m“ és „d“. Az „m“ faktor az élni-tudás („*savoir vivre*“), életigenlés, „hedonizmus“ és oralitás ösztöntényezője, míg a „d“ faktor az élet értékeit gyűjtő, ill. eldobó ösztönigény, tehát a rosszulélők, kicsinyesek, „öngyilkolók“ faktora. Az „m“ faktorális emberek közül kerül ki a művészek — különösen az orális művészek: szavalók, énekesek, fuvó-hangszeresek, stb. — nagyrésze, ide tartoznak a bohémek, causeurök, gourmandok, nagyevők — egy szóval az orális emberek. Karakterológiai jellemzi őket a hypomániás felhangoltság, könnyedség, kalandorság. A „d“

faktoriális embereknél mindennek ellenkezőjét találjuk. Zárkózott, szó- és pénzfukar, kicsinyes emberek, pedánsak, kritikusak és skrupulózusak — ez az a jellem, amelyet *Freud* „analkarakter“-nek nevezett el.¹ *Freud* azonban továbbmegy s az analerotikát szorosan összekapcsolja a pénzszeretet fogalmával („pénzerotika“). A nélkül, hogy ezt a felfogást magunkévá tennők, az ismertetett családfa alapján megállapítjuk a következőket:

1. A család egyik részében rendkívül kifejezett *m-faktoriális* éspedig orális és hedonista tendencia észlelhető. Ezek a személyek — ha hisztériás faktoruk dinamizmusa is erős — a „savoir vivre“ valódi megszemélyesítői. Jellemükben, pályas és neurózis-választásukban egyaránt sok az orális jelleg.

2. Az előbbivel szoros kapcsolatban a családfán *d-faktoriális* szigeteket találunk. Fukar, kicsinyes, kellemetlen emberek. „d“-jellegük pályaválasztásukban is megnyilvánul, ha hajlandók vagyunk elfogadni, hogy a „pénz-pályák“ (kasszírnő, pénztáros, finánc, stb.) *d-faktoriális* eredetűek.

A „d“ és „m“ faktor szoros együttműködése teszi érthetővé, hogy egy családi szigeten belül találjuk a kicsinyes „analkaraktereket“ és az evési neurozisban szenvedőket, továbbá a pénz-pályákat és az evési pályákat. (A „d“ és „m“ tényezők szoros kapcsolatára mutat extrém megbetegedésük, a psychosis maniaco-depressiva — innen a „d“ és „m“ jelzés — melyben e két ösztöntényező dominanciája váltakozva jelenik meg.)

Probandus sógorának családjában ugyanolyan *diaspóra-hajlam* él, mint a már ismertetett utóbbi családfarészletben, de a szétszóródási készség még sokkal kifejezettebb. Itt a családtagok valósággal országról-országra vándorolnak, sehol sem verve véglegesen gyökeret. Jóformán nincs Európának olyan országa, melyben a családnak egy-két tagja ne élt volna. Végül jórészüket átkerül Amerikába, de néhányan még onnan is „visszavándorolnak“ Európába — természetesen nem örökre.

¹ S. *Freud*: Charakter und Analerotik. Samml. kl. Schriften II/132. Továbbá: *Ferenczi Sándor*: A pénz iránti érdeklődés lelki gyökerei. (Értekezések a pszichoanalízis köréből, 127 l.)

Különösen érdekes a családi *érvényesülési mód* vizsgálata. A dédszülők generációja épen olyan szegény sorban élt, mint a többi család-farészlet dédszülői sora. A nagyszülők generációjában kezdetét veszi a *gazdasági érvényesülés* s a harmadik generációnak szinte valamennyi tagja jómódú, gazdag, sőt nem egy közülük dúsgazdag. De az összes eddigi család-farészletekkel szemben itt az érvényesülés nem korlátozódik gazdasági térre, hanem szellemi irányba is kiterjed. A *szellemi érvényesülés* bizonyítéka három vegyészprofesszor (mindhármán számos világszerte elismert szakmunka szerzői), az igen tehetséges festő, a szobrász, a színházi rendező, az énekesnő, stb. Azt mondhatjuk, hogy a családban az anyagi természetű érvényesülés egészen másodrendű a szellemi érvényesülés mellett; inkább csak folyománya annak.

Hogy azonban a „különös viszony a pénzhez“ ebben a családi ágba is fennáll, annak néhány érdekes bizonyítéka van. Így az egyik vegyész-professzor, aki hatalmas összegeket keres, valósággal „elszegényedési téveszeszme“-szerűen fél attól, hogy öreg korában nyomorogni fog. Egy másik családtagnak ezzel szemben annyira nincs érzéke anyagi kérdések iránt, hogy — bár ő a familia egyik legszegényebb tagja — ha felesége fizetését idejében el nem veszi tőle, a legértelmetlenebb drága tárgyakat vásárolja össze. Egy harmadik családtag egész élete során betegesen titkolja felesége előtt, hogy mennyi pénzük van, így halálakor feleségének fogalma sincs arról, vajjon vagyon vagy nyomorúság vár-e rá. Az egyik házaspár úgy éli életét, hogy hol a férj, hol a feleség jut hatalmas keresetbe; ekkor pompás lakásba költöznek s fényes életet élnek addig, míg a pénz tart.

Hogy a családban épp oly nagyjelentőségű a hisztériás ösztönfaktor szerepe, mint az eddigiekben volt, annak bizonyítéka a feltűnően sok exhibicionista pályaválasztás (színház, film, festészet, szobrászat, stb.). Jellemző az egyik asszonyra, hogy minden mozdulatát úgy végzi, mintha nagyközönség vagy felvevőgép előtt szerepelne: mindig „beáll“ valamilyen pózba s szinte maniákusan nézegeti magát nemcsak minden tükörben, de minden tükröző felületben is, legyen az ezüst cukorkatartó vagy leveses-kanál.

Az *eszmei érvényesülés* ösztöntani magyarázatához azonban nem elegendő a hisztériás tényező dinamizmusának kimutatása. Maga a *tehetség* természetesen nem ösztönerőhöz kötött

sajátság, azonban az a képesség, hogy valaki tehetségét kihasználva érvényesüljön, feltétlenül sajátos ösztön-koalícióhoz kötött. Felfogásunk szerint a *szellemi élet olyan ösztönalkatot kíván, melyben az énes-ösztönök, vagyis a paranoid-skizoid (projekciós-autista) elemek döntő szerepet játszanak*. Értékes tudományos vagy művészi munka sohasem nélkülözheti a paranoid ösztöndinamizmus teremtő erejét, sem a skizoid-autista tényező elmélyedő, befeléforduló jellegét. Meg kell keresnünk tehát a családnak ebben az ágában az énes-ösztönök dinamizmusának bizonyítékát. Meg is találjuk, éspedig egyfelől számos családtag autista jellemében, másfelől bizonyos kóros jelenségekben. Említést tettünk már az egyik családtag bizarrságig menő különességéről. Ez a férfi sok más különességén kívül hónapokra eltűnik hazulról anélkül, hogy életjelt adna magáról s egyébként is lakáscímét még legközelebbi hozzátartozóival sem hajlandó közölni. Öltözködési és viselkedési módja annyira bizarr, hogy talán jogosan tételezzük fel róla, hogy paranoid-skizoid psychosis előállapotában van. (Anyja ismeretlen elmebetegségben szenvedett s végül öngyilkos lett — nem lehetetlen, hogy paranoiás volt.) — Az egyik vegyész-professzornak téveseszmével határos elszegényedési féjelme típusosan paranoiás jelenség. Beszéltünk a családban egy fizikusról, kinek tudományos találmánya van. Hogy a *feltalálás* magában mennyire paranoid jelenség, azt bizonyítja, hogy a paranoiás elmebetegségnek van egy feltaláló formája: a „paranoia inventatorica”. (A családfa előzően ismertetett részében is szerepeltek már találmányok, ezek azonban nem vezethetők vissza paranoid ösztöndinamizmusra. Prob. két nagybátyja felhasznált érvényesüléséhez egy találmányt — tehát nem saját találmányuk volt! —: egy dezinficiens anyagot, mely alig volt egyéb, mint desztillált víz. Hangsúly náluk nem magán a találmányon van, hanem azon az ügyes módszeren, mellyel ezt terjeszteni tudják. Hasonlóan hisztériás ösztöndinamizmust sejtünk a családi történetben szereplő másik találmány mögött is: egyik családtag higienikus puder-pamacsot talált fel, mely oly olcsón állítható elő, hogy egyszeri használat után eldobható.)

Felfogásunk szerint tehát az *eszmei érvényesülés* két ösztönerő dinamizmusához kötött: a *paranoid* és a *hisztériás* ösz-

tőnerőéhez. Előbbi szolgáltatja az eszmei alapot, utóbbi az érvényesülési képességet.

*

Megismerkedtünk egy genotrop módon feldolgozott körülbelül 227 tagból álló családfával. Láttuk, hogyan alakult ki ez a hatalmas családi konglomeráció. Láttuk, hogyan folynak össze egymásba az egyes társadalmi rétegek: paraszt, munkás, kispolgár, vagyonos osztály, művészek és tudósok rétege. Láttuk, hogy társadalmi osztálytól „kaszttól” teljesen független a családban domináló ösztönerők szerepe. Láttuk az ösztön-dinamizmusok kitörését *libidotrop* (párválasztó), *operotrop* (pálya-választó), *morbotrop* (betegségválasztó), és *kriminotrop* (bűnözési módot választó) megnyilvánulási formában. Láttuk, hogyan kapcsolódnak egymáshoz az egyes családi szigetek éppen a rájuk jellemző ösztönfaktoron keresztül s hogyan vonják be maguk közé a hasonló gén-struktúrájú egyéneket. Láttuk, hogyan változott a családi sors arculata évtizedeken keresztül úgy, hogy a lényeg mindig ugyanaz maradt, csak külső formája volt hol ilyen, hol olyan. S láttuk azt is, hogy éri el sokszor egészen váratlanul a családi végzet azt, aki már látszólag megszabadult a jellegzetes ösztönalkat kényszerítő erejétől. A tapasztalat, amit mindebből leszűrünk, nem tesz fatalistává bennünket, hiszen látjuk a lehetőségeknek, a genotíp és genotrop megoldásoknak azt a széles skáláját, amely egyformán mutat szociális és antiszociális, egészséges és beteg megnyilvánulásokat. Nem leszünk fatalisták, de megfigyeltük azt, hogy minden családtagnak a sorsa sajátosan *egy ösztönkörön belül megszabott* s kitörni ebből az ösztönkörből nem lehet — csupán az újabb génikus erők állandó beáramlása hoz lassan, fokozatosan változást. A génikus erők idővel veszítenek dinamizmusukból, újak törnek fel vagy áramlanak be. A társadalom arculata részleteiben idomul, de a maga globalításában változatlan marad.

Ez a társadalmi gomolyodásnak, konglomerálódásnak törvényszerűsége a genotrop szemlélet tükrében.

Ha feleletet kívánunk adni azokra a dolgozat elején felvetett kérdésekre, amelyek probandus sorsára vonatkoznak, kö-

vetkezőket mondhatjuk: probandus életvezetésében talált saját-ságok a családfán hiánytalanul megtalálhatók. (Különös viszony az emberekhez, pénzhez és szerencséhez, szervezőkészség, többet-mutatni tudás, kalandvágy, szociális érzék, kivándorlási vágy, stb.) Ilyen és ezekkel rokon saját-ságok a családfának valamennyi ágán nagy számban szerepelnek. Más, a felsoroltaktól eltérő jellegű, tehát más ösztönalkatra utaló saját-ság a családfán legfeljebb elenyésző kivételként található.

Prognosztikailag a családfe ismeretében azt mondhatjuk, hogy probandus bárhová kerüljön, jól fogja helyét megállni, nagy szerencsével és ügyességgel fog érvényesülni. Érvényesülése elsősorban gazdasági jellegű lesz. Élete derekán a kalandorhajlam lassan lehiggad s a visszamaradó szimpla üzletember-nél félős, hogy az érvényesülési görbével párhuzamosan az anyagi jólét görbéje is lefelé fog ívelni.

Természetesen ahhoz, hogy probandus ösztönalkatának ekvivalenseit visszakeressük a családban, nem lett volna szükség 227 tagú családfára és ilyen részletes feldolgozásra. Munka közben azonban másodrendűvé vált az eredeti cél s *szociálpszichológiai érdekességek* léptek előtérbe. Ilyen volt a társadalmi rend konglomerálódásának szemlélete, az ösztönköröknek családi szigeteket alkotó hatása, az azonos jellegű ösztönörök genotíp és genotrop manifesztációinak felismerése, egyes genotrop — főleg operotrop — köröknek kidomborodása, stb. s ilyen az egyes *érvényesülési típusok* elkülönítése.

Az *érvényesülés* kétségtelenül komplex jelenség. Örökléstanilag ezt így fejezzük ki: megjelenése több génhez kötött. Lélektanában az játszik döntő szerepet, hogy az egyén meg akarja mutatni környezetének, hogy különb másoknál. Ezért ambícionálja, hogy tehetsége, tudása, művészete, ügyessége, szépsége, hatalma, testi ereje vagy vagyona révén embertársai fölé emelkedjék.

Érvényesülni tehát annyit jelent, mint valamilyen természetű kiválóságot a világ számára kimutatni.

A kimutatás — exhibíció — ösztönfaktora a szereplési — hisztériás tényező. Ennek megfelelően az érvényesülők valamennyi fajtájánál egyaránt meg kell találnunk a „hy“ tényező dominanciáját. Tételként állapítjuk meg, hogy a *hisztériás-szereplési ösztönfaktor dinamikus ereje nélkül nincs érvényesülés*. A többi ösztönfaktor dinamikus ereje dönti el, hogy az érvényesülés milyen irányú lesz. Az egyes érvényesülési módoknál a hisztériás tényező mellett a következő ösztönfaktorok dinamikus

jelenlétét látjuk (társfaktorok): tudományos érvényesülés: *k* vagy *p*, művészi: *p* és *m*, hatalmi: *p* és *s*, testi (pl. katonai vagy sportteljesítmények): *s*, színpadi: *hy*, szexuális (sex appeal): *h*, vallásos: *e*, végül anyagi érvényesülés: *d* és *m*.¹

Hogy ezeknek az ösztönfaktoroknak dinamikus jelenléte miért vezet egyik esetben érvényesüléshez, másokban másfajta genotrop kiéléshez, arra ezidőszert nem tudunk választ adni.

Zárószó gyanánt mondjuk el, hogy ennek a 227 tagú családnak feldolgozása kapcsán milyen *érvényesülési típusokat* ismertünk meg.

1. „*Gyűjtögető paraszt*“ típusa. Zsugoriságig takarékos, rideg és közönyös fajta. Szükszavú, rosszindulatú. Pénzgyűjtése lassú, évtizedekig elhúzódó folyamat. Szerzett vagyona kiélvezésének legelemibb módjával sines tisztában. A kispolgár legalább a civilizáció áldásait közel engedi magához, a „gyűjtögető paraszt“ még ettől is elzárkózik. Emberöltöbe is beletelik, míg vagyonát elpusztítja, jöllehet ez a vagyon meg sem közelíti a két következő típusét. Kasztjához szigorúan ragaszkodik; házastársa is pontosan abból a vagyoni és társadalmi osztályból való, amelyből ő. Városba nem megy, kivándorlásra ritkán gondol. Kalandra nem vágyik. Kultúra és civilizáció ellen ösztönösen védekezik.

2. „*Gyűjtögető kispolgár*“ típusa. Nehézkesen rászánja magát, hogy vidékről felköltözzék a városba s boltocskát nyit. Garast garasra halmoz. Nemesak ő, de még unokája sem tágít attól a pályától, amelyikkel egyszer keresni kezdett. Nem spekulál, mert azon veszíteni is lehetne. Évtizedekig eltart, míg vagyonát összegyűjti. Nem tudja a pénzt felhasználni, rosszul él, kínozza magát. Eleinte zsugori, csak akkor ereszt ki pénzt markából, mikor már nagyon biztos dolgában. Megbízható közszükségleti cikkeket árul, bizonytalan találmányokkal nem foglalkozik. Magánál előkelőbb származású s feltétlenül gazdag nőt vesz feleségül (ellentétben a vállalkozó típussal, ki inkább lefelé nősül). Civilizációhoz van érzéke, kultúrához nincs. Ha inkorrekt: az árut hamisítgatja, nem a pénzt sikkasztja el. Csúnya, közönséges és buta ember; élete végére elhízik és ön-

¹ Az ösztöntani jelzéseket illetően ismételtén Szondinak fentebb idézett munkáira utalok.

teltté lesz. Azt hiszi, hogy előkelő címeit valóban érdemeiért kapta, holott mindenki tudja róla, hogy drága pénzen vásárolta. Gyermekai nagy vagyont örökölnék tőle, ami a harmadik-negyedik generációig lassacskán elfogy — eddigre finom, tradícióval rendelkező polgári osztály alakul ki belőle, mely a társadalom és kultúra talpköve lesz.

3. „*Vállalkozó típus.*“ Már fiatal korában nyugtalan, nyughataatlan. Nem tanul ki rendes mesterséget, belefog mindenféle pályába. Ügyesen forgolódik társaságban; összeköttetéseket, ismeretségeket szerez. Hazárdjátékot szívesen játszik. Jól tud mulatni. Egyideig türi otthon az össze-vissza életet, azután hirtelen nekivág a nagyvilágnak szerencsét próbálni. Külföldön sokszor alacsonyabbrendű munkát is szívesen vállal, nem riad vissza nélkülözéstől s testi fáradságtól. Ez a „munkás periódus“ azonban nem sokáig tart: vagy első fogásra megtalálja azt a munkakört, melyben nagyobb fáradság nélkül lehet vagyont szerezni, vagy félévenként cseréli fel állásait, mindig jobbra és jobbra. Nem szaktudása, hanem ügyessége, magát mindenkivel megkedveltetni tudása, összeköttetései s nem utolsó sorban szerencséje révén halad előre. Mikor odáig jut, természetes mozdulattal ül bele a gazdag ember székébe. Adakozik, szórja a pénzt, mulat, tőzsdézik s könnyen lehet, hogy rövidesen kezdheti megint előlről az egészet. Ez nem töri le: akit egyszer megsegített a sors, megsegíti másodszor is. Vígán éli világát s gyermekeit — ha ugyan törődik velük — úgy tartja, mintha kiskirályok volnának; — halála után pedig csak adósságot hagy rájuk. Néha azt látjuk, hogy életük derekán mintha cserbenhagyná őket a szerencse, vagy belefáradnának a kalandor-életmódba: felfelé ívelő pályájuk lassan elsekélyesedik.

Ennek a típusnak két alcsoportja van:

a) *A szélhámos.* Az előbbi tulajdonságok kalandorságig fokozva inkorrektsséggel párosultak.

b) *A művész.* Hangsúly elsősorban az eszmei érvényesülésen van, ami kalandos életmódhoz és anyagi érvényesüléshez társul.

A vállalkozó típusú érvényesülők általában elragadóan kedves emberek, kiket mindenki szeret s a társadalom többnyire

szemet huny kicsapongásaik és szélhámosságaik felett. Ennek az elnéző bánásmódnak valószínűleg az az oka, hogy ezek az emberek az életnek sok szint, zamatot adnak, s egy kicsit mindenki irigylí őket; *voltaképpen mindenki szeretne úgy élni, mint ők.*

Tévedés volna azt hinni, hogy ez a három típus a környezet alakító hatásának következtében tér el ennyire egymástól. Ellenkezőleg: ugyanarról a tőről fakadhat mind a három — mint ez a mi példánkban is történt — s tisztán endogén tényezőktől függ, hogy érvényesülése útjául ki melyik módot választja.

Felfogásunk szerint itt két külön, egymástól függetlenül öröklődő tényezőről van szó. Egyik az érvényesülés vágya, másik az érvényesülés formája. Előbbi mindhárom típusnál egyformán jelen van, utóbbi szempontjából térnek el egymástól a csoportok.

Ha ösztönalkat szempontjából akarnók elemezni a három típus formaképzését, akkor talán azt mondhatnók, hogy a „gyűjtögető parasztokra“ a közönyös, zárkózott, skizoid-autista ösztönfaktor (k) jellemző, a „kispolgári gyűjtögetők“-nél a pedántéria, kriticismus, gyűjtési szenvedély, analitás és melankólia összetett faktora (d) játssza a legfontosabb szerepet, a „vállalkozók“ csoportjában pedig a hedonizmus és oralitás faktora (m) dominál. Maga az alapjelenség: az érvényesülés, min-egyik csoportnál a szereplési-hisztériás ösztöntényező (hy) genotrop dinamizmusának következménye.

S Z E M L E.

GONDOLATOK A LÉLEKRŐL.*

IRTA: MÉSZAROS ANTAL.

A kiváló orvos-professzor e nagy munkájában elsősorban a „megértő“, azaz a lelki összefüggéseket (*Dilthey*) közvetlen evidenciába (*Jaspers*) hozó munkamód szemszögével gyűjti össze megfigyeléseit és tapasztalatait. A munka alapgondolataként kategorikusan hangsúlyozza a pszichikumnak önálló, oszthatatlan jellegét és a mechanikus associatív pszichologia tételeit tarthatatlannak minősíti; a léleknek nincsenek „részei“, csupán tulajdonságai, állapotai, folyamatai; észrezevés, elképzelés, gondolkodás, érzélem önmagukban nem léteznek, ugyanígy a temperamentum, karakter, intelligentia, személyiség fogalmai sem választhatók el élesen egymástól. Az úgyszólván minden egyénben megtalálható, gyakran öröklétesen visszavezethető ellentétek ellenére is az emberi lélek lezárt, összefüggő egységet alkot.

Ezt a szemléletet nemcsak mint végső, philosophikus conclusiót fogalmazza meg, hanem azt a pszichiatriában egyedül alkalmazható methodikának is tartja. Az egyes jelenségek mindig csak az egészhez való vonatkozásukban írhatók le és érthetők meg; sőt továbbmenőleg a pszichikum egységes lezárt jellege a test-lélek szétválasztását sem engedi meg, minden lelki tulajdonságnak a test alkatának és működéseinek valamely meghatározott tulajdonsága felel meg, minden lelki történés testi folyamattal párhuzamos, ugyanígy az én-érzés mindig magában foglalja a sajáttest érzését is.

A lélek fogalmát a tudattal azonosítja és elhatárolásában a pánpsychikus felfogás felé hajlik, mely szerint minden életben lelket is kell keresnünk, illetve minden életben tudatot kell feltételeznünk, de az élőlénynek önmagáról való tudata csak az embernél található meg.

Az egyes élménymódok részletes tárgyalásában a tudat lezárt egységét és állandó folyamatosságát tartja szemelőtt. Az észrezevést illetően az alak-, illetőleg a struktúrpsychologiai felfogás felé közeledik. A *Weber-túrvényt* és a *Müller-féle* specifikus energia tanát továbbra is fenntartja, de hangsúlyozza, hogy az élettani folyamat összetettségéből még nem

* Bumke, O.: Gedanken über die Seele. Berlin, 1941. 350. l. Springer.

következik, hogy a megfelelő lelki állapot különböző élmények összetalálkozásából adódik, hanem a különböző élettani állapotok correlációjából oly egységes tudatállapot keletkezik, mely közvetlenül egyik physiológiai részletállapotnak sem felel meg. A képzet és az észrevevés között genetikus összefüggést tételez fel, melyet a *Jaensch*-féle szemléletes képekkel gondol phaenomenologiaiailag is megalapozhatónak. A konkrét képzet nem az egyes tulajdonságoknak megfelelő részképzetek összekapcsolódásából áll elő, hanem előbb mindig a tárgyat, mint egészet éljük meg, a képzetben az egész mindig előbb jelenik meg, mint részei. A tovahaladó tudatfolyamban a kép testiessége mindinkább elvész s végül csak üres schemák, tiszta intellektuális elemek maradnak vissza, melynek szemléletessége már csak mint szókép van megadva és az általános képzetekhez ennek a nyelvben megrögződő szemléletes elemnek a segítségével jutunk el, de a gondolkodás, szavak, vagy akármilyen más szemléletes elem nélkül is lehetséges. A gondolkodásmenetet megszabó tényezők, a „constellatiók” közül különösen fontosnak tartja a *Marbe*-féle tudathelyzetet, constellatiónak minősíti az *Ach*-féle determináló tendenciát, míg a *Liepmann*-i „felsőképzet” fogalmát nem tartja elfogadhatónak. Kifejti az érzések és hangulatoknak a gondolatok tartalmára és lefolyására való jelentőségét, hangsúlyozza, hogy az ítélő-gondolkodás benső folyamatában a tisztán intellektuális és a hangulati „elemeket” nem lehet elkülöníteni, ugyanígy az emlékezés egész folyamata hangulati elemek befolyása alatt áll. A személyiség is nem annyira értelemszerű irányvonalak, mint inkább az érzelmi reakcióforma által határoztatik meg. Annak alapján, hogy a lélekben nem izolált elemek, hanem mindig csak complexfolyamatok vannak, a különböző érzelmefelosztásokat (pl. *Wundt*, *Scheler*) elveti és az egyéb elemekkel való kapcsolódás törvényszerűségeit is kétségbevonja, „az érzelmeket nem lehet rationalisálni”. Részletesen foglalkozik az akarat determinációjának problémájával és (ugyanígy mint *Bleuler*) arra az álláspontra jut, hogy az én mindig a lényegének megfelelő módon határoz, az én az akaratban önmagát fejezi ki, e miatt szabadnak mondható, de az akaratot determinálják a magában az én-ben rejlő erők. A cselekedetek elsősorban nem reflexfolyamatok és automatismusok révén, hanem az agyphysiologiaiailag nem helyettesíthető, tisztán pszichologiai fogalomként kezelendő akarat következtében jönnek létre, éppen ezért az irányadás, a becsiszolódás fogalmait is elveti.

A lélek zárt, összefüggő egységét nemcsak az egyes jelenségek leírásában hangsúlyozza, hanem ezt a felfogást a test-lélek probléma tárgyalására is felhasználja. Ennek során kifejti, hogy a lélek, illetőleg a tudat minden organikusként jellemzője, nemcsak a szó tulajdonképpeni értelmében vett egyednek van tudata, hanem minden szervnek, minden sejtnak is. Az organisációban az egymás fölé rendelt egységek tudatai hierarchikusan rendeződnek, mely hierarchiában a magasabban álló tag az alatta állót irányítja, de annak tudatáról nincs tudomása. E szerint a test-lélek probléma főkérdése: causalitás, vagy parallelizmus elveszti jelentőségét, a tudat jelenségei nem a mindig jelenlévő, egyidejű testi folya-

matok epiphaenomenjei s a két folyamat nem csupán ugyanazon történésnek különböző oldalait jelenti, hanem a szoros értelemben vett — a hierarchia legmagasabb fokán álló — tudatfolyam az organismus alacsonyabb egységeinek tudatából ered és oda is tér vissza, melyről azonban nincs tudomása s ezért mondhatjuk tudatnélkülinek. Ezzel a felfogással (amely tulajdonképpen azon alapul, hogy a „biológiai létezés“ kifejezést a tudattal helyettesíti s utóbbit az öntudattól elkülöníti) a test-lélek probléma az organikus és anorganikus világ elkülönülésére, az organikus világ, tehát a tudat végső keletkezésére, mint utolsó, tovább fel nem tárható problémára vezetődik vissza.

E szerint a tudatnélkülit a lelkiélet kimeríthetetlen és kikutathatatlan forrásának kell tekintenünk; élesen szembeszáll azokkal a felfogásokkal (pl. *Freud, Adler, Jung*), amelyek a tudatnélkülit határozott formulázásban a tudatos lelkiélettel szembeállítják, a tudatalattit racionalizálják, illetőleg annak hangulatainkat, ítéleteinket, elhatározásainkat tudtunk nélkül meghatározó jelentőséget tulajdonítanak; szerinte az ily értelmezésű tudatnélküli mindig tudatos, ellenben egybeesik avval, amit sajátmagunkról *nem akarunk* tudni.

Az affektmegnyilvánulásokban legszembeötlőbben mutakozó psychosomatikus correlatió keletkezésének problémája a test-lélek összefüggő egységét szemelőtt tartva, szintén súlytalanná válik. Ebben az esetben sincs causalitásról, vagy parallelismusról szó, hanem egy egységes, egész egységes reactiójáról. Még kevésbé fogadható el a behaviorista felfogás vagy a *Bechterew*-féle reflexologia és a *Pavlov*-i feltételes reflexek tanának általánosításából származó, a tudatos psychikumot mellőző nézetek.

Részletesen analysálja és tárgyalja mindazokat a megfigyeléseket és felfogásokat (különösen *Kleist*), amelyek a lelki tulajdonságok és jelenségek agyi localisatióját tételezik fel. Hangsúlyozza, hogy abból, hogy egy bizonyos helyen történik sérülés, mindig ugyanazon változást hozza létre a lelkiéletben, még egyáltalán nem következik, hogy az illető zavar negatív képéből levezetett működés az illető helyre volna localisálva. A lelki jelenségek localisatiója egyáltalában csak akkor volna keresztülvihető, ha az egyes lelki működések izoláltan tudnának előfordulni. Ez azonban minden pszichológiai tapasztalattal ellentétben áll.

Végezetül a személyiséggel foglalkozik, itt is a test-lélek egységét, illetőleg a személyiség constituensek — intelligentia, temperamentum, karakter — szoros elnemválasztható összefüggését hangsúlyozza, méltatja az öröklés jelentőségét, majd az egyes constitutió- és karakter-typusok (főleg *Kretschmer* nyomán) leírását adja.

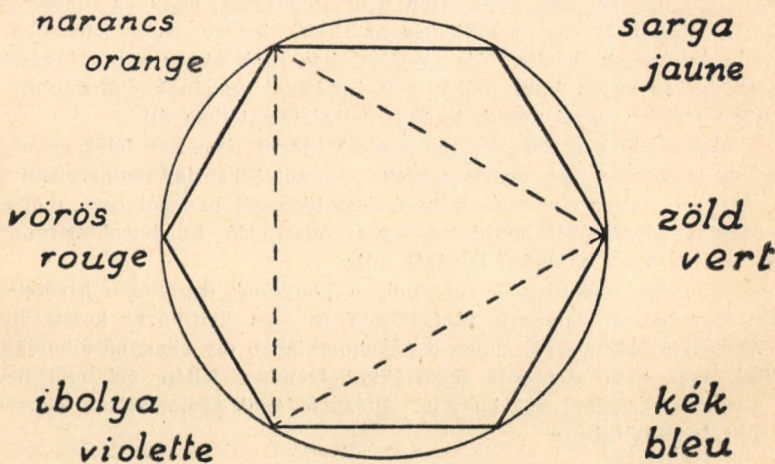
Különös jelentőséget kölcsönöz a könyvnek egyfelől a kivételesen nagy tapasztalati anyagra támaszkodó és éles kritikával keresztülvitt conservativismus, mellyel éppen a pszichológiában oly könnyen elburjánzó, kellően meg nem alapozott teoriákkal szemben fellép, másfelől pedig az „egész (*Ganzheits*-) pszichologia“ álláspontjának systematikus, meggyőző erejű keresztülvitele.

SÍKON ABRAZOLHATÓ SZÍNHATSZÖG.

IRTA: TARNÓCZY TAMAS.

A színek eloszlásának, viszonyának és a velük kapcsolatos pszichológiai jelenségeknek magyarázó ábrázolása az ú. n. színoktaéder segítségével történik. Ez az ábrázolási mód azonban — melyet különösen az angolok kedvelnek — ma már helytelennek mondható. Fizikai és pszichológiai ismereteink több ponton állanak ellentmondásban vele. Ismeretes, hogy a színoktaéder négy egységben fekvő csúcsa a vörös, a sárga, a zöld és a kék elnevezéseket kapja, míg a felső csúcs a feketét, az alsó a fehéret szimbolizálja. Az összekötő élek a megfelelő keverék és átmeneti színeket jelentik. A kritikai vizsgálat első pillanatban elveti a zöldnek, mint keverékszínnek a három főszínnel való egyenrangú ábrázolását. Nem nyomatékos érv, hogy így a pszichológiai utóképpel (vörös) ellentétes pólusra kerülhet, mert a kéknek nem a sárga az utóképe, hanem a narancs. Az utóbbi pedig éppen egy összekötő élen nyert elhelyezést. A fehér fizikailag az összes színek jelenléte, a fekete pedig a színek teljes hiánya; a szimbólum tehát itt sem világos.

Az elől mondott feladatok magyarázó bemutatására helyesebbnek kínálkozik visszatérni Goethe régi elgondolásához, a síkon ábrázoláshoz. Egy kör területén a beírható szabályos háromszög csúcsaiban felvéve a három főszínt (kék, sárga, vörös) a keverékszínnek helye mindig két főszín között adható meg. Így: kék — zöld — sárga — narancs — vörös — ibolya. Így a kiegészítő színek — az előbb jelzett negatív utóképek — éppen átlósan szembekerülnek a keletkezett színhatszögben. Ha még a fehér és fekete bemutatására is feltétlenül szükség van, képzeljük el a körön kívül a színek teljes hiányát, befelé pedig a színek sugárzását. A középpontban az összes szín találkozódik, tehát az fehér. A szürkefokozatok elképzelésére

tegyük fel, hogy a fekete és a fehér között folytonos az átmenet, a színfokozatokéra pedig, hogy ugyanez a folytonosság a színértékek között is megvan.

Az ajánlott ábrázolási mód tehát általában kielégítőbbnek és áttekinthetőbbnek mutatkozik a színoktaédes megoldásnál. Természetesen felmerülő újabb követelmények következtében finomítások vagy javítások szükségessé válhatnak.

SOROKIN KULTÚRA-ELMÉLETE.*

IRTA: SZIRMAYNÉ PULSZKY HENRIETTE.

A kultúrfilozófia a filozófiához kapcsolódó tudományok közül a legfiatalabb; módszere még nem alakult ki teljesen. Első neves művelői, O. Spengler, Keyserling, Frobenius nem törődtek a módszeres előadással; műveik, különösen Spengler világhírű műve, az új meglátások és zseniális gondolatok halmaza, de nélkülözik a módszeres okfejtést és a bizonyítékok rendszeres felsorakoztatását. Sorokin e tekintetben úttörő munkát végzett; a gondolatok eredetisége és mélysége tekintetében messze elmarad ugyan elődei, Spengler és a magyar Ligeti Pál mögött, de háromkötetes nagy műve a kultúra minden területét egybefoglaló rendszerével és statisztikai bizonyító módszerével e tudomány új ágát nyitja meg. E statisztikai módszer segítségével kutatásainak eredményét szabatos tételekben foglalja össze; határozott, világos, leegyszerűsített eredményekhez jut. Ezért Sorokin módszerét minden utána következő kultúrfilozófus könyvtelen lesz elsajátítani; ellenfelei is, ha sikeresen akarják majd állításait és felfogását megecáfolni, a statisztikához kell, hogy folyamodjanak, hogy saját fegyverével, a statisztikai úton nyert bizonyítékokkal, szálljanak vele szembe.

Már Spengler hangsúlyozta, hogy valamely kultúrán belül törvényszerű összefüggés van a kultúra különböző megnyilatkozásai között: amint van speciálisan görög szobrászat vagy festészet, amely lényegében más mint az egyiptomi vagy a gótikus szobrászat, úgy van speciálisan görög matematika is, amely éppoly jellemző terméke a görög gondolkodásmódnak, mint a görög művészet. Sorokin magáévá tette e gondolatot és rendszerré építette ki; szerinte minden magasabb kultúra összefüggő egészet alkot, amelynek megnyilatkozásai a társadalmi élet különböző területein határozott, törvényszerű összefüggést mutatnak. Meghatározott tendencia a művészetben, a stílusnak jellemző vonásai arra engednek következtetni, hogy egyidejűleg a filozófiában is bizonyos meghatározott irány az uralkodó, hasonlóképpen a büntetőjog és az alkotmányjog terén is. Miután ezeket az alapelveket kifejtette, Sorokin azzal kezdi a rendszerezés

* Sorokin, Pitirim A.: Social and Cultural Dynamics. (3 kötet.) American Book Company. New York, 1937.

munkáját, hogy élesen meghatározza a kultúrák különböző típusait. Sorokin két főtípust különböztet meg: az *ideatív* (ideational) kultúra és a *szenzuális* (sensate) kultúra típusát. Az ideatív kultúrát szerinte az jellemzi, hogy az abban élő ember elfordul a látható, anyagi külvilágtól; számára az érzékfeletti változatlan lét („Sein“) az igazi realitás, ezt igyekszik lelkileg megközelíteni és e spirituális célban látja az élet igazi értelmét. Célját lelki életének átalakításával az aszkézis útján, tehát az alkalmazkodással igyekszik elérni. Az ideatív kultúra *törvényszerű velejárói* („logical satellites“) Sorokin szerint a következők: a misztikus lelki jelenségekben való hit és azok nagyrabecsülése; közöny a természettudományok és a történelem iránt; statikus, ahistorikus gondolkodásmód; — viszont fokozott érdeklődés a vallás, az etika és a jogtudomány iránt; továbbá: a vallásban az isteni kinyilatkoztatásra támaszkodás; az etikában a szabad akarat tanának (az indeterminizmusnak) és az örök értékekről szóló tannak kifejlesztése; a társadalombölcselet és a jog terén: a közösség érdekének az egyén érdeke fölé való helyezése (szociológiai univerzalizmus); a politikai élet terén: a teokratikus uralom; a jogszolgáltatás terén: fokozott szigor; végül a művészetben: absztrakt stílus és szimbolizmus. — A kultúra e típusához sorolja Sorokin a középkori keresztény kultúrán kívül a brahmanizmust, a buddhizmust, a taoizmust és több kisebb jelentőségű vallásos kultúrát.

A szenzuális kultúrát ezzel szemben az jellemzi, hogy a benne élő ember a külvilágban látja az igazi valóságot és a valóság lényeges momentumának tartja az örök változást, fejlődést, átalakulást. („Werden“ — „pantha rhei.“) Fontossá válik reális szükségleteinek kielégítése és ezt a környező természet átalakítása útján, vagyis az anyagi civilizáció megteremtésével igyekszik elérni. A szenzuális kultúra embere nem önmagát alakítja át, hanem a környező természetet kényszeríti, hogy alkalmazkodjék saját szükségleteihez.

A szenzuális kultúra törvényszerű velejárói Sorokin szerint a következők: a vagyon megbecsülése; fokozott érdeklődés a természettudományok iránt és ezek fellendülése; a felfedezések és találmányok számának növekedése; a történelem iránti érdeklődés; hit az emberiség haladásában; továbbá a tudományban az empirikus módszer kifejlesztése; a vallás és a filozófia terén: hitetlenség, szkepszis, az ateizmus és a materializmus kifejlődése; az etika terén: a szabad akarat tanának tagadása (determinizmus), továbbá eudamonisztikus és utilitarista tanok keletkezése; a társadalombölcselet és a jog terén: az egyén érdekének és jogainak előtérbe helyezése (szociológiai szingularizmus); politikai terén: a világi hatalom megerősödése, az alkotmányos jogok kifejlődése, szabadságszeretet; a jogszolgáltatás terén: a törvény szigorának enyhítése, humanizmus; végül a művészetben: élethűsége való törekvés, realizmus, naturalista irány. A szenzuális kultúra típusát a hellenisztikus, a római kor és a renaissance kultúrája képviseli.

Európában a kultúrának e kétféle típusa az ókor óta váltakozott egymással. Sorokin felfogása szerint ez a váltakozás törvényszerű; amint

a kultúrának az egyik típusa teljesen kifejlődik, olyan folyamatokat vált ki saját kebelén belül, amelyek bukásához és az ellentétes típusú kultúra létesüléséhez vezetnek. Ezt a folyamatot Sorokin a szociológiai és kulturális folyamatok önműködő szabályozásának nevezi (the selfregulation of sociocultural processes). E szükségszerűség feltételezése ellen szól azonban az a körülmény, hogy ez a váltakozás az Európán kívüli kultúrákban koránt sem található fel ugyanily szabályossággal. Az európai kultúra fejlődésének megfigyelése arra kényszerítette Sorokint, hogy a kultúra e két főtípusán kívül még két átmeneti kulturális fázist különböztessen meg: az idealista (idealistic) kultúrát, amely átmenetet képez a hanyatló ideatív, vagyis aszkétikus színezetű kultúra és a keletkező szenzuális kultúra között; e fázisban a művészet, a filozófia és a tudomány terén harmónikus egyensúlyállapot jön létre az idealizmus és a realizmus, illetve a spirituális és a gyakorlati törekvések között. Ez az idealista fázis képviseli Sorokin szerint a kulturális fejlődés csúcspontját. Egy „kevert“ („mixed“) típusú fázist különböztet meg továbbá, amelyben viszont a túlrejt szenzuális kultúra alakul át ideatív kultúrává; a fázis szerinte a nagy politikai átalakulások és a khaotikus társadalmi viszonyok kora, amely úgy a művészet, mint a filozófia terén hanyatlással jár. A kevert típusú kultúrák („mixed culture mentality“) kategóriájába sorolja Sorokin ezenkívül azokat az Európán kívüli ősi kultúrákat, amelyekből, magas fejlettségük dacára, hiányzik az aszkétikus tendencia; így az egyiptomi kultúrát és a Confuciusz tanán alapuló kínai kultúrát.

Sorokin egész kultúrafilozófiai koncepciójában értékes és termékeny, hogy valamely adott kultúrán belül törvényszerű összefüggést lát annak különböző megnyilvánulásai között; hasonlóan a matematikai egyenlet függvényeikhez; a *törvényszerű velejárók* (logical satellites) rendszerének kiépítése a mű lényege. — E koncepció keresztülvitelének érdekében szükségessé vált az ideatív és a szenzuális típusú kultúrák éles szembeállítása; Sorokin koncepciójának gyengéje azonban, hogy ez az ellentét teljesen lefoglalja figyelmét és ezért a kultúrák keletkezésének és fejlődésének problémáját mellőzi és általában csekély érzékkel bír a történelmi fejlődés gondolata iránt. Ez megnyilvánul abban, hogy mellőzi a kultúra legősibb fokának tárgyalását, amelyet ma a primitív népek képviselnek. Röviden végez a primitív népek kultúrájának óriási témakörével; pusztán arra a megjegyzésre szorítkozik, hogy e kezdetleges kultúrákban még nem található fel a törvényszerű összefüggések ama rendszere, amely a magasabb kultúrákat jellemzi. Ezt a megállapítást azonban nem fogadhatjuk el beható vizsgálódás nélkül; a primitív népek jellemző praelógikus gondolkozásmódja, amelyen a mágia hatalmas, — a vallási élet kialakulását megelőző, — rendszere épült fel, igen érdekes és fontos problémákat nyújt a kutatónak. (Sir G. J. Frazer „The Golden Bough“ c. alapvető művében és sokan mások behatóan foglalkoztak e problémákkal). — A történelmi fejlődés következő fokát, a legrégibb civilizált népek kultúráját (Egyiptom, Ur, Babylon, China) sem méltatja Sorokin a kellő figyelemre. Ezeket az ősi kultúrákat külön kategóriába kell sorolni. Közös vonásuk,

hogy kifejezett vallási rendszerrel bírtak, amelynek centrális szerep jutott a kultúra minden terén. E fejlődési fokon azonban az ideatív kultúrákra jellemző aszkézis és a szenzuális kultúrákra jellemző szépségszomjúság még ismeretlenek voltak.

Sorokin elméletének felvázolása után az európai kultúra fejlődését vizsgálja behatóan. Az európai művészet, az európai filozófia, a tudomány és a technika fejlődését tárgyalja; ezek után az etikai tanítások és a büntetőjog terén észlelhető, a kultúra jellegének változásával párhuzamosan végbemenő átalakulásokat ismerteti. Művének harmadik kötetét a szociológiának szentelte; itt a kormányformák terén és a gazdasági életben időnként beálló törvényszerű változásokat tárgyalja; végül pedig a háború és a forradalom problémáival foglalkozik. Felfogásának és tételeinek bebizonyítása céljából minden fejezetben a módszeres statisztikai vizsgálatok egész sorát ismerteti. — Az európai művészet és filozófia története kapcsán a különböző típusú kulturális fázisok váltakozását tárgyalja; kiemeli a művészet, s utóbb a filozófiai iskolák egy-egy jellemző vonását s annak előfordulását és hullámozását részletes statisztikai adatokkal bizonyítja.

Sorokin az európai kultúrát illetően a hullámelmélet feltétlen, sőt túlzó híve; ezt az elméletet, amely Hegel történetfilozófiájából vette eredetét, sok művészettörténész vette azóta magáévá; újabban a magyar Ligeti Pál és a francia W. Déonna képviselték sikeresen. Sorokin az utóbbihoz igazodva a kultúra egyes fázisait saját nomenklaturájával látta el. Az európai kultúra fejlődése folyamán két egymáshoz hasonló lefolyású hullámot vesz fel; az egyes kultúra-fázisok szerinte mindegyiken belül azonos sorrendben ismétlődtek. Az első hullám az ókori kultúra fejlődését és hanyatlását öleli fel, a második a modern európai kultúráét. E szerint az ókori művészet fejlődése a szenzuális jellegű krétai és mykénei kultúra realista művészetével kezdődött; erre következett az ideatív jellegű archaikus görög kultúra absztrakt művészete. Ebből fejlődött ki a görög fénykor idealista jellegű művészete, amely átmenetet képezett a késő ókor (a hellenisztikus és a római kor) szenzuális kultúrájának realista művészetéhez. A Kr. u. IV. században, a kereszténység diadalának idején a hanyatló realista irányt felváltotta egy kevert jellegű átmeneti stílus; erre következett az ideatív jellegű középkor absztrakt, szimbolikus stílusának hosszú uralma. Sorokin szerint e fázistól kezdve az antik kultúra fejlődési vonala pontosan ismétlődött Nyugateurópában: az ideatív középkor absztrakt stílusát a XIII. században felváltotta a kései középkor idealista jellegű kultúrájának művészete a gótika; e stílust Sorokin hasonló jellegűnek és egyenértékűnek tekinti a görög klasszikus művészetel. A renaissance-szal kezdődő újkor szenzuális kultúrájának realista, naturalista és végül impresszionista művészetében a hellenisztikus és a római kor művészetének megismétlődését látja. Végül a 20-ik század expresszionista és kubista iránya Sorokin szerint a Kr. utáni IV. század „kevert” stílusának felel meg és egy küszöbön álló ideatív korszak absztrakt jellegű művészetének előfutára.

Ez a könnyen áttekinthető, de merészen általánosító és uniformizáló szkéma erős kételyeket támaszt az olvasóban már akkor is, amikor a szerző csak a művészet területére alkalmazza; nagy mértékben fokozódik azonban kételkedésünk és idegenkedésünk, midőn a filozófia történetének területére követjük őt.

A történelmi tények gondos és elfogulatlan vizsgálata azonban nem igazolja ezt az elméletet főbb vonalaiban sem. Ha van is némi hasonlóság az ókori és a modern fejlődés fázisai között, tagadhatatlan, hogy az európai fejlődés, mint egész, a kultúra magasabb szintjéről indult ki és onnan tovább haladva a jelenben az ókoritól teljesen eltérő vonások jellemzik.

Néhány szóban meg kell még emlékeznünk Sorokin statisztikai módszeréről és annak eredményeiről. Ez a módszer természetesen ott a legeredményesebb, ahol a szerző számszerűen könnyen kifejezhető viszonyok exakt ábrázolására használja fel. Így igen érdekesek és bizonyító erejűek a felfedezésekről és a találmányokról szóló, továbbá: a büntetőjogi viszonyokról, a háborúkról és a forradalmakról készült statisztikai táblázatok. A képzőművészet körébe vágó statisztikai vizsgálatok nagyrészt szintén tanulságosak. Sorokin munkatársai, két egyetemi tanár vezetésével, óriási anyagot (kerekén ötvenezer képet és szobrot) vizsgáltak meg és osztályoztak téma és stílus szerint. Szabatos igazolást nyert például az egyik táblázatban a kései középkor művészetének realista tendenciája. A XIII-ik században a műtárgyak (főleg képek) témájának 96,4%-a vallásos tárgyú. Ezek közül csak 51,1% az absztrakt stílusú ábrázolás, a többi kevert stílusú és realista, 42,9% és 6% arányban. A realizmus fokozatos erősödését a következő századokban a témaválasztásról készített statisztika is szépen igazolja; az újkorban társadalmi téren végbemenő eltolódásokat, vagyis az alsóbb néposztályok fokozatos felemelkedését pedig jól szemlélteti a portréfestészetről készült táblázat. Másrészt azonban Sorokin túlságba megy, midőn nagy apparátussal bizonyít be oly tételeket, amelyek magától értetődöek, vagy köztudomásúak; pl. azt, hogy a középkori absztrakt jellegű művészetben az akt ábrázolása csekély szerepet játszott, vagy hogy a tájképfestészet ismeretlen volt a renaissance előtt. — Legkevésbé alkalmas a statisztikai ábrázolásra a filozófia területe; itt Sorokin kénytelen a különböző korok gondolkodóit merev kategóriákba sorolni, rendszerüket a különböző témák és kérdések szerint feldarabolni, és őket értékük szerint pontozással ellátni. Ez természetesen a finomabb árnyalatok elhanyagolását és a filozófia történetének elmechanizálását eredményezi.

Egészben véve e terjedelmes és tartalmas mű határozott állásfoglalásával egy rendszeresen és világosan kifejtett elmélet mellett és szabadságra való törekvésével nagyban hozzá fog járulni az eszmék tisztázásához épp azáltal is, hogy több pontban kihívja az ellentmondást; hálás feladat lesz a jövő kutatói számára ama statisztikai adatok csoportosítása is, amelyek segítségével Sorokin merev hullámelméletét és a kulturális haladást tagadó álláspontját sikeresen lehet majd megcáfolni.

ISMERTETÉSEK, BÍRÁLATOK.

Kornis Gyula: *Elemi pszichológiai kísérletek.* Második bővített kiadás, 59 ábrával. Budapest, 1942. Franklin. 80 l.

E segédkönyv már 30 év óta sok és nagy szolgálatot tett a lélektani oktatás ügyének; megjelenése (1911) óta folyvást használatban van. A második kiadás előszavában a szerző így nyilatkozik: „Azt hittem, hogy majd hasonló célú munka irodalmunkban előbb-utóbb napvilágot lát: ezért újra nem adtam ki.“ Most, hogy ez a második kiadás mégis megjelent, a lélektudomány hívei csak örvendhetnek, hogy a tudós szerző mégis újtára bocsátotta rendkívül hasznos könyvét, immár jóval gazdagabb tartalommal, oly bő kiegészítésekkel, hogy hozzá hasonló segédkönyvet, mely az iskolai oktatást sokoldalúan kiegészítse, az egész irodalomban nem találunk. Ezért örvendetes, hogy az „Elemi pszichológiai kísérletek“ ezen új kiadása szerzőjének irányítása alatt mégis újra kiadásra került. A mű rendkívüli értéke azokban a bővítésekben rejlik, melyek az első kiadáshoz természetszerűen hozzájárulnak; ezek a lélektudomány haladásának három évtizedre terjedő újabb eredményeit jelzik. Ezek az újabb eredmények főképpen a gondolkodásnak és a törekvés életnek mezején gazdagították tudományunkat s azért érthető, ha a kísérleti anyag bemutatása legfőképpen a megfelelő fejezetekben (85—130) bővült. De sok új anyaggal találkozunk a többi fejezetekben is, ami a könyvet a legjobb értelemben véve modernné teszi. Így pl. az emlékezés vizsgálata körében csak két fontos kísérleti részre mutatunk rá, mint amelyek a lélektudomány legújabb szempontjait tükröztetik, ezek: a tanúvallomások hűségére, továbbá a tanulásra és az átvitelre vonatkozó kísérletek. Megtaláljuk továbbá az eidetikus vizsgálatoknak, a három-szó próbának, a Warteggféle próbának, a figyelem folyamatainak körében a szórakozottságnak, a találós képeknek, az appercepció jelenségkörében pedig az oszcilláló ábráknak felhasználható kísérleteit; ezenkívül az egész többi anyag is, ahol arra alkalom volt, mindenütt a lélektan legújabb állásának és szolid eredményeinek megfelelő alakot nyerte. Különösen érdekes és gazdag azonban, mint már jeleztük, a gondolkodásnak és az akarásnak jelenségcsoportjait szemléltető kísérleti anyag. Az itt feltárt anyag voltaképpen az egész mai gondolkodáslélektannak és akaráslélektannak problematikáját jelöli és nélkülük nem is használható; aki e kis, de súlyos tartalmú könyvet segédkönyvvül veszi az iskolai oktatáshoz, annak teljes tájékozottsággal kell bírnia a lélektudomány megfelelő részleteiben. Viszont azt is

ki kell emelnünk, hogy a könyv nyelvezete oly világos és egyszerű, hogy a kezdőnek is rendkívül megkönnyíti a lélektan kísérleteibe való bele-mélyedést. Különös örömmel látjuk a mozgások vizsgálatában (többi kö-zött) a spontán firkálás és a gondolatolvasás kísérleteinek felvételét a könyv anyagába, ugyanúgy az egész akaratélmény vizsgálatait is, vala-mint a szuggesztióra vonatkozó kísérleteket. E futólagos észrevételek is meg-mutathatják, mily nagy értéket jelent az „Elemi pszichológiai kísérletek-nek“ újra megjelent könyve, mely a magyar lélektani középiskolai okta-tásnak, sőt magasabbfokon, az egyetemi laboratóriumi munkásságba való bevezetésnek is, nélkülözhetetlen és standard munkája marad. V.

Kornis Gyula: *Századunk tudományának szelleme.* Budapest, 1942. Franklin. 42 l.

A legaprólékosabb részletkérdést kutató szaktudós számára sem lehet közömbös az, hogy saját korának szelleme miképpen változik s ho-gyan befolyásolja a laboratóriumok és könyvtárak látszólag érintetlen esendjében dolgozók munkáját. De éppen a szaktudós, aki *per definitionem* a tudományoknak csupán egy kisebb területén tud jól tájékozódni, egy-könnyen esik abba a hibába, hogy a tudományos „koreszmék“ közül min-dent értékesnek minősítsen, ami saját szakmája illetékességét és tekinté-lyét növelni látszik s viszont elvesse mindazt, ami számára közvetlen érde-kességgel nem bír. Így egészen érthető, ha pl. az anthropológus örömmel teszi magáévá a divatos fajelméletet, hisz ha ez divatból általános világ-nézetté tudna emelkedni, akkor az anthropológus tekintélye, hatásköre s munkalehetősége egyik napról a másikra örvendetesen megnövekedné-nek. Nem csodálkozhatunk azon sem, ha az „en marge de la science“ éle-de-gélő magántudósok örömmel üdvözölnek minden irracionális áramlatot, mely a „hivatalos“, módszeres tudományt helyéből kivetni, tekintélyéből kiforgatni ígéri, hisz nem kérdéses, hogy az így „elavult“-nak minősített diszciplinák helyére sokkal könnyebb lesz az „új tudományt“ behelyette-síteni.

Nyilvánvaló, hogy a korszellemnek a tudomány *egészére* való ha-tását lemérni csak oly szakember hivatott, aki felül áll az egyes szak-diszciplinák — emberileg egyébként nagyon is megérthető — illetén önös perspektíva-tévesztésén. Ezért kell különös örömmel üdvözölnünk *Kornis* Gyulának rövidege ellenére is teljes képet nyújtó művét: mert egyedül a filozófia az a diszciplína, ahol közömbössé válnak a szaktudományok-nak elfogultságot sugalló részletszempontjai. Kornist valóban nehéz lenne elfogultsággal vádolnunk: az a nyugodt megfontoltság, mellyel igazságot tesz XIX. és XX. század tudományos divatai között, mintaképe a *sine ira et studio*-látásnak s a *suum cuique* tudományetikájának.

Kornis szerint a romantika rövid intermezzoja után a XIX. szá-zad szelleme voltaképpen a XVIII. század racionalizmusának folytatása: tudományos eszménye az exakt természettudomány, társadalmi eszménye az individualizmus, gazdasági eszménye a liberálizmus. A XX. század mindezzel szemben a romantika „törzsfogalmait“ igyekszik jogaiba vissza-

juttatni: az irracionálizmust, antiintellektualizmust, univerzalizmust, hisztorizmust. Kornis hatalmas szinopszisban mutatja be e modern újromantikát a természettudományok (I.), szellemi tudományok (II.) és a filozófia területén (III.). A lélektanban a fejlődésnek illetően irányát „az egységes Egésznek organikus gondolata“ (20. l.) szabja meg. „Korunknak az egyedi, irracionális iránt érzett megbecsülése“ hozza létre a differenciális pszichológiát, ennek legnépszerűbb ágát, a karakterológiát, általában a lelki típusok és alkatok vizsgálatát. A szellemtudományos lélektan „megértő“ módszere gyökereit a romantika gondolatvilágába ereszti s a modern *cselekvés*-elmélet is az *egész* emberi lényt igyekszik vizsgálni, szemben a XIX. század asszociációs-mechanikai felfogásával. Maga a *pszichotechnika* is — végső elemzésben — „a mindent elmechanizáló és egyformásító racionalizmus egyéniesítő ellenszere“ kíván lenni. Hasonlóképpen az irracionális, eleven lelki valóság mélyebb megközelítését célozza a „különféle lelki típusok rajza“: *Dilthey* világnézet-típusai, *Spranger* életformái vagy *Spengler* kultúra-típusai.

De bármennyire gazdag és találó is az a kép, melyet Kornis századunk tudományos szelleméről rajzol, főcélja mégsem e kép megrajzolása, hanem — túl ezen — kritikai megvizsgálása annak, hogy e modern áramlatok mennyiben érintik a tudománynak korszerűségeen túlra törekvő igazság-állományát. Műve itt történetfilozófiai magaslatra emelkedik s egyben a kultúra fejlődésének olyan lélektani mozzanataira is rámutat, melyeket valóban csak az tud észrevenni a korszellem körüli zajos sürgés-forgásban, akinek pillantása hozzáadódott az időtlen kereséséhez. „Élet és gondolkodás, irracionálizmus és racionalizmus, gyakorlat és tudomány csakis az elméletben kihegyezve áll ily élesen és idegenül egymással szemben... Csakhogy a hangsúly hol az egyikben, hol a másikon van: a XIX. században a gondolkodáson, a XX. században inkább az életen“ (32. l.). Vagyis az egyedülüdítőnek tartott, forradalminak hirdetett tudományos átértékelések voltaképpen tudományos egyoldalúságok ellen küzdenek, hogy végül maguk is egyoldalúvá legyenek s ugyanígy kihívják maguk ellen egy újabb ellenzék kritikáját. A filozófus nem érdemli meg nevét, ha a korszerűségben teljesen elmerülve nem veszi észre a kultúra változásának e játékszabályait: s e ponton méltán sujtja Kornis kritikája mindazon divatos elméleteket, melyekben több a divat, mint a filozófiai emelkedettség. Végső fokon „szükségképpen kezdet kell fognia az irracionálizmus és racionalizmus, a relativizmus és az abszolutizmus, a dinamikus és a statikus világnézet képviselőinek.“ A pszichológus olvasó számára külön öröm, hogy Kornis e végkövetkeztetését nem csupán a kultúrtörténet logikai kiértékeléséből vonja le, hanem egyben fejlődéslélektanilag is megalapozza: „Élet és gondolkodás szerves egység: a gondolkodás a magát formáló életnek felsőbbrendű aktsa... A gondolkodás élet nélkül elvontan üres: az élet gondolkodás nélkül ösztönösen vak.“ (39. l.) Bár Kornis nem foglalkozik a pszichoanalízis és individuálpeszichológia kiértékelésével (s ezt a pszichológus olvasó hiánynak is fogja érezni művében), kétségtelen, hogy a racionális gondolkodás lélektani és kultúrfilozófiai

helyét klasszikusan jelöli ki néhány végső mondatában: ami a modern lélektan akár irracionálista, akár racionalista felfogású művelőinek munkásságában valóban értékes, az pontosan igazolja Kornis tézisé.

Kíváncsi volna, ha a szaktudományok berkeiben is minél tágabb körű meghallgatásra lelnének Kornis higgadt és mégis (vagy épp ezért) meggyőző szavai, tárgyilagos és mégis lendületes elvei.

Mátrai László.

Bognár Cecil: *Mi és mások.* A mindennapi élet lélektana. Budapest, 1942. Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, 349 l.

Bognár Cecil ebben az elsősorban a nagyközönség számára írt munkában nem a mindennapi lélektani jelenségek tudományos háttérét dolgozza fel, nem is a lélektan eredményeinek rendszerezését nyújtja, hanem a mindennapi ember számára elmeséli egyszerű, érthető és lebilincselően érdekes nyelven, mi van a lélektani jelenségek mögött, milyen lélektani tényezők szerepelnek az ember mindennapi életében. Eközben természetesen alkalma nyílik arra is, hogy a nagyközönséget a lélektan nevezetesebb problémáival s fontosabb fogalmaival megismertesse. A lélektani irodalomban ez a műfaj, amelynek elbeszélő jellege mögött a komoly tudomány biztonságát érezzük, eddig teljesen hiányzott. A laikusok számára eddig vagy dilettánsok és sarlatánok írtak tudományos háttér nélkül, vagy szakemberek szólaltak meg éppen az előbbieket ellensúlyozására, de oly hüvösen és tárgyilagosan, hogy a nagyközönség érdeklődését nem tudták felkelteni. Ezért örömmel köszönhetjük ezt a munkát, amely nem akar szenzációt kelteni, nem tömi a közönséget szakkifejezésekkel és bonyolult mondat szerkezetekkel, hanem nyugodt és őszinte, eleven és érdekes formában tanítja meg a nagyközönséget lélektani szemléletmódra. Megtanuljuk ebből a munkából, hogy „az embernek néha rendet kell teremtenie életének berendezésében és saját benső világában. Sokszor nincs is szükség nagyszabású átrendezésre, elég néhány kisebb dolog megváltoztatása.“ „Az ilyen könyvnek az a célja, hogy felhívja a figyelmet azokra a jelentékteleneknek látszó kis jelenségekre, amelyek mellett a legtöbben elhaladnak anélkül, hogy tudomást vennének róluk.“ A munka a lelki élet ismert tényezőin kívül érdekes fejezetekben foglalkozik a környezettel, az időjárás és az éghajlat, a pénz és az idő, a hivatás és a munka, az életcél és a boldogság, a férfi és a nő, a gyermek és a felnőtt, az emberismeret és az önismeret kérdéseivel.

Mindezekon kívül a könyvnek még egy felbecsülhetetlen értéke van: a derűs bölcsesség, amely mélységes komolysággal és emberszeretettel kapcsolódik. A szerző szelíden és türelmesen rámutat az emberek gyarlóságaira, hibáira, sőt rosszasságára, de megmutatja azt az utat is, amelyen a szerencsétlenségekből és a hibákból kijutni lehet. Az okos szavak és az olvasó iránt érzett szeretet biztosan megszólaltatják az olvasó értelmét és szívét. A magunk részéről csak jót tudunk mondani a könyvről. Reméljük, hogy mindenütt megtalálja azt a megértést, amit megérdemel.

Tarcsay Izabella.

Jung, C. G.: *Paracelsica*. Zürich, 1942. Rascher, 188 l.

Paracelsus jellemének és munkásságának sajátosságait Jung a kultúrtörténeti pillanat és Paracelsus személyi sajátosságainak egymáshatásából fejtegeti. Úgy személyiségében, mint munkásságában sajátos kettősséget, hasadást talál, amely magatartását és munkásságát egyaránt jellemzi. Hite és erkölcsi állásfoglalása szerint hívő keresztény, aki vallja az isteni kinyilatkoztatásba és a keresztény erkölcsbe vetett hitét: orvosi etikája erre a tételre épül (az irgalmasság szükségességét hirdeti). Másrészt alkémista filozófus, aki hisz a Lumen Naturae-ban és az alkémiában lefektetett pogány szemléletben, amely a kereszténységgel gyökeresen ellentétes szellemi magatartást eredményez. Míg a keresztény szemléletben élő ember *szolgálja* Istent, az alkémista (Paracelsus is) *uralkodik* Istenen a természet megismeréséből származó eszközök által. Ennek a két álláspontnak ellentmondó volta még nem szakadt benne ketté tudássá és hitté, mint a későbbi Angelus Silesiusnál: bár időnként Paracelsusban is felfelmerül a két álláspont logikai összeegyeztethetatlensége, pl. amikor azt írja „bevallom, hogy pogány módra írok és mégis keresztény vagyok“. Azonban ez a kettősség (mai ember számára kissé érthetetlen módon) nem válik nála tudatos problémává. Jung szerint, ha valaki a saját tudattalanjával konfliktusba kerül, tipikus pszichikus jelenségek keletkeznek: megdagad a beszédkészség, szóáradat keletkezik, új szavak ú. n. „hatalmi szavak“-at konstruál és a beszéd közlése helyett „szó-mágiává“ alakul át, indulatossá, támadó élűvé válik. Ezzel a tudattalan konfliktussal magyarázza Jung Paracelsus személyiségének kellemetlen vonásait: türelmetlenségét, nyugtalanságát, brutalitását, terminológiájának zavarosságát és indulatosságát.

Paracelsus elmélete, amely a pogány kultúrára visszanyúló alkémista filozófiára épül, azt tanítja, hogy az ember lénye szerint kettős. Egyrészt isteni eredetű, halhatatlan szellem. (Ennyiben elképzelése egyezik a kereszténységgel.) Másrészt, testi és lelki alkatánál fogva, szerves része a természetnek és mint ilyen, részese a „természet világosságának“, amely az anyagba zárva létezik. (Ez alatt ösztönös ősi intelligenciát ért, amely az élő anyag inherens tulajdonsága. Ez az elképzelés kb. azonos a Jung-féle kollektív tudattalan fogalmával.) Minden lét, tehát az emberi lét végső célja az anyagba zárt lélek megtisztulása, felszabadítása és a lélek és a szellem egyesülése. Az emberi lelket és testet a fogamzás és a születés pillanatában a csillagok konstellációja határozza meg, olyképpen, hogy a csillagos égbolt pontos mása beleépül az ember testi és lelki alkatába. (Paracelsus szerint az embernek két égboltja van: egy rajta kívül és egy önmagában.) Az egyes szervek és szervrendszerek, ősi asztrológiai elképzelés szerint az egyes csillagképek közvetlen befolyása alatt állnak, azaz ezen az úton a makrokozmosz közvetlenül befolyásolja a mikrokozmoszt. Az egészség és betegség a szellem és az anyagban rejlő lélek pontos összműködésén vagy eltolódásán múlik. *A gyógyítás éppen ezért az egész ember gyógykezelése, egyszerre testi és lelki gyógymód.* Minden tünet csak ennek az alapvető egyensúlynak eltolódását jelzi. Ezért pontos tudást, az

orvosságok megfelelő elkészítését és adagolását tételezi fel, nemkülönben az asztrológiai helyzet pontos ismeretét. Ebből az elképzelésből egész sereg gyakorlati indítvány keletkezett, amelyek nagyrésze azóta meg is valósult, bár Paracelsus kortársai ezeket a javaslatokat gúnnyal és ellenségeskedéssel fogadták. Lényeges része a paracelsusi tannak, hogy az emberi személyiség misztikus célú belső felépítésével foglalkozik: tulajdonképpen gyakorlati célkitűzésű misztikus disziplína, amely szimbólikus nyelven, a tudattalan tudatosításának technikájával foglalkozik. Ezáltal sajátos introspekciós módszert épít ki, amely a *világ intuitív megismerését célozza*: ennek a megismerésnek módszerét meghatározza és a belőle származó megismerés eredményeit tudatosítja. Számára ez a megismerés az Istennel való egyesülés útja. Jung számára Paracelsus oeuvreje ezen a ponton válik érdekessé: egyrészt, mert Jung „kollektív tudattalan” fogalmának előfutára, másrészt, mert a Jung-féle tan ú. n. „individuáció”-nak nevezett részének gyakorlati megvalósításával foglalkozik, természetesen korának és műveltségének megfelelő elmélettel és terminológiával. Paracelsus szemlélete, főként a gyógyítással szemben elfoglalt álláspontja és az elmélet, amelyre épít, sok ponton azonos azzal a szellemi készenléttel, amely a modern pszichológiát, főként a Jung-féle irányzatot jellemzi: t. i., *hogy az ember testi és lelki megnyilvánulásait egyetlen egységként szemléli és értékeli és gyógy módját erre a megismerésre építi*. Paracelsus természet-szemléletében, a benne rejlő önkéntelen kettősségben gyökerezik az a szellemi magatartás, amely a későbbi korok természettudományos szemléletének alapja lett. Jung úgy Paracelsus tanait, mint a belőle származott természettudományos szemléletet abból a szemszögből méri, hogy a világgal szemben milyen általános cselekvési és eszmélési készenlétet, értékelésmódot és reakciómódot eredményez. Amint Jung mondja, későbbi századok szomorú öröksége a hit és tudás teljes schizise, amely ugyan magasrendű technikai civilizációt eredményezett, de kérdés, mennyire tett kárt az emberi lélekben. Paracelsus szemlélete később, főként a mult században bomlott analitikus világszemléletté: ennek következtében pontos részleteredményeket és munkamódszereket hozott, de ezzel párhuzamosan, a hit és a tudás teljes szakadása miatt súlyos mérvű lelki elbizonytalanodást is. Paracelsus hatását Goethe Faustjában, csakúgy mint Stirnerben és Nietzscheben is felfedezi: ugyanaz a szemlélet, ami Paracelsusnál kezdeti állapot, Nietzsche-nél kulminál. Jung szerint a Faust-i embertípus, egy, a németségben szunnyadó ösképnek felel meg, amely különböző korokban realizálódni törekszik.

A modern pszichológiának, *elsősorban Jungnak és követőinek az a célkitűzése és törekvése, hogy ezt a darabokra szakadt pszichológiai és létszemléletet újra egységes látásmóddá foglalják össze*. Ezért Paracelsus Jung számára előd, előfutár és kezdet: utána ennek a kezdeti szemléletnek a szétbomlása következett be. Ennek a szétesésnek újabb szintézisét Jungnak a kollektív tudattalanról való elmélete és az individuáció megvalósításával foglalkozó kutatásai kísérelték meg.

Jung munkásságának méltatása meghaladná ennek az ismertetés-

nek a célkitűzését. Az elmondottakhoz mindössze azt fűzhetjük hozzá, hogy mindannyiunk számára, akik pszichológiával foglalkozunk, ennek a szintetikus szemléletnek a kialakítása a legégetőbb problémánk. Paracelsus munkásságának történeti és gyakorlati érdekessége ebben a kísérletben rejlik: a pszichológia mai állása szerint Jung munkássága jelenti ennek a szemléletmódnak eddig legsikerültebb formáját.

Pátzayné Liebermann Lucy.

Az ikrek testi és lelki tulajdonságai. Összeállította: **dr. Darányi Gyula**, a Budapesti Egyetem Orvoskarának ny. r. tanára. 1942. Orsz. Közegészségügyi Egyesület kiadása. 333. l.

A táblázatokkal, grafikai görbékkel és photogrammokkal gazdagon illusztrált, igen szép kiállítású kötet kiadását a *Magyar Tudományos Akadémia* anyagi támogatása is elősegítette, amint arról a kötet illusztris szerkesztőjének, *Darányi* professzornak bevezető dolgozatából értesülünk.

Darányi professzor a vezetése alatt álló Közegészségtani Intézetben már 1934-ben öröklési és eugeniai osztályt létesített és az ő kezdeményezésére indult meg, majd szakavatott vezetése alatt folytatódott a monozgota- és dyzigota-ikrek testi-lelki tulajdonságainak széles alapokra fektetett kutatása. Ez abban különbözik a külföldi, különösen *Siemens* és *Verschuer* által inaugurált ikerkutatástól, hogy nemcsak a beteg, hanem elsősorban az egészséges ikrek egészségvizsgálat-szerű átvizsgálását végezték.

A kötet *Darányi* professzor értékes bevezetésén kívül húsz dolgozatot tartalmaz, amelyek között elsőnek emlitem *Szabó Zollán* professzornak, az ismertnevű örökléskutatónak, „Történelmi és biológiai bevezetés” című, magasszínvonalú értekezését. A szép képanyaggal bőven ellátott munkából be nem avatott olvasó is azonnal tisztában jön az ikerkutatás tudományos jelentőségével: az öröklött és szerzett tulajdonságok elkülönítésének, valamely népesség „genikus összetétele” megismerésének és az eredményes eugeniának lehetőségével.

A többi 19 dolgozat mind kiváló szakemberek avatott tollából kikerülő tanulságos és eredetiségben bővelkedő munka. Közülük kiemeljük *Csik Lajos* professzornak, *Apor László* egyetemi tanársegéddel közösen írt, az embertani jellegek fejlődésével és öröklődésével foglalkozó két dolgozatát, amelyekből kitűnik egyrészt az, hogy az ikerterhesség, mint „periszztatikus” tényező, hátrányosan befolyásolja az egyén fejlődését, másrészt, hogy a „periszztatikus és genotipikus hatások viszonya különböző embertani jellegekben ugyanazon ikreken is különböző és lehetséges, hogy különböző népesoportokhoz tartozó embereknél a genotipikus és periszztatikus hatások viszonya is eltérő”.

Ugyancsak *Csik* professzor *Malán* professzorral közösen írt, gazdag táblázatanyaggal ellátott és érdekes részletekben bővelkedő három közleményben a budapesti ikrek ujjlenyomataival, tenyérvonalalaival és tenyérmintáinak embertani értékelésével foglalkoznak. Az egyetétű ikrekre vonatkozó konkordancia megállapításán kívül, nagyfontosságú a 400 tenyér-

lenyomatra támaszkodó végső összegezés: *a hazai ikrek tenyérlenyomatait az emberiség magas végződéstípusú fehércsoportjába tartoznak.*

Ezután következnek az orvostudomány különböző ágainak, úgy mint a belgyógyászat (Csik Lajos, Jankovich Adél, Horváth Endre), a sebészet (Csik Lajos, Demjánovich Kornél, Horváth Endre), a bőrgyógyászat (ifj. Nékám Lajos), fogászat (Szenthe István), szemészet (Rötth András), orr-, fül-, gégeészet (Krepuska István, Madi Kovács Ferenc, Apor László) és orthopaedia (Kopits Imre) terén végzett ikerkutatások eredményei egy-egy részletekben bővelkedő tanulmányban. Ezeknek részletmunkája teljes mértékben megérdemli a szakember érdeklődését. Végső és egységes összefoglalásukat abban adhatom, hogy a monozygota-ikrek testi tulajdonságai nagyobb fokban egyeznek meg egymással, mint a dizygota-ikreké.

Az ikrek szellemi képességeivel Jankovich Adél és Kozmutza Flóra egy-egy dolgozata foglalkozik, előbbi a normális, utóbbi a kórlélektani viszonyokat tette tanulmány tárgyává. Jankovich vizsgálatai alapján az *intelligentiát* örökletes factor által meghatározott tulajdonságnak tartja, míg a *figyelem és emlékezet* szerinte környezeti behatásoktól függenek. Kozmutza 15 ikerpáron végzett széleskörű pathopsychologiai kutatásainak eredményeképpen beigazolvva látja azt a régóta ismert tényt, hogy az értelmi fogyatékoságnak van öröklött formája.

Az *akarat*-nak ikreken történő vizsgálatával Tarcsay Izabella foglalkozik a Downey-féle íráspróbák alapján. A 35 ikertestvéren (15 egy-, 15 kétpetűjű és 5 különmemű kétpetűjű iker és 30 egykorú testvérpáron) végzett igen érdekes íráspróbákkal, amelyeket a szerző kitűnő ábrákkal tesz szemléltetővé, kimutatja, hogy az egypetűjű ikrek „akarat-profilja” a legnagyobb fokú megegyezést, a kétpetűjűeké nagyobb eltérést, az idegeneké egészen nagy eltérést mutat.

Az ikertestvérek mozgási tanulékonyágát Schiller Pál tette tanulmány tárgyává és erre a célra a Tolman-féle kettős T-labirintust alkalmazta. 56 identikus és 39 nem identikus ikerpáron, illetve 40 egykorú nem-testvérpáron. A széleskörű vizsgálatok eredményei szerint az identikus egypetűjű ikrek tájékozódási ügyessége csak mintegy egyharmad eltérést mutat, a kétpetűjűeké kb. felet, az idegen pároké háromnegyedet; továbbá, hogy „a gyakorlékonyságot is örökléses eredetűnek” minősíti és végül az egy- és kétpetűjű ikrek érzelmi egyensúlyát eláruló munkaegyenletességet messze megegyezőnek találja.

Végül Jankovich Adél 4 érdekes iker-esetről számol be: situs inversus, tbc.-s tüdőkaverna tükörképe, incestusban élő ikerpár, 82 éves egypetűjű ikrek.

Darányi professzor valóban hézagpótló munkát végzett, amidőn a különböző kutatási ágaknak vezetése alatt lefolytatott gazdag munkálatait összefoglalva, e tartalmas kötetben bocsátotta az érdeklődő orvosi- és általában a természettudományok iránt érdeklődő közönség elé. A kötet számot tarthat a legszélesebbkörű érdeklődésre, **annál inkább, mert a külön-**

ben is jelentős kutatási irány az egymással érintkező számos tudományág hivatott képviselőinek alapos munkássága által sokoldalú és gondos feldolgozásban részesült.

Lehoczky Tibor.

Brun, Rudolf: *Allgemeine Neurosenlehre.* Biologie, Psychoanalyse und Psychohygiene leib-seelischer Störungen. Basel, 1942. Schwabe, 476 l.

Brun könyvének célját és programját könyvének mellékcíme jelzi. A neurózisoknak annyira komplex területét egyetemes biológiai szempontból igyekszik megvilágítani, az egész problémát így mintegy teljes zárt-ságában foglalja össze és ezzel különleges helyet biztosít magának az iroda-lomban. Szintetikus szemléletével sokkal többet nyújt, mint azok a mun-kák, melyek elméleteikkel a neurózisoknak nemcsak etiológiáját, hanem ontológiáját, vagyis a neurózisoknak lényegét, valamint a tünetek lényegét és keletkezését, tehát tünettanát vagy kizárólagosan pszichológiai szem-szögből vagy tisztán fiziológiai nézőpontból vizsgálják. E két nézet képvi-selői még mindig meddő küzdelemben és kevés megértéssel állnak egymás-sal szemben. A szerző felveti a látszólagos ellenmondásokat és mint bioló-gus és pszichológus arra a megállapításra jut, hogy valóságos vagyis tárgyi ellentét a fiziológiai és pszichológiai felfogás között nem is áll fenn, sőt inkább mindkét szemlélet egy és ugyanazon tényállásnak csupán kü-lönböző szempontjait világítja meg, teljes joggal megállhat egymás mel-lett és jól kiegészíti egymást, mihelyt a problémát általánosabb, biológiai nézőpontból vesszük szemügyre. Minden kérdésre a biológiából keresve választ igyekszik kimutatni, miként illeszthetők be szervesen a pszicho-analitikus kutatás eredményei a biológiai neurozistanba. A mű vezérfonala tehát tulajdonképpen a biológiai gondolat és így, a pszichológia szempontjai-nak teljes megóvása mellett, a „biologizmus“ minél határozottabb érvény-rejuttatására törekszik. Talán ebben foglalható össze művének leglénye-gesebb értékmegállapítása. Utal arra, hogy Freud maga is a biológia tuda-mányából indult el, egész életművét biológiai szempontok ösztönözték és valóban semmi sem jellemzi jobban Freud biológiai alapbeállítottságát, mint az a körülmény, hogy pszichoanalitikus neurozistanából végül is zavartalan következetességgel egy általános ösztöntanhoz érkezett el. A pszichológiának és pszichopatológiának az általános biológiához való tsatlakozásával egy biológiai pszichológia alapjait vetette meg, amit Freud maga ugyan nem ezzel a névvel, hanem a „metapszichológia“ kifejezésével jelölt meg. Freudnak e metapszichológiai tanulmányai abból indultak ki, hogy a pszichoneurózisok végelemzésben ösztönkonfliktusokon alapszanak. A neurózis tünetei nem mások, mint ennek az ösztönkonfliktusnak meg-nyilvánulásai, nevezetesen — mondja Brun — filogenetikailag régi, ar-chaikus ösztönök, „primordialis ösztönök“ és filo- és ontogenetikailag újabb kulturális és szociális „másodlagos ösztönök“ kollíziójának megnyilvánulá-sai. A pszichoneurózisoknak tünetei nem normális eredményei ennek a kol-lízióknak, hanem sokkal inkább az ösztönkonfliktus biológiailag elégtelen feldolgozásának, elhibázott megoldási kísérletének kifejezői. Hogy a neuro-tikus ember ösztönkonfliktusainak normális módon való elintézésére külö-

nősképen képtelen, ez részben azon is alapszik, hogy számolnunk kell nála a veleszületett ösztönkonstitúció bizonyos rendellenességeivel, amelyeknek kihatásai folytán az ú. n. „normálemberrel” szemben sok tekintetben hátrányos helyzetbe kerül. Ezek a megfontolások minden esetre az ösztönélet döntő jelentőségére utalnak. Az ösztönproblémának, az ösztönélet általános biológiájának ismerete tehát elengedhetetlen feltétel az általános neurózistan számára is. Brun, aki a hangyák kísérleti úton előidézett ösztönkonfliktusainak dinamikájára vonatkozó vizsgálataival maga is jelentős mértékben járult hozzá az ösztönprobléma tisztázásához, ezeknek „bizonyítására” a kísérleti állatpszichológiához és a komplikált reflexek kísérleti fiziológiájához fordul és számos példával igazolja, hogy a talált biológiai törvényszerűségek messzemenően megegyeznek azzal, amit Freud a neurotikus ösztönkonfliktusra vonatkozó vizsgálataival megállapított.

A munka részleteit illetően voltaképpen ismertetni kellene a neurózistan hatalmas tárgyát, magának a pszichoanalízisnek anyagát is, amelyet a szerző mesterien felépített fejezetekben, világos, könnyed és vonzó előadásban fejt ki. Az egyes fejezetekről igazán csak külön ismertetések kísérelhetnének meg megfelelő méltatást. Külön figyelmet érdemelnek a neurózisok „organikus” elméleteiről szóló fejtegetései. Ez a három elmélet, amely a problémát három különböző oldalról vizsgálja, habár lényeges pontokban kiegészíti egymást: a neuro-biokémiai (endokrin-vegetatív) elmélet, mindenekelőtt a Monakow-féle „plexus-elmélet” alakjában, a neuro-patológiai (extrapiramidális) tan, amelyet Babinski és követői képviselnek és Pawlownak a feltételes reflexeken alapuló reflexológiai elmélete. A szerző szigorú kritikával mérlegeli ezeknek a felfogásoknak határait, jogosultságát, legnagyobb jelentőséget Monakow plexus-elméletének tulajdonít, amely a pszichoneurotikus konstitúciót és a pszichoneurózisok pszichikus elsődleges vagy alaptüneteinek létrejöttét nagyrészt meg tudja magyarázni; a neurózis tartalmára, az alapzavarok sajátképeni megnyilvánulásaira vonatkozólag azonban nem nyújt kielégítő magyarázatot. A Pawlow-féle elmélet, bár bizonyos neurotikus folyamatok megértéséhez szintén hozzájárult, ugyancsak nem képes megfejteni a neurózis rejtélyét egészében; itt is valójában csupán a neurotikus tünetek keletkezésénél és kiváltásánál szerepet játszó innervációs folyamatok magyarázatát kapjuk, tehát „innerváció-technikai”, de nem kauzál-genetikai magyarázattal állunk szemben.

A biológia és pszichoanalízis mellett szóhoz jut végül a pszichikus higiéné. Tömören vázolja a szerző a pszichohigiéné feladatait amelyek egyrészt a neurózisok keletkezésének és kitörésének megakadályozását, lehetőség szerint való feltartóztatását célozzák, másrészt a látens vagy már megbetegedett neurotikusok gondozására irányulnak. A ma már szinte népbetegségnek számító neurózisok gyakorisága, fenyegető elterjedése folytán ezeknek a feladatoknak teljesítése mindsürgetőbbé válik. Brun könyve ebben a vonatkozásban is a legjobbak közül való és mindig számottevő munkája marad az irodalomnak.

Naményi Lajos.

Dubitscher, F.: *Asoziale Sippen*. Leipzig, 1942. Thieme. 226 l.

A társadalmi fogyatékoság (aszocialitás) kérdéseinek vizsgálata mindig nehéz problémák elé állítja a tudományos kutatót. Már magából az aszocialitás lényegéből adódik, hogy minden ilyenmű kísérlet igen sokirányú, átfogó szemléletet, egységbe folyó pszichopatológiai, szociál-, kriminál- és öröklésbiológiai megítélést kíván meg. Az „aszocialitás“ fogalma oly lelki-szociális közösségi magatartást jelöl meg, amely cselekedeteiben a szociális normától eltér és ezáltal szenvedést vagy kárt okoz. Az aszocialitásra vonatkozó kutatások mindezekig még alig jutottak túl azon a stádiumon, mely főleg az aszociálisok és hozzátartozóik életleírására szorítkozik, ami természetesen nem lehet csupán öncél, hanem eleendő anyagot kell szolgáltatni bizonyos rendező elvek alapján felállítható csoportok számára ezeknek statisztikai feldolgozása céljából. Az aszocialitás képének rendkívüli tarkasága és sokfélesége a csoportosítást és osztályozást egyelőre csupán korlátolt keretek közt teszi lehetővé és az anyag számszerű feldolgozásának még háttérbe kell szorulnia. A szerző munkájában is a kazuisztika foglalja el a főhelyet, legnagyobb értéke a családtagok életsorsának plasztikus ábrázolása, mellyel aszociális magatartásuk nagy változatosságát tárja fel. Vizsgálati anyagát 31 családhoz tartozó 1234 személy képezte. Ezek a családok nemcsak a vérrokonokat ölelik fel, hanem a távolabbi házassági köröket is, melyeknek tagjai szociális értelemben „egymáshoz tartozóknak érzik“ magukat. A családokon belül igen különböző szociális és lelki sajátosságok fordulnak elő. Tulajdonképeni „családi jelleg“ (típus) nem volt megállapítható. Ezzel szemben bizonyos „aszociális típusok“ határolhatók el, amelyek mint a társadalmi rend káros kinövésai többé-kevésbé változó alakban állandóan visszatérnek; ilyenek a munkakerülők, koldusok, csavargók, erkölcsileg zuhlottak, aszociális iszákosok, a büntetőtörvénykönyvvel állandóan összeütközésben álló aszociális bűnözők és a kverulánsok, akik minduntalan zaklatják a hatóságokat, mindent kifogásolnak és nem képesek harmónikus viszonyt teremteni a környezettel. A prostituáltak különleges helyzetet foglalnak el, aminek tisztázása szempontjából még pontos öröklépszichológiai kutatásokra lesz szükség. A kazuisztikai anyag rávilágít az aszocialitás korai felismerésének lehetőségére. A később aszociálisok már kora gyermek éveikben feltűnő viselkedést mutattak. Leggyakrabban fordultak elő: ágybavizelés, inaktivitás, keményszívűség, szeretetlenség, állatkínzásra, kárörömrre, abnormis daereakciókra való hajlam, a tisztaságérzés hiánya, néha görcsjelenségek. Ezekhez járulnak később az iskolakorban: állhatatlanság, hazudozás, csapongó fantázia, trágárkodásra, szexuális játszadozásra, tolvajlásra való hajlam, elkóborlás, iskolakerülés, bujkálás, árulkodás, tisztátalanság, hiányzó rendszeret, nevelési hozzáférhetetlenség. Vizsgálatainak statisztikai feldolgozásából — a kisterjedelmű anyag parancsolta óvatosság és tartózkodás mellett — néhány következtetést von le a szerző, melyek fontos szociológiai, szociál- és öröklésbiológiai, pedagógiai részletkérdéseket érintenek. A nevelési viszonyok vizsgálata kiderítette, hogy ezek a később szociálisan „feltűnő“

magatartású szűkebb családtagoknál kedvezőtlenebbek voltak, mint a „feltűnés nélkülieknél“. Az előbbieket a népiskolában gyakrabban ismételték és többen kerültek ki kisegítő iskolákból, mint az utóbbiak. A gazdasági viszonyok hasonló képet mutattak. A rossz nevelési helyzetbe került és rossz iskolai teljesítményeket felmutató feltűnés nélküliek általában jobb gazdasági viszonyok között élnek, mint az aránylag jobb iskolai képzettséggel rendelkező és házi nevelésben részesült feltűnők; ezeknél az endogen hajlambeli zavar tehát valószínűnek látszik. A családok szociális színvonala aránylag alacsony. A tartós munkanélküliség és gyakori munkahelyváltogatás elsősorban nem külső körülményektől, a munkapiacviszonyoktól függ, hanem azoktól a tulajdonságoktól, melyek az aszociálisok személyiségében keresendők. Az aszociálisok szüleinek bruttótermékenysége minden termékeny házasságban 2.96, nettótermékenysége 2.76, tehát nagyobb, mint a magasabb szinten lévő átlagnépességben. A probandusoknak ugyancsak több gyermekük van (brutto 3.7, netto 3.5), sőt több, mint amennyi a kisegítő iskolások családjaira esik. Ez amellett szól, hogy az aszociálisok szaporodásának veszélye még nagyobb, mint a feltehetően gyengeelméjűeké. Az aszociálisok elhelyezkedése a testvérsorban meglehetősen a véletlennek felel meg. Rendkívül sok az aszociális (52.76%) a probandusok testvérei között. Az elmebetegek száma csekély; epilepszia nagyobb számban csak a szülőknél (10.3%) és gyermekeknél (8.8%) fordult elő. Lényegesen nagyobb a gyengeelméjűek és korlátoltak száma, különösen a legszűkebb családi körben. A probandusok közül 22.6% gyengeelméjű vagy korlátolt. Az apákra, anyákra és testvérekre vonatkozólag azonban nem mutatható ki kifejezett összefüggés gyengeelméjűség és aszociális között. A különböző szülőkombinációk vizsgálatából kiderült, hogy gyakrabban feltűnők az utódok akkor, ha mindkét szülő aszociális; csupán egyik szülő aszociális esetében az utódok aszociálisitása kisebbfokú és még csekélyebb, ha egyik szülő sem feltűnő. Ez a megállapítás mindenesetre az örökléses hajlamnak befolyására enged következtetni. A statisztikai eredményekből is kitűnik, hogy az egymást követő nemzedékekben az azonos kriminális tevékenység vagy szociális és lelki magatartás nem szabály. Noha okunk van feltételezni, hogy a személyiségben gyökerező tényezők döntőek az aszociális magatartás szempontjából általában, ennek módját nyilvánvalóan mégsem öröklési tényezők determinálják; ez a külső körülmények folytán egy és ugyanazon család egyes tagjainál nagyon is sokféle lehet. A szerző vizsgálati anyaga mendeli arányszámok kiszámítására nem kielégítő és nem alkalmas. De nem is ezt a célt akarta szolgálni. Vizsgálatai mindenesetre előrehaladást jelentenek az aszociális-kutatás terén, de még további anyaggyűjtésre, összehasonlító vizsgálatokra lesz szükség, hogy az aszociális-probléma öröklésből biológiai megoldása megvalósítható legyen.

Naményi Lajos.

Tournier, Paul: *Krankheit und Lebensprobleme*. Francia eredetiből („Médecine de la personne“) fordította Ch. de Roche. Basel, 1941. B. Schwabe 288 l.

A szerző könyvét az életproblémáink és egészségünk között mindenkor fennálló igen bonyolult összefüggések tanulmányozásának szenteli. Munkája nem valamely orvostudományi vagy pszichológiai elméletnek rendszerbefoglalása, csupán tapasztalatainak és elgondolásainak gyűjtése, melyek a mindennapi gyakorlatból származtak és amelyeket minden orvos korlátlanul kiegészíthet saját gyakorlatának élő tapasztalásaival. T. az embert a maga „egészeiben“, egységes teljességében fogja fel, az egység az egész ember és ebben a személyes egységben szükségképpen abszolút kölcsönös függőség áll fenn test, lélek és szellem között. Ennek a hármas egységnek felel meg a szomatikus orvostudomány, a pszichológiai orvoslás és a lelkipásztorkodás. A szintetikus szemléleten alapuló gyógyászat magába foglalja mind a három szempontot és szerinte csak doktrinér előítéletek képesek ezen az egységen belül határokat vonni. Az embernek minden cselekedete az egész embernek cselekedete; a betegségi élményre is az egész ember válaszol. A gyógyítás tehát az egész ember gyógykezelése. A beteget és nem a betegséget gyógykezeltetni annyit jelent, mint az élet problémáiba behatolni, amelyeket betegeink gyakran eltitkolnak előttünk, hogy azokat maguk se lássák és betegeinket gyakran hozzá kell segíteni, hogy azokat megoldhassák. Erre szolgál T. introspektív eljárása, mely válaszos világnézete talaján épül fel, amellyel kapcsolatot akar teremteni tudatos és tudattalan részünk között és lelkiismeretvizsgálat, kontempláció, elmélyülés, magábaszállás útján mint végső megismerés az Istennel való találkozás felé halad. Az Istentől való függő viszonyban és vele való közösségben minden betegség lehetőséget nyújt az egyén személyes megújodására. Tanulságos példák hosszú sorával, köresetek leírásával bizonyítja ennek a megismerésnek pozitív eredményeit. Könyve, amely hivatásunk további fejlődése szempontjából is programmatikus jelentőségű, finom és mély pszichológiai megfigyelések tárháza és ismételt bizonyossága annak, hogy az élet pszichológia nélkül teljességgel nem is érthető. A munkában megnyilatkozó gondolkodás, érzület, tudássá lett hit az emberiség megpróbáltatásainak mai zavaros és fájdalmas korszakában fölöttebb rokonszenves. Írója túl emberi gyűlölködéseken, elfogultságokon és előítéleteken szeretetet, jószágot, tiszta Isten-hitet hirdet.

Naményi Lajos.

Völgyesi Ferenc: *Minden a lélek*. Budapest, 1941. Dante 450 l.

Szакlélektani szempontból talán nem látszik teljesen indokoltnak egy olyan mű behatódó ismertetése, mely a lélektan alapkérdéseivel spiritualisztikus bölcséleti beállításban és egyidejűleg (!) fiziológiai nézőpontból foglalkozik. Másrészt éppen ez a sajátyszerű beállítottság, de azonfelül a szerző kiterjedt és régi keletű publicitása alkalmas arra, hogy szélesebb körök figyelmét e műre irányítsa.

Nem kívánjuk a munka bölcséleti megalapozását bírálat tárgyává

tenni. Ezt a megalapozást, mely a kozmoszt a test-lélek-szellem trializmusára építi fel, alapvetően elhibázottnak véljük. Az anyag másodrendűségének és alárendeltségének exakt természettudományos diszciplinák terén való hangoztatása és irracionális-misztikus alapok előtérbe helyezése aligha járul hozzá ahhoz, hogy a tapasztalati megismerés közelebb jusson a műben felvetett sok érdekes probléma megoldásához. A könyv tulajdonképpen érdeme és értéke azonban e problémák felvetése s azoknak a mai lélektan és orvostan gondosan tanulmányozott eredményei alapján való konkrét szellemű ismertetése.

Állandó törekvése során, hogy az „immateriális szellem“-nek az „anyag“ felett uralkodó felsőbbrendűségét igazolja, a szerző épp ellenkező irányban végez hasznos munkát, amidőn számtalan kapcsolatra világít rá az úgynevezett transzcendens világ és a biológiai-fiziológiai alap tények között. Ezzel egyrészt a szaklélektan, másrészt az orvostudomány *határterületein* munkálkodik és olyan, ma még jórészt a dilettáns miszticizmus körébe utalt problémákat is érint, amelyek mindkét tudományág autonóm elzárkózottsága folytán egyoldalúan éles elutasítás tárgyai. A természettudományok és a „természettudományos szellemtudományok“ körében ma is uralkodó akadémikus álláspont, amely szerint a már biztosítottak látszó ismeretekkel nem egyező, exakt megfigyelésnek és kísérletnek közvetlenül alá nem vethető jelenségek és összefüggések általában mellőzöttek, — végeredményben épp az említett szaktudományok szerves fejlődését hátráltatja. Ha miszticizmusban, a hindu yoghi-tanokban vagy az ú. n. parapsycho'logiában gyakran ködös és zavaros intuícióval felismert, *esetleg* valóban fennálló jelenségek vagy új vonatkozások figyelmen kívül maradnak (akár a „clairvoyance“, az elektromagnetikus sugárzások által *netán* közvetíthető valamilyen fajta távolbaérzés, távolbalátás vagy gondolatolvasás tüneményeiről, akár más az észszerűség keretei között mozgó jelenségről legyen is szó), akkor ezzel *maga a természettudományos kutatás szenved hátrányt*. Az exakt élettani és ezt megalapozó fizikai-kémiai vizsgálódásnak ugyanis természetszerű feladata, hogy az anyagi világ — tehát például a központi idegrendszer — milliónyi ma még ismeretlen és titokszerűen ható működésbeli sajátosságáról *maga vonja le a leplet* és ezzel a saját, tisztán empirikus-materiális látókörét gyarapítsa; — ahelyett, hogy az avatatlanok által csupán sejtett és laikus módon hangoztatott új vonatkozások egészét az avatatlanoknak engedje át és e passzívításával egyfelől a saját eszmei terjeszkedését korlátozza, másfelől a naiv-misztikus szemléletek burjánzását segítse elő.

Ezen a vonalon fekszenek az ismertetett mű tagadhatatlan — bár a fentiek szerint önkéntelen — érdemei. Azáltal, hogy fontos kapcsolatok jelez egyrészt a metafizikai bölcsekedés és az orvosi lélektan még kevésbbé kikutatott területei között, másrészt pedig az utóbbiak és az élettani tudomány között, e szerintünk téves szintézis felállítása kapcsán hasznos mozzanatokkal járul a *helyes szintézis* megteremtéséhez, amely a fenti három mozzanat közül csupán a második és harmadik között fog megvalósulni. Ily szempontból a jelen munka, merőben vitalisztikus és

spiritualisztikus alapbeállítottsága ellenére a minden szellemhittől idegen exakt természettudománynak tesz szolgálatot; így a lélektan azáltal, hogy a tudattalan lelki területek, a gátlások és hipnózisjelenségek anatómiai (agytörzsi) és fiziológiai megalapozását világosan, sőt helyenkint szakszerűen érzékelteti s így az „autonóm lélektan“ és a fiziológiai pszichológia nagyon is kívánatos együttműködése irányában tevékenykedik. De ugyanakkor az orvostudomány művelőinek hasznos ösztönzést nyújt azzal, hogy a „pszichikus“ újagyvelő és a „vegetatív“ agytörzs nagy működési egységének szintetikus rajzával (és ezen egység konkrét vonatkozásainak kidolgozásával) utat tör a máig még ugyanesak „autonomizált“ pszichoterápia és a nemkülönben elefántsonttoronyba zárt szervi gyógyászat közös szempontjainak érvényesítése felé. Ez irányban hat akkor is, midőn a hipnózis-gyógymód terén szerzett több évtizedes tapasztalatait közli. Míg a szerző „agylétra-elmélete“ jórészt már eddig is kidolgozott neurológiai felfogásnak csupán újszerű megfogalmazása, már a hajsztálér-rendszer és a vasoregulatio fontosságának kiemelésével szerzőnek sikerült oly szempontokra rámutatni, melyet a mai lélekkutatás és lélekgyógyászat még nem részesít kellő figyelemben.

Ismételünk kell, hogy a mű mint egész nem értékelhető; sőt mozaikszerűsége, komoly szaktudással kevert anekdotizmusa, a valódi természettudományba beültetett miszticizmusa folytán jóformán át sem tekinthető. Ám a tudományos autarkiaelv mai egészségtelen túlsúlya idején mégis értékelni kell minden oly egységesítő törekvést, mely nem az olesó tömegkultúra eszközeivel, hanem bizonyos fokig tudományos formában jelentkezik. Ki kell emelni még a könyv gazdag és tudománytörténetileg érdekes illusztráció-anyagát és az előadás közvetlen színességét. E külsőleges eszközök bizonyára nem fölöslegesek akkor, ha a szaktudományok merev szétagoltsága idején sok tekintetben ködös határproblémáknak szintetikus elvű hangoztatásáról van szó.

Gergő Endre

Sterzinger, Othmar, H.: *Grundlinien der Kunstpsychologie*, II. k. Graz, 1939. 249 l.

Az első kötetben a szerző, — a gráci egyetemen a lélektan rendkívüli tanára, — az alkotó és a szemlélő lelkében keletkező szépérzésnek külső feltételeit vizsgálta.* A nagyszabású rendszerezés jelen második kötetében egy lépéssel továbbmegy: a művészi alkotás belső tényezőit kutatja, bepillant az emberi léleknek eddig egyáltalában nem, vagy csak alig feltárt redőibe és a legösszetettebb fogalmakat is a biztos tudás világosságával tárja az olvasó elé.

A testes kötet hét fejezetre oszlik s mindegyik több szakaszra. Az első, — legnagyobb terjedelmű — fejezet a rendszerezésnek mintegy az alaphangját üti meg. A szerző benne a *belső alakzatokról* beszél, s alattuk a külső ingerek keltette lelki képeket érti. Az egyszerűtől az összetett felé

* Sterzinger művének első kötetét folyóiratunk 1941. évfolyamának 89—91. oldalán ismertettük.

halad: először az észrevevési, majd az ezekhez közelálló látási és hallási szemléleti képekkel foglalkozik, s innen kalandozik át a többi érzékterületre átnyúló szubjektív érzetek birodalmába. Az első fejezet végén részletesen beszél a szerző az eseményalakzatokról. Különösen a költészet és a festészet teréről használ fel széleskörű bizonyítóanyagot. Példáin látjuk, hogy különösen a gondolatlira, a ballada, a sorsdráma és a tragédia nyujtanak lehetőséget az eseményalakzatok alkalmazására, egyéb művészet terén pedig főleg a történeti, a genre- és a vallásos jellegű festészetben jelentkeznek az eseményalakzatok. A fejezet végén bemutatja, hogy miként érvényesül a költészet terén Keller és Nietzsche, a zenében Wagner műveiben a belső mértaniságra, — amit nálunk több mint félszázada Arany talán nem ilyen tudós felkészültség alapján, de ihletes találékonysággal belső formának nevezett, — valamint az ellentétre és egyensúly-érzetre való törekvés.

A második fejezet az értelmi funkcióknak a művészi formálásra tett hatását elemzi. A magasabbrendű értelmi funkciók közül elsőnek az egyéni megragadását és elvonását vizsgálja. Az egyéni megértését és elvonását a festészetben a keret, a szobrászatban a talpazat szolgálja: ezek emelik ki az alkotást a környezetéből. Itt lát különbséget az európai és a keletázsiai képzőművészet között: ez utóbbi nem emeli ki, nem absztrahálja alkotását. Mi ennek okát abban látjuk, hogy a keletázsiai művészet sajátos tárgyválasztásánál fogva amúgy is kiválik környezetéből, így nincs szüksége elválasztó keretre. Innen átmegyünk a felsorolás és csoportosítás vizsgálatához. A szerző a gyermek és az ősember műveltségére hivatkozik: ezeknél játszik különösen nagy szerepet a felsorolás. A csoportosítás fejlettebb kultúrák terméke. Igazolja ezt a dráma szerkezetének fontossága a színmű hatása szempontjából, a festmények világossága, — mi ezt inkább áttekinthetőségnek neveznök, gondoljunk csak da Vinci *Utolsó vacsorájára*, — végül a klasszikus zene felépítése. Itt mutat rá a szerző a tudományos és a művészi rend közötti különbségre: az előbbi logikai, az utóbbi inkább érzelmi jellegű. Közel áll a felsoroláshoz és a csoportosításhoz a vonatkozás funkciója: ennek jelentőségét a költészetben különösen a balladai félhomály közönségfantáziát foglalkoztató működésében látja. A vonatkozásnak, — a Beziehung szót magyarul a szerző felfogásának megfelelőbben talán az előzményismeret kifejezéssel lehetne pontosabban visszaadni, — a képzőművészetben is nagy szerepe van, emlékezzünk csak az allegorikus alkotásokra: az alkotó sokkal többet fejez ki, mint amennyit mond. A többlet már nemcsak a művésznek, hanem tőle függetlenül a szemlélőnek is szellemi terméke. Az alkotótól még távolabb áll s még inkább a szemlélő oldalára tolódik át a bíráló és a felismerés funkciója. Ezeken keresztül a műélvező a mű és a valóság viszonyát nézi, vagyis az alkotást beállítja az élet keretébe és vizsgálja művész és műve világnézetét. A továbbiakban a be- és átállítást tárgyalja Sterzinger. Az éle és a komikum elemzése áll itt fejtegetése középpontjában. Nem elégszik meg azonban az éle és komikum elméletének fejtegetésével, hanem az idevonatkozó természettudományi megállapításokat is be-

levonva — Darwin, Spencer, — az éle egyéni színezetét, az élecek előadását s azok lélektani hatását is vizsgálja. E fejezet a *beszédalakzatok* tárgyalásával zárul.

Az alacsonyabbrendű értelmi funkciók keretén belül csak két tevékenységet ismer el: a *keresési tevékenységet* és a *kéz, a hang, az emberi törzs, végül a végtagok adottságát*, egyszóval a *művészi technikát*. Rámutat arra, hogy a lelki életnek az alacsonyabbrendű tevékenységek fontosabb alkotóelemei, mint a felsőbbrendűeknek megismertek. A keresési tevékenység még inkább állati funkció, — a zsákmányára vadászó sas, a vadat kereső vizsla, — éppen ezért a szerző szerint az embernél lassankint visszafejlődik, a lélektani vizsgálatok azt bizonyítják, hogy a gyermeknél magasabb fokon van meg — bujócska! — mint a felnőttél. A keresési tevékenység természetesen elsősorban optikai jellegű. Érdekesen világítja meg jelentőségét Sterzinger Brueghel és Schwind túlszűfolt, mozgalmas képeivel. Az alsóbbrendű értelmi tevékenységeket a *művészi technika*, az *ügyesség* fejtegetése egészíti ki. A művészi technika a kézírásban, a ceruza- és ecsetkezelésben, a színész arjátékában jut kifejezésre. A szerző nem elégszik meg e készségek beható lélektani vizsgálatával, hanem biológiai fejtegetésekbe is bocsátkozik s rámutat arra, hogy a hajlamok és tehetségek bölesője és irányítója nem a nagyagykéreg, hanem maga az agyállomány. Befejezésül érinti a két Rutz (atyja és fiú) típus elméletét, amely a testtartás és hangszínezet összefüggését tanítja.

A harmadik fejezet az *emlékezeti jelenségeket* tárgyalja. Sterzinger elemzi az *emlékezés* lélektanát és meggyőzően mutat rá, hogy a visszaemlékezés öröme gyakran szinte kizárólagos hordozója valamely műalkotás élvezésének. A ráemlékezés mellett a *megszokás és rászoktatás* is hatásos esztétikai tényezők. A megszokottal szemben mindig elnézőbbek vagyunk, — itt számos találó példát sorol fel az irodalom, a képzőművészet, sőt a világnézet köréből is, — az újat, a szokatlant bizalmatlanul fogadják, különösen azok, akikben a hagyomány megcsontosodott. Ez a magyarázata azután annak, hogy az újszerű rendszeren az ifjabb nemzedék és a hozzánemértők körében hódít.

A negyedik fejezet a Kretschmertől kölcsönzött kifejezéssel *őseredeti lelki mechanizmusoknak* nevezett jelenségeket tárgyalja. Ezeket a mechanizmusokat Sterzinger élesen elhatárolja a magasabbrendű és a voltaképeni *ént* magába foglaló lelki tartalomtól, s hangsúlyozza, hogy ezek a jelenségek féligmeddig még a tudat alatt játszódnak le, tehát mintegy a művészi alkotás ihletőinek tekinthetjük őket. E mechanizmusok között a szerző elsőnek a *társítással* foglalkozik és számos példával ennek az irodalomban és a művészetben való gyakoriságát bizonyítja. A hagyományos lélektan a társításnak két nagy körét választja szét: az érintkezési és a hasonlósági társítást. Az asszociáció nemcsak az alkotóművészt ihleti meg, hanem a szemlélő műélvezetét is teljessé teszi. Különösen meggyőznek minket a műdalból vett példák. Éppen ilyen fontos szerepe van a *széttársításnak* is. Ennek gyökerét Sterzinger az á'omképben, végső kifejlődését pedig az elmebetegek képzeleteiben látja. Lényege,

hogy az egységes képzetképet felbontjuk elemeire. A legvilágosabb példákat megint csak a költészetben találjuk, a költő a megfelelő nyelvi hatás elérésére asyntaktikus nyelvi formulát is használ. A mechanizmusok fontos fajai a *behelyettesítés* és az *összeolvasztás*. Sterzinger Homeroson kezdve Dantén keresztül egészen a legfrissebb költőkig megmutatja, hogy a költészet mit köszönhet nekik: a metaforát, a hasonlatot és főleg a mítoszt. E fejezet utolsóelőtti szakasza az *átsugárzással* és *kiegészüléssel* foglalkozik. A szerző a mindennapi életből indul ki: a szerelmes idealizálja eszményképét, hátrányos testi, vagy lelki tulajdonságait kedvező fényben látja. Ugyanez történik a művészetben, — költészetben, vagy festészetben, — is: a művész a saját hangulatait objektiválja a műben. Különösen meggyőző példákat hoz fel Sterzinger a leíró és hangulatköltészetből, valamint a tájképfestészetből. Az utolsónak tárgyalt lelki mechanizmus a *túlzás*. Ennek a gyökerei is a primitívbe és az álomelméletbe nyúlnak vissza, jelentkezései pedig, különösen a középkori költészetben és a mesékben a trópusok és a figurák, — valamint néhány képzőművészeti alkotás, mint Mestrovich híres halálangyala, vagy Barye oroszlánalakja.

Sterzinger könyvének ötödik fejezete a *szoros értelemben vett dinamikus jelenségekkel* foglalkozik. Ezek keretén belül az *inger nélküli (autonóm)* mozgást tárgyalja, s rámutat arra, hogy már maga a *tevékenység* is sokat lendít a műalkotás esztétikai hatásán. Állításait többek között Dürer metszeteivel bizonyítja. Az inger nélküli mozgás legősibb két faja a *ritmus* és az *ismétlés*. A ritmus az emberi tevékenység fontos ösztönzője s az alkotásnak még ma is lényeges irányítója. Az ismétlés véleményünk szerint nem más, mint a ritmus egyik faja. Ennél fontosabb inger nélküli mozgás a *szépségre való törekvés*, amelyet Sterzinger főleg az ábrázoló, az utánzó mozgásban talál meg, de amelynek válfajait különböző formában mutatja be az állat- és növényvilágban is. Míg a szépségre irányuló törekvés előmozdítja a művészeteket, addig a *szimmetria-érzéket* ezek gátjának kell tekintenünk. Ebből következik a szimmetria-érzék lassú sorvadása, — manapság jóformán csak a vallásos jellegű művészetben található még fel. A *szimbolika* lelkileg nem teljes értékű egyéneknek lép fel. Ilyenek az elmebetegek, a primitív emberek, a kamaszok, s az öregedő egyének (Goethe!). Az inger nélküli dinamika érdekes jelensége a *modorosság* is. Ez sem teljes lelki értékű egyéneknek figyelhető meg: ilyenek a gyermekek és néha a művészek. Náluk a modorosság bizonyos mellékkörülmények folytán gyakran egészen a beteges szertartásszerűségig fajul. Nem tudunk egyetérteni Sterzingerrel, aki a *nyugalmi szükségérzet*et is az inger nélküli dinamikus jelenségek közé sorolja. Inkább igazat kell adnunk Mac Dougallnak, aki ezt a jelenséget mint sajátos hajtóerőt fogja fel. Annál nagyobb szerepet játszik mint művészi ösztönző az *alakító dinamizmus*. Ennek különösen a szobrászatban lenne nagy jelentősége, Sterzinger azonban itt is inkább irodalmi példákra hivatkozik. Az ingerektől független mozgás utolsó elemei a *voltaképpen akarati nyilvánítmánysok*. Itt felhívja a szerző a figyelmünket arra, hogy nemcsak a művészi alkotás, hanem a művészi élvezés is akarati jellegű.

mert gyakran akarati velejáróktól, így felszólítástól, felhívástól függő jelenségkomplexum. Az *ingerekhez kötött dinamika*^{*} sokkal egyrétebb. Ennek ismerete az utóbbi évtizedekben fejlődött ki, s az anyagszerűt hangsúlyozza. Tétele bizonyítására a regényirodalom fajait említi.

Az utolsóelőtti, — rövid, — fejezetben a *lelki visszhangjelenségeket* ismerjük meg. A szerző három ilyet különböztet meg: az érzelmeket, amelyek külső hatástól függnék és értelmi velejárójuk is van, a tudatállapotokat és a hangulatokat, amelyek rendesen endogén eredetűek és a tudatalattiban gyökereznek.

A hetedik fejezetben a szerző elköti a szálakat. Kretschmer, Jaensch és Pfahler ismeretes tipológiáit említve azt vitatja, hogy a művészi alkotást a művész testi és lelki berendezettsége egyaránt befolyásolja. A személyiséget csak egy lépés választja el nála a személyfelettitől: ezt, — a fajt és a népet, — szerinte nemcsak a testi konstitúció határozza meg, de még inkább lelki alkata. Végső eredmény: az egyén és a faj testi és lelki visszhangja hormonjainkra hatva, azokat azonos mozgásba hozza, ez az esztetikai mozzanat, a tetszés.

Sterzinger művében, talán épen utolsó fejezetét kivéve, mindenütt a szellemet nyomozza. Egységes szabályokat von le a műalkotó és a műélvező számára, amelyek csak az egyes művészeteken belül differenciálódnak. Itt támad egyetlen észrevételünk is: a rendszerezés a művészeteknek aránylag csak szűk területére enged bepillantást, mert a példákat, a bizonyítóanyagot rendesen csak a költészetből és festészetből veszi, ritkábban a zenéből, míg a művészet többi ágának alkotásait, — így főleg a szobrászatét és a színművészetét, — csak elvétve említi. Sterzinger művészetpszichológiáját német szempontból majdnem teljes könyvszet egészíti ki. A *Grundlinien der Kunstpsychologie* a szakember számára értékes és tanulmányos, a nagyközönségnek pedig lenyűgözően érdekes olvasmány.

Berczik Árpád.

Orel Géza: A tanoncélet kapujában. Budapest, 1942. Attila nyomda.

52 l.

A magyar ipar tanoncellátásában már évekkel ezelőtt bizonyos aránytalanságok mutatkoztak: a fiatalság egyes pályákat más pályák rovására előnyben részesített annyira, hogy voltak pályák, ahol tanonchiány mutatkozott. Az eleinte elvétve jelentkező tanonchiány az idők folyamán mindig szélesebb körre terjedt. Az idei tanév elején a székesfőváros közoktatásügyi bizottsága is megállapította, hogy a tanonciskolákba beírt tanoncok száma ismét csökkent.

Félő tehát, hogy néhány éven belül egyes iparágakban szakmunkás hiány mutatkozik, annyival inkább, mert a legutóbbi időben az sem ritkaság, hogy a fiatal munkás vagy munkásnő röviddel felszabadulása után az ipari pályát más pályával cseréli fel, különösen ha más irányú elhelyezkedését négy középiskolás előképzettsége megkönnyíti.

A kérdés jelentősége nemzeti és ipari szempontból egyaránt kézenfekvő. Ennek megfelelően az illetékesek természetesen lépéseket tettek a

tanoneutánpótlás biztosítására. Az ipartestületek, a kereskedelmi- és iparkamarák tevékenysége mellett ki kell emelni az Állami Munkaközvetítő Hivatal 1941-ben szervezett tanoneközvetítő osztályát, amely a tanoncok elhelyezése mellett a helyes pályaválasztást is igyekszik elősegíteni. A tanonekérdés e mellett a napilapokat és szakfolyóiratokat is állandóan foglalkoztatja és a kapcsolatos különböző problémák könyvalakban is feldolgozást nyernek. Így például Tóth József „Most hová?...“ (Magyar Vöröskereszt kiadása, Budapest, 1942., 112 oldal) című, rendkívül meleghangú könyve a tanonevédelem kérdésével foglalkozik és a tanoneotthonoknak esinál propagandát.

Orel Géza fenti munkájának alapgondolata az, hogy egyrészt általában meg kell kedveltetni a tanoncpályákat, másrészt pedig biztosítani kell a helyes pályaválasztást, mert a „...sajnos sokak által eléggé nem értékelte ipari és kereskedői foglalkozási ágak sokféleségét sem a szülők, sem a pedagógusok, de még az iparosok és kereskedők, sőt a tanácsot adók sem ismerik.“ Ezért 121 ipari- és 20 kereskedelmi pályát ismertet. A foglalkozásokat jól állította össze, jóformán nem találunk jelentősebb pályát, amely a feldolgozásban nem szerepelne (hiányzik például a hegesztő és betűöntő). Csak azt kifogásoljuk, hogy a kézműves ipar jelentőségét hangsúlyozza, a gyáripar bizonyos fokig háttérbe szorul és a könyv címében sines utalás erre a nyilvánvaló szándékos egyoldalúságra.

Az egyes pályák feldolgozása kézenfekvő: először a mesterséget kell röviden ismertetni, majd az ahhoz szükséges képességeket felsorolni; természetesen több közismert foglalkozás leírása elmaradhat, habár nehéz tárgyilagosan eldönteni, hol van erre szükség és hol nincs.

Jól tudjuk, mennyi munkát igényel és milyen nehéz másfél száz pálya rövid ismertetése, mennyivel nehezebb a gyakorlati lélektan eredményeinek szem előtt tartásával az ezekhez megkívánt lelki- és testi adottságok ugyancsak rövid és szabatos leírása, a nehézséget fokozza még az a körülmény, hogy egy ilyen könyvecske elsősorban a rendszeren szerényebb körülmények között élő, tehát egyszerűbb szülő és a 13–15 éves gyermek számára készül, tehát a szerző szakismeretén kívül didaktikai és stílusképességét is rendkívüli feladatok elé állítja. Ezekkel a nehézségekkel Orel Géza nem tudott maradék nélkül megbirkózni, ezt a körülményt azonban ő maga is érezhette, hiszen művét — amint azt az előszóból kiolvashatjuk — bizonyos fokig kísérletnek tekintette: „A pályaválasztás gyakorlati abc-je akar lenni ez a kis munka. Ebből, mint alaphoz kiindulva ki lehet dolgozni részletesen minden idevonatkozó tudnivalót.“ Orel Géza nagyon helyes elgondolásból kiinduló könyvecskéjét úttörő munkának tekintjük és ezért akarunk hibáira és tévedéseire is rámutatni.

Elsősorban azt kell szövé tenni, hogy a mesterségek ismertetésébe tévedések csúsztak be. Példaként említjük, hogy a *nyomdász* címszó alatt tulajdonképpen a szedő mesterségét ismerteti; a *klisékészítő* pályán fényképész és marató tanoncnak lehet elszegődni, tehát hibás a másoló mesterséget külön szakmának feltüntetni; a *litografus* címszónál hiányzik a „könyvnyomó gépmester“ pálya (a „nyomdai gépmester“ külön szerepel, de

az más), hibás továbbá ezen a helyen a „nyomó“ elnevezés, a helyes fogalom az „átnyomó“, a „nyomó“ egész más mesterséget jelent. E mellett a mesterségek leírása általában nem elég szabatos és egyöntetű, gyakran hézagos, viszont a szerző a szűkre szabott terjedelen ellenére helyenként lényegtelen, ide nem tartozó körülményekre is kitér. Például a *minla-asztalosnál*, a következő olvasható: „A fa anyagának tökéletesen száraznak kell lennie, amit használ, mivel a száradás folytán vetemedhetnek a modellek.“

Az egyes pályákhoz szükséges képességek kidolgozásánál azután súlyos elvi hiba vonul végig a munkán: a tanoncnak szerződő fiú vagy leány *képességeit* csak röviden érinti, helyette az iparos hosszú gyakorlattal kifejlesztett *készségeit* és elsajátított *ismereteit* sorolja fel; így például a *bádogos-, víz- és gázszerelőnek* a „fizikában és a kémiában jártasság“-gal kell bírnia, a *rézműves* „jobb karjának edzettnek, melegállónak kell lennie“, *könyv- és zeneműkereskedőnek* „az menjen... aki... több nyelvet beszél... tájékozott az irodalomban“. Mert ha ezek az ismeretek és készségek jellemzőek is az egyes pályákra (de felsorolásuk nem pótolja a mesterségek hiányos leírását), nem valók egy olyan munkába, amely a *tanonc* elhelyezkedéséhez akar útbaigazítást adni. Az ilyen magyarázat könnyen megzavarja az egyszerűbb szülőt, aki kétségtelenül nem tudja megkülönböztetni a tanonc képességeit és az iparos ismereteit, e mellett nem is értheti, mit jelentenek olyan fogalmak, mint az „ábrázoló geometriai ismeret“(43. old.) vagy az „anatomiai tudás“(19. old.).

A szükséges testi- és lelki adottságok összeállításánál kifogásolnunk kell, hogy az legtöbbször hiányos, nem kapunk általában jellegzetes képet és így az egyes pályák nem különülnek el elég határozottan egymástól. A testi adottságok közül néhányat előszeretettel hangsúlyoz, habár ezek közül a nagyon sokszor előforduló „gyomorhaj“ és a „jó tüdő“ nincs közérthetően meghatározva. A „kézizzadás“, mint akadály vagy tíz pályánál szerepel, néha egész meglepő helyen, mint például a *lakatosnál*, habár maga a szerző írja az *aranyművesnél*, hogy ez a baj gyógyítható. Helyenként egyes etikai adottságok is meglepő kapcsolatban jelentkeznek, mint például a „becsületesség“ a *kötélverőnél* és a *mészáros-hentesnél*, az „erkölcsösség“ a *lakatosnál*. Ezekhez a hibákhoz járul még, hogy a könyvecske stílusa nem elég gördülékeny és szabatos, ami ismét az egyszerűbb olvasónak okozhat nehézséget.

Minden hibája és tévedése ellenére Orel Géza munkája ügyes és használható kalauz a tanonchiány leküzdéséhez és segít a helyes pályaválasztáshoz. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a körülmény, hogy az érdekelt ipartestületek és iparkamarák a Fővárosi Pályaválasztási Tanácsadóval karöltve egy füzetes sorozaton dolgoznak, mely elgondolásában és felépítésében erősen emlékeztet a most ismertetett munkára és amely már a folyó tanév végén el fog jutni a polgári iskolát bevégezű tanulók kezéhez.

Harkányi Ede.

FOLYÓIRATSZEMLE

ARCHIV FÜR DIE GESAMTE PSYCHOLOGIE.

Organ der Deutschen Gesellschaft für Psychologie. Herausg. v. W. Wirth und F. Sander. Leipzig, Akademisches Verlagsgesellschaft

108. kötet, 1940. 1—450. ll.

Jebesen, Rolf: *Schulkinder helfen einander.* Eine experimental-psychologische Untersuchung der Entwicklung des Helfens bei Volksschülern unter Berücksichtigung von Rasse- und Umweltfaktoren. Beiträge zur Psychologie des Willens und der Gemeinschaft. II. herausg. v. H. Volkelt. (Iskolásgyermekek segítik egymást.) 1—87. ll. — Két-két egykorú gyermeknek (7, 10 és 13 évesek) tornyot kell közösen építeni. A megfigyelés célja: milyen korú gyermekek hajlamosak egymást segíteni. A 7 évesek külön dolgoznak, a legjobb esetben egy-egy tanáccsal szolgálnak. A 10 évesek már készséget mutatnak a segítségre, de az igazi segítség csak a 13 éves gyermekekben van teljesen kifejlődve. Ekkor már a munka tagozódása is megállapítható. A kísérletben megmutatkozott az „egyetlen” gyermek erős egocentrizmusa is. A munka pedagógiai szempontból is jelentős.

Marbe, Karl: *Merkwürdige Befunde in der Geburtenstatistik.* (Untersuchungen zur Psychologie und Statistik.) (Érdekes születéssz statisztikai adatok.) 113—184. ll.

Marbe, Karl: *Warum werden Kriegszeiten verhältnismässig viel Knaben geboren?* (A háború idején miért születik aránylag sok fiúgyermek?) 185—210. ll.

Ehler, Hans: *Weitere Untersuchungen zum Weber-Fechnerschen Gesetz bei Darbietung zweier farbiger Lichtreize.* (A Weber—Fechner-féle törvény további taglalása két színes fényinger esetében.) 211—266 ll. — A vizsgálatok eredménye alapján összetett színingerek küszöbértéke az egyes ingerek küszöbértékének kombinációjából adódik.

Kretschmann, V. Oskar: *Beiträge zur Frage nach der Vererbung der zeichnerischen Anlagen.* Beiträge zur Charakterkunde. V. Herausg. v. F. Sander. (Adatok a rajzkészség öröklésének kérdéséhez.) 267—316. ll. — A gyermek és a szülő rajzai hasonlóak, de a mellett még sajátos férfi és női stílusjellegük is van. A hasonlóságot már a korai gyermekkorban

megtalálhatjuk és ez a fejlődés folyamán egyre jobban felismerhető. Ezek az adatok tehát a rajzkészség örökletessége mellett bizonyítanak.

Ullmann, Ernst: *Änderungen des Farbensehens bei streng monochromatischer Beleuchtung durch monochromatisches Zusatzlicht.* (A színeslátás megváltozása monochromatikus világításnál.) 317—371. II. — A színmegnevezés gyakorisága k. sz.-enként változik, de egy egyénre nézve jellemző marad. A színmegnevezésnél ezenkívül az egyes színekre jellemző tipikus sajátosságok is felfedezhetők.

Fritsch, A.: *Zur psychologischen Charakteristik des Kunst- und des Volksliedes.* (A műdal és a népdal lélektani jellemzői.) 372—411. II. — A műdalnak nagyobb az ismeretanyaga, a népdal ösztönös irányítás alatt áll. A népdal megnyilvánulás, a műdal ábrázolás, stb. A két műfaj előnyös és hátrányos oldalait mutatja be a szerző.

Pauli, R.: *Die Arbeitskurve in der psychologischen Zwillingsforschung.* (A munkagörbe szerepe a pszichológiai ikerkutatásnál.) 412—424. II. — A Kraepelin-féle számoláspróba egypetűjű és kétpetűjű ikrekkel. Egypetűjűek nagyobb hasonlóságot mutatnak az alkalmazkodásban, megszokásban, fáradásban.

109. kötet, 1941. 1—448. II.

Wilde, Kurt: *Mess- und Auswertungsmethode in erbpsychologischen Zwillingsuntersuchungen.* (Az örökléstan ikerkutatások mérő- és értékelő módszere.) 1—81. II. — Az öröklélektani ikerkutatásoknál különleges figyelmet kell fordítani a talált jegyek meghatározására és a találatok kiértékelésére. Fontos továbbá, hogy a lakosság rétegezettségének és a környezet hatásának adatait igen pontosan értékeljük.

Wilde, Kurt: *Erbpsychologische Untersuchungen über die Übungsfähigkeit.* (A gyakorlati képesség öröklélektani vizsgálata.) 82—119. II. — A teljesítményemelkedést és a többletteljesítményt az adottságok határozzák meg. Ugyancsak örökletes a gyakorlatkonyság is.

Wirth, Wilhelm: *Psychologische Analyse des musikalischen Gehöres und seiner Typen.* Zur Kritik einer Komponentenzerlegung der Tonhöhe und ihrer typologischen Auswirkungen. (A zenei hallás lélektani elemzése és típusai.) 129—295. II.

Leonhardt, Curt: *Die Auswertung des Nachklanges der durch bedeutsame Erlebnisse ausgelösten Gefühle für die forensische Wahrheitsermittlung.* (A jelentékeny élmények által kiváltott érzelmek utóhatásának értékelése a törvényszéki igazságkiderítés szempontjából.) 297—311. II. — Minden élmény érzelemkomplexumot vált ki. Ezek későbbi említésnél visszacsengenek. Vitás élmények, szimptomahamisítások példái. Az eredmények publikálása később várható.

Reyer, Wilhelm: *Ernst Meumanns psychologische Grundlegung der Pädagogik.* (A pedagógia lélektani alapvetése Meumann által.) 312—323. II.

Löhner, Karl: *Das Landjahr in seiner Bedeutung für die Berufsnachwuchsenlenkung der männlichen Schulabgänger.* 337—436. II.

Brinckmann, Alfred: *Probleme der Schachbegabung.* (A sakktettség problémája.) 437–448. II. — A sakkjátszás, amely tulajdonképen szóltan gondolkodás, küzdelem két ember között. Az emlékezet, a figyelem, a kombináció, az értelmi funkciók, a képzelőerő és a személyiségtípus vizsgálata igen érdekes adatokat tárt fel a sakkjátszással kapcsolatban. Azt is találta a szerző, hogy az eidetikus hajlam nagy segítséget jelent.

Tarcsay Izabella.

ZEITSCHRIFT FÜR ANGEWANDTE PSYCHOLOGIE UND
CHARAKTERKUNDE.

Herausg. v. Ph. Lersch. Leipzig. Barth.

60. kötet. 1940. 1–396. II.

Läpple, Ernst: *Die Arbeitskurve als charakterologisches Prüfverfahren.* (A munkagörbe, mint karakterológiai vizsgálati eljárás.) 1–63. II. — A munkagörbében a vizsgált egyén személyiségképének lényeges tényezői felismerhetők. Épen ezért a munkagörbe különféle esetekben (pl. nehezen nevelhetőknél) jó diagnosztikai segédeszköz. A szerző a hadsereg-lélektani vizsgálatainál szerzett tapasztalatait is értékesíti.

Hofstätter, Peter, R.: *Ruf und Bestand.* Ein methodologischer Beitrag zur Stammeskunde. (Vélemény és valóság.) 64–95. II. — A szerző kérdőív segítségével megvizsgálta, hogy a különböző vidékeken lakók intelligenciájáról az embereknek milyen a véleményük. Ezt azután összehasonlította az exakt vizsgálatok eredményeivel. Azt találta, hogy a vélemény és a valóság nagy mértékben megegyezik.

Zinke, Herbert: *Die Bindungsform in der Handschrift.* (A kötésforma a kézírásnál.) 96–115. II. — A szerző szerint a kötésformák (az árkád, a szöglet, a girland és a fonál) az egyén kézírásában szabályszerű visszatérést mutat, épen ezért ezekből elsősorban az ösztön és hajlamra, nem pedig élményminőségre lehet következtetnünk.

Pophal, Rudolf: *Zur Psychophysiologie der Spannungserscheinungen in der Handschrift.* (A kézírás feszültségének pszichofiziológiája.) 129–315. II. — Igen gazdag illusztratív anyag kíséretében a szerző adatokat nyújt a biológiailag megalapozott grafológiához és mozgáslélektani tanulmányhoz.

Exarchopoulos, Nikolas: *Die Übbbarkeit der Intelligenz und ihre Teilfunktionen.* Ein Beitrag zur Erforschung des Wesens der Intelligenz und ihre Übbbarkeit. (Az intelligencia gyakorolhatósága és részfunkciói.) 321–345. II. — A szerző a milieu hatását figyelembevéve kimutatja, hogy az intelligencia a gyakorlással emelkedik. Ez azonban nem egyenletes, hanem az egyik teljesítménynél nagyobb, a másiknál kisebb fokú.

Thomae, Hans: *Experimentelle Beiträge zum Problem der unbewussten Sinneseindrücke.* (A tudatalatti érzéki benyomások problémájának kísérleti vizsgálata.) 346–383. II. — Jelentés nélküli figurák expo-

nálásával a szerző vizsgálja a tudatosan felfogott, az elfelejtett és végül a tudat alatt felfogott benyomások különbségeit.

61. kötet. 1941. 1—304. ll.

Plössl, Peter: *Die Arbeitskurven als diagnostisches Hilfsmittel bei Schwererziehbarkeit.* (A nehezen nevelhetőség diagnosztikus segédeszköze, a munkagörbe.) 2—69. ll. — A nehezen nevelhetőség fogalma, lényeges fajtái és okainak bemutatása után a szerző a Kraepelin-féle számoláspróbát, a szellemi teljesítmény és a gyakorlékonyság vizsgálatára alkalmasnak látja. A nekiindulás és a lankadás adatai személyes alaptulajdonságok szimptomái. A próba alkalmas pályaválasztás, nevelés és iskola céljaira.

Kropff, H. F. J.: *Stand und Zukunftsentwicklung der Wirtschaftspsychologie in Deutschland.* (A gazdaság-lélektan állása és lehetőségei Németországban.) 70—93. ll. — A tanulmány a gazdaság-lélektan egyes ágaival, a piackutatással, a beszerzéssel és az eladással foglalkozik. Az amerikai pszichotechnika pontos adatai alapján a gazdaság-lélektan a katonai lélektanhoz hasonló fejlődés előtt áll. A legfontosabb problémák a munka és a környezetfeltételek pontos kutatása.

Dahle, Paul: *Lettische Psychologie.* (A lett lélektan.) 94—114. ll.

Wellek, Albert: *Das Problem des seelischen Seins.* Die Strukturtheorie Felix Kruegers: Deutung und Kritik. Zugleich ein Beitrag zur Wissenschaftslehre und zur Theorie des Charakters. (A lelki lét problémája.) 229—256. ll.

Schröder, P.: *Von der Phantasie.* (A fantáziáról.) 257—273. ll. — A fantázia különféle meghatározásai. A fantázia tevékenységi fajtái a gyermeknél, felnőttél, primitívénél, álomban, deliriumban, pseudologia phantasticánál és a költőnél. A fantázia nem logikus, saját törvénye van, a külvilágra való figyelemnél és koncentrációnál pedig eszikken.

Thomae, Hans: *Über philosophische und psychologische Anthropologie.* Bemerkungen zu dem Buch von Arnold Gehlen „Der Mensch“. (Filozófiai és lélektani anthropológia.) 274—300. ll.

Schöne, Heinz: *Probleme streng-physikalischen Denkens unter dem Gesichtspunkt einer anthropologischen Kategorienlehre.* (A szigorú fizikai gondolkodás problémája az anthropológiai kategória-tan szempontjából.) 301—321. ll.

Sterzinger, Othmar: *Über die Funktion und das Wesen der Kunst.* (A művészet funkciója és lényege.) 322—346. ll. — Művészetlélektani vizsgálódásoknál önvalomások és az alkotás folyamatának szemmel tartása fontosabb, mint a mű lélektani elemzése.

Lucke, V.: *Stellungnahme zu Hartnackes Ablehnung der Grundauffassung der modernen Ganzheits-, Struktur- und Typenpsychologie.* 347—372. ll. — Vitairat Hartnacke atomisztikus, a génkombináció és az örökléstan szabályain alapuló felfogása ellen.

Hartnacke, Wilhelm: *Grundsätzliches über Erbseelenkunde und Typenlehre.* Zugleich Stellungnahme der Abhandlung des Dr. Lucke. 359—372. ll. — (Válasz Lucke vitairatára.)

Tarcsay Izabella.

ZEITSCHRIFT FÜR PSYCHOLOGIE.

Organ der Deutschen Gesellschaft für Psychologie.

Herausg. v. O. Kroh. Leipzig. Barth.

150. kötet. 1941. 1—412. II.

Petermann, B.: *Studien zur leistungs- und funktionsanalytischen Klärung der typen- und eignungspsychologischen Methodik.* (Teljesítmény- és funkcióelemző megvilágítása a típus- és alkalmasságlélektani módszer-tannak.) 1—5. II. — Bevezetés egy tervezett munkához, amely a szerző tragikus elhúnyta miatt nem készülhetett el. Az önkényes tesztértelmezés kritikai vizsgálata. Javaslat általános-lélektani funkcióanalízisre és fel-tétel-elemzésre, a rendszeres módszertani kidolgozás érdekében.

Andersen, Hertha: *Über die Auffassung diffus optischer Eindrücke.* Ein Beitrag zur Bedingungserforschung der Leistungsvollzüge beim Rorschachtest. (Diffuz optikai benyomások felfogásáról.) 6—82. II. — Kísér-leti vizsgálat a „diffuzitások” szerepének tisztázására a Rorschach-teszt-ben, tekintet nélkül a teszt jellemzői problematikájára. A vizsgálatok kü-lönbségeket mutattak ki a különféle diffuzitásokú képek felfogásában és bizonyos következtetéseket engedtek meg a k. sz. teljesítménytípusára és kitartására vonatkozóan.

Ehrenstein, Walter: *Über Abwandlungen der L. Hermannschen Helligkeiterscheinung.* 89—91. II.

Haigis, Ernst: *Das Spiel als Begegnung.* Versuch einer materialen Spieldeutung. 92—167. II. — A különféle játékelméletek bírálata után a szerző új elméletet ad a belső játékelmény alapján.

Jaensch, E. R.: *Konstitutionstypen und menschliche Grundform.* Zur folgenden Arbeit von F. Schneider, Persönlichkeitstypen und Aller-gikerkonstitution. (Konstitúció-típusok és emberi alapformák.) 193—199. II.

Schneider, Fritz: *Persönlichkeitstypus und Allergikerkonstitution.* (Személyiség-típus és allergiás konstitúciók.) 200—267. II. — Az allergiás diathesis és pszichofizikai kapcsolatának kimutatásakor eredményesen együttműködhet az orvosi és a lélektani vizsgálat. A szemléleti tesztek alapján nyert típusok teljesen megegyeznek az orvosi eredményekkel. A latens allergia kimutatása így tisztán lélektani eszközökkel lehetsé-gessé vált.

Fleischer, Ernst: *Die vierdimensionale Mannigfaltigkeit der Farb-töne.* (A színek négydimenziós sokasága.) 268—319. II.

Flik, Gotthilf: *Psychische Vorgänge beim Funken im besonderen die subjektiven Umformungen.* 1. Teil. (A távirás lélektani vizsgálata kü-lönös tekintettel a szubjektív változtatásokra.) 320—383. II. — A jó morse-kezelés feltételei: 1. motorikum könnyedsége és mozgékony-sága, 2. opti-kai, illetve akusztikus ingerek gyors áthangolása, 3. szellemi színvonal és mozgékony-ság, 4. praktikus technikai készség, 5. állandó éberség és figyelem, 6. akaraterő, 7. csekély affektivitás és hangulatingadozás, 8. magasfokú jellembeli megbízhatóság.

Tarcsay Izabella.

TARSULATI ÜGYEK.

JEGYZÖKÖNYV

A MAGYAR PSYCHOLOGIAI TARSASÁGNAK 1942. MÁJUS 11-ÉN
AZ IDEG- ÉS ELMEKÓRTANI KLINIKA ELŐADÓTERMÉBEN TARTOTT
XIV. ÉVI RENDES KÖZGYÜLÉSÉRŐL.

Számos választmányi-, működő- és rendes tag, valamint a tisztikar és érdeklődő nagyközönség jelenlétében Várkonyi Hildebrand elnök nyitotta meg a közgyűlést *Claparède emlékezete* című tanulmányával, amelyben a nemrég elhunyt kiváló svájci pszichológus érdemeit és jelentőségét méltatta. A nagy tetszéssel fogadott elnöki megnyitó beszéd után Mátrai László olvasta fel főtitkári jelentését a következőképen:

Tisztelt Közgyűlés!

Társaságunknak a legutóbbi közgyűlés óta eltelt esztendejéről van szerencsém a következőkben beszámolni:

Az elmúlt év folyamán Társaságunk 9 rendes felolvasó ülést tartott, melyek iránt örvendetes módon mindvégig élénk érdeklődés mutatkozott. Előadóink és témájuk a következők voltak:

1941. VI. 16. Angyal Lajos: Az elme- és idegbetegek rajzolási zavarairól.

X. 13. Sziklay László: Összehasonlító személyiségvizsgálatok a kassai iskolák érettségiző növendékein.

X. 27. Boda István: A magyar személyiség nevelése.

XI. 10. Ranschburg Pál: Egy kiváló magyar biológus-pszichológus életmunkája. (Emlékbeszéd Kollarits Jenőről.)

1942. II. 23. Krompecher István: A magyar középosztály öröklési értékei.

III. 30. Boda István: A bűnözési hajlam jelei a személyiségképben.

IV. 13. Lehner Ferenc: Gondolkodás és intelligenciavizsgálat.

IV. 28. Steif Antal: Az ikerkutatás örökléslélektani kérdései.

V. 11. Várkonyi Hildebrand: *Claparède emlékezete*.

Az előadásokkal kapcsolatban e helyütt is köszönetet mondok dr. Benedek László professzor úrnak, Társaságunk örökös tiszteletbeli elnökének, hogy az elme- és idegkórtani klinika előadótermét nagy előzékenységgel ezidén is rendelkezésünkre bocsátotta.

Szakosztályaink közül a Gyakorlati lélektani szakosztály fejtett ki leg-élénkebb tudományos és népszerűsítő tevékenységet. E szakosztály 3 ülésén

5 előadást tartott: v. Véssey Frigyes: A falusi reklámozás lélektanáról; Varga László: Műszaki felfogáspróbák normalizálásáról; Szöllőssy Győző: Mozgás és jellemről; Aujeszky László: Adatok az időjárás lélektani vonatkozásaihoz és Noszlopi László: A művészet lélektani eredete címmel adtak elő. Ezeken az előadásokon kívül egy gyakorlati emberismereti és két piac- és reklámkutató tanfolyamot is tartott a szakosztály, mely tanfolyamokon az érdeklődő intézmények, nagyipari és kereskedelmi vállalatok szép számban vettek részt s ezzel nem csupán a lélektan eredményeinek népszerűsödését, hanem egyben a szakosztály anyagi megerősödését is szolgálták. Többi szakosztályaink a szokott szerényebb keretek között működtek, aminek oka nem csupán az általános nehézségekben keresendő, hanem Társaságunk választmányának abban a többször kifejezett törekvésében is, hogy a szakosztályok működését az anyaegyesület számára is hasznosítsa. E törekvésnek köszönhető, hogy a kriminálpszichológiai szakosztály Boda István ezévi második előadását, az örökléstani szakosztály Krompecher István és Steif Antal, a neveléslélektani szakosztály pedig Boda István értékes előadásait engedte át a plenáris ülések javára.

Örömmel jelentem továbbá, hogy folyóiratunknak, a Magyar Psychológiai Szemlének megjelenésében a nyomdai költségek emelkedése ellenére sem állott be fennakadás, amiért elsősorban a m. kir. vallás- és közoktatásügyi Miniszter új Öngyméltóságának tartozunk köszönettel aki az 1941. évre 86 példányban rendelte meg Szemlénket az állami középiskolák tanári könyvtárai részére. Folyóiratunk az elmúlt naptári évben két kettős számban, összesen 190 lapnyi terjedelemben jelent meg; közölt 6 nagyobb dolgozatot, 4 kisebb cikket, 31 könyvismeretet és bírálatot, valamint külföldi folyóiratszemlét 15 lapon.

Társaságunk életével kapcsolatban kell jelentenem, hogy főtitkárunk, dr. Angyal Lajos egyetemi m. tanár 1941. évi XI. 10-én, igen nagy elfoglaltságára való hivatkozással leköszönt e tisztségéről s mivel szándéka nem volt megmásítható, a választmány a főtitkári teendők végzésével ideiglenesen a titkárt bízta meg. Angyal Lajos leköszönése nagy vesztesége Társaságunknak, melynek ügyeit mindvégig nagy agilitással, körültekintéssel és eredményességgel vezette. Bátor vagyok ezért javasolni, hogy a közgyűlés szavazzon jegyzőkönyvi köszönetet értékes munkásságáért Angyal Lajosnak.

Tagjaink összes létszáma 384, mely számból azonban csak akkor világlik ki tagjaink számának örvendetes emelkedése, ha figyelembe vesszük, hogy az elmúlt év folyamán elhalálozás, kilépés és elégtelen tagdíjfizetés következtében 48 tagunkat kellett törölnünk s az összes létszám ennek ellenére meghaladja a tavalyit.

Jelentem végül, hogy az illetékes közigazgatási hatóság ezidén is megejtette szokásos felülvizsgálatát és Társaságunk adminisztratív- és pénzügyeit rendben lévőeknek találta.

Tisztelettel kérem jelentésem elfogadását és a felmentvény megadását.

Az elnök javaslatára a közgyűlés a jelentést tudomásul vette és Angyal Lajos volt főtitkárnak buzgó munkásságáért jegyzőkönyvi köszönetet szavazott meg. Majd Mátrai Lászlónak odaadó fáradozásáért egyhangú köszönetet szavaztak meg.

Ezután Zemplén Elemér pénztáros terjesztette elő a pénztári jelentést s a jövő évi költségvetést. Kronfusz Vilmos kijelentette, hogy a számvizsgáló bizottság a könyveket felülvizsgálta s azokat minden tekintetben rendben lévőknek találván, a felmentvény megadását javasolja. A közgyűlés a jelentéseket köszönettel tudomásul vette és a felmentvényt megadta.

Ezután Várkonyi Hildebrand elnök közölte, hogy a választmány Miskolczy Dezsőt és Prohászka Lajost társelnökké, Mátrai Lászlót főtitkárrá és Tarsay Izabellát titkárrá választotta meg. A közgyűlés egyhangulag tudomásul vette.

Az elnök felolvassa azután azoknak a választmányi tagoknak nevét, akik az egyharmad választmányi tag kiesése után megmaradtak. Választmányi tagok: Bálint Zoltán, Balassa Brunó, Baránszky Jób László, Cser János, Dékány István, Dénes Tibor, Focher László, Horányi Béla, Kaufmann Irén, Kühár Flóris, Kampis Antal, Lehner Ferenc, Lehoczky Tibor, Marczell Mihály, Máday István, Nagy Mária, Naményi Lajos, Németh Péter, Noszlopi László, Nyirő Gyula, gr. Révay József, Révész Margit, Schiller Pál, Schnell János, Somogyi József, Steif Antal, Szondi Lipót, Wagner Lilla, Zemplén György, Zsakó István. A választmányi tagok névsorát a közgyűlés egyhangulag elfogadta.

Végül az elnök az alapszabálmódosítást mutatja be. Ennek szövege:

A II. fejezet. A tagokról című fejezet 5. §-a 1. pontjának utolsó mondata: „Rendkívüli érdemeket szerzett tiszteleti tagok tiszteletbeli elnöki címmel is — a közgyűlés által — felruházhatók“, után közvetlenül a következő mondat iktatandó: „E tisztségre megválasztottak az egyesület vezetésében, mint tanácsadók is közreműködhetnek, s evégből úgy a tisztikarnak, mint a választmánynak mindenkor hivatalból tagjai.“

Az alapszabálmódosítást a közgyűlés egyhangulag megszavazta.

Más tárgy nem lévén, az elnök a közgyűlést bezárta.

K. m. f.

Hitelesítették:

Dr. Németh Péter s. k.
Dr. Noszlopi László s. k.

Dr. Mátrai László
főtitkár,
a közgyűlés jegyzője.

INHALTSANGABE.

ANDENKEN AN CLAPARÉDE

Von HILDEBRAND VÁRKONYI

Eröffnungsrede des Präsidenten anlässlich der Generalversammlung 1942. der Ungarischen Psychologischen Gesellschaft.

EINFACHE PERSÖNLICHKEITSPRÜFUNG

Von STEFAN v. BODA

Der Verfasser beabsichtigt das Prüfungsverfahren seiner Fragebogenmethode — worüber bereits zum erstenmale im Jahre 1937 berichtet wurde — in seiner *vereinfachten* Anwendungsform darzustellen.

Dieses vereinfachte Prüfungsverfahren — welches in den konkreten Persönlichkeitsprüfungen des Verfassers als das *zentralste* (in manchen Fällen als das einzige mögliche) angewendet wird — geschieht an Hand eines Fragebogen mit 35 Fragen. *Theoretisch* entscheidend für die Auswahl und Formulierung der angewendeten Fragen, sowie für den Aufbau der Fragenreihe ist das *dreischichtige* Strukturbild der seelischen Aktivität n. Verfasser. Zur konstitutionsbedingten ererbten *Tiefenschichte* (a) der Persönlichkeit gehören in psychologische Hinsicht die qualitativen Ur faktoren der individuellen *Bedürfnis-* und *Fähigkeitsanlagen*, weiters die verschiedenen *dynamisch-formell-quantitativen* letzten Anlagen, endlich die natürlichen *Entwicklungsanlagen*. — Die *Motivationsschichte* (b) umfasst die sich auf Grund der soeben genannten natürlichen Ur faktoren (zugleich *milieubedingt*) entfalteten konkreten Interessen-, *Neigungs-, Wunsch-* und *Antriebsfaktoren*, sekundäre Entwicklungsgebilde und ganzheitlich-seelische individuelle *Einstellungsweisen* zusammen. — Für die persönliche *Oberschichte* (c) sind die verschiedenen *bewussten* (oder wenigsten bewusstseitsfähigen) Gebilde der *Rezeptivität*, der *Erinnerung* und der seelischen *Verarbeitung* charakteristisch. Als ständiges letztes Ziel der ganzen seelischen Bewegung kann die subjektiv angemessenste vollste Sichentfaltung und *Zufriedenstellung* der Bedürfnisse betrachtet werden. Dieselbe erfüllt sich am vollständigsten im praktischen *Handeln* (oder wenigstens in bestimmten Ersatzgebilden) wie im *künstlerischen Schaffen*.

in der objektiv *verstandesmässigen* Lösung beunruhigender Probleme usw.

Im Sinne dieser theoretischen Grundauffassung fällt in diesem Prüfungssystem ein besonderes Gewicht auf natürliche Neigungen und Bestrebungen, auf ganzheitlich richtende individuelle Einstellungen (zu sich selbst und zu den Mitmenschen, zu den verschiedenen Lebenskreisen, Lebenswerte und Idealen). Man kann sogar behaupten, dass es in bestimmten Fällen nicht so sehr darauf ankommt, wie eine Vp. tatsächlich *ist* und handelt, als vielmehr darauf, wie sie sein und handeln *möchte*, wenn sie nach ihren *natürlichen und tiefsten* Neigungen d. h., ihrem tiefstwirklichen „Ich“ gemäss leben könnte.

Praktisch ist die Fragenreihe so zusammengestellt, dass man mit Fragen beginnt, die dem Prüfungsverfahren den vertrauensvollen Charakter einer *hausärztlichen Ausfrage* verleiht. Es versteht sich von selbst, dass die Beantwortung dieser Fragen (z. B. über das Schlafen, Erwachen, usw.) psychologisch wichtige Angaben liefern. Alsdann folgen Fragen, die sich über die Einstellung zu sich selbst, wie zur menschlichen Umwelt erkundigen, weiters Fragen die zur Bestimmung der Einstellung zu verschiedenen Lebenskreisen, zu materiellen und idealen Lebenswerten und Zielen dienen, als dann über die verschiedenartigen individuellen Interessen-, Wunsch- und Bestrebungsrichtungen. Gesucht wird auch die *relative* Stärke, der einzelnen Antrieben in ihrem Zusammenspiel und Zusammenstoss mit anderen Triebkräften zukommt. Es wird, unter anderem, auch um das subjektive Urteil wie über die eventuellen eigenen moralischen und sonstigen Fehler und *Schwächen* gefragt.

Jede Prüfungsmethode, die *Selbstdarstellungen* verwendet, hat mit der Gefahr einer mangelhaften Objektivität, der trügerischen Selbstbeschönigungstendenzen, sogar des gewollten Irreführens zu kämpfen. Demgegenüber gelang es dieser Methode weitgehend — durch die natürliche und objektive Art der Fragenformulierung, sowie durch ihre Folgenreihe, weiters durch Verwendung von Kontrollfragen, und durch Selbstbeobachtung und Selbstkritik usw. — den *Aufrichtigkeitstwert* der Selbstäusserungen zu steigern und dies zu *Gunsten* einer vollständigeren, tieferen und exakteren Diagnose zu verwerten. Weiters wird den Vp. die Möglichkeit einer seelenhygienisch-therapeutischen subjektiven, moralisch und *erziehlischen* gemeinschaftlichen Beeinflussung gegeben.

An Hand veranschaulichender Beispiele verweist die Abhandlung an die vorteilhafte Anwendungsmöglichkeit der Methode als *Forschungsmethode* für die Bestimmung der psychischen Hauptzüge gemeinschaftlicher *Typen* (so Berufs-, Familien-, Rassen- und Völkertypen), wie auf ihre Verwendbarkeit für verschiedene spezielle praktische (z. B. kriminalpsychologische) Zwecke.

ELEKTROENKEPHALOGRAMME IN GESUNDEN UND KRANKEN
FÄLLEN

Von TIBOR v. LEHOCZKY

DIE ROLLE DES BIOLOGISCHEN RITHMUSPRINZIPES
IN SEINEN VERHÄLTNIS ZUR ICH-UMWELT

Von K. KLIMES u. A. MESZAROS

RECHTSHÄNDIGKEIT UND LINKSHÄNDIGKEIT ALS
SCHRIFTGESTALTENDER FAKTOR IN DER HANDSCHRIFT
VON ZWILLINGEN.

Von KLARA ROMAN-GOLDZIEHER

Den Ausgangspunkt vorliegender Arbeit bildet die *Untersuchung von Schrift und Schreiben bei 283 Zwillingspaaren gleichen Geschlechts*. -- Mittels phänomenologischen und exakt-methodischen Schriftuntersuchungen wurde eine *Ähnlichkeitsprüfung* des Erscheinungsbildes vollzogen, Konkordanz und Diskordanz der einzelnen qualitativen Schriftmerkmale abgeschätzt, die quantitativen Schrifteigenschaften: Schreibgeschwindigkeit und Schreibdruck gemessen und der Zwillingforschungsmethode gemäss verglichen und berechnet.

Es konnte festgestellt werden, dass das *Erscheinungsbild* der Zwillingsschriften-paare — wie es schon Galton bemerkte — oft recht *unähnlich* und keineswegs in Zuordnung zu der phänotypischen Ähnlichkeit der körperlichen Merkmale ist. Immerhin zeigt sich *bei erbgleichen Paaren (EZ)* häufiger Übereinstimmung und ein höherer Ähnlichkeitsgrad, als *bei erbungleichen Paaren (ZZ)*.

Die Untersuchung der einzelnen qualitativen Schriftmerkmale führte zur *Aufdeckung der unmittelbaren Ursachen der Partnerunterschiede*, die sich in der, bei Zwillingspartnern *verschiedenen Rechts- oder Linksbetontheit der Handschrift äussern*. Trotz der durch Übung und Schulung geförderten Lateralisierung der Schreibfertigkeit auf die rechte Hand, konnte in der überwiegenden Mehrzahl der Fälle (bei EZ 73 %, bei ZZ 50 %) nur der eine Paarling in seinen graphischen Merkmalen sich als Rechtshänder bewähren, während in der Schrift des Zwillingspartners die Merkmale der Linkshändigkeit erscheinen.

Es wurden diese Beobachtungen durch Messung und Vergleich der quantitativen Eigenschaften bestärkt und durch die Feststellung ergänzt, dass sich *Schreibgeschwindigkeit*, mit ihren geringen Abweichungen, als vorwiegend *erbbedingt*, der *Schreibdruck* mit höheren Abweichungen, als mehr *umweltbedingt* erweist, wobei EZ den druckgestaltenden Einwirkungen mehr ausgesetzt zu sein scheint, als ZZ. Dies findet seine Erklärung in der prozentualen Verteilung der spiegelbildlichen Asymmetrie der Händigkeit: bei Gruppe EZ, mit 73 % diskordanter Händigkeit, ist eine weit-

aus grössere Wahrscheinlichkeit für Partnerunterschiede gegeben, als bei Gruppe ZZ mit nur 50 % diskordanter Händigkeit.

Es konnte auf Grund der Untersuchungsergebnisse an Schrift und Schreiben, sowie der Beobachtung des gesamtmotorischen und automatisch-reaktiven Verhaltens der Zwillinge, Rechtshändigkeit und Linkshändigkeit der geprüften Individuen bestimmt werden. Hierbei erwiesen sich beide Partner als *linkshändig*, bei EZ 13 %, bei ZZ 22 %; beide als *Rechtshändig*, bei EZ 14 %, bei ZZ 18 %; diskordante Händigkeit, also spiegelbildliche Asymmetrie der Partner, bei EZ 73 %, bei ZZ 50 %.

Hieraus folgt, dass *rund die Hälfte aller Zwillingsindividuen, ob EZ oder ZZ, Linkshänder sind*, wobei sich 37% aus den Paaren spiegelbildlich-asymmetrischer Händigkeit und 13 % aus den übereinstimmend linkshändigen Paaren ergibt.

Die Analyse der Zwillingshandschriften deckt die *engen Beziehungen von Händigkeit und Wesensart auf*. Rechtshändigkeit und Linkshändigkeit, als psychische Grundeigenschaften, verleihen nicht nur der Handfertigkeit und dem gesamtmotorischen Verhalten ihr charakteristisches Gepräge, sondern auch gewissen höheren psychischen Funktionen, wie Orientierung, Raum-, Form-, Gestaltungssinn, u. A. m., desweiteren enthält sich auch eine, für Linkshänder charakteristische Modifizierung, oft auch Entfaltung anlagenmässiger Wesenszüge, als Folge von Einwirkungen und Hemmungen, *der ein Linkshänder in der rechtshändigen Umwelt ausgesetzt ist*.

Die Untersuchungsergebnisse haben somit die — seit Galton — offene Frage der *Unähnlichkeit von Zwillingsschriftenpaaren* geklärt und in der Feststellung der spiegelbildlichen Händigkeit bei einiigen Zwillingen einen Beitrag zur *Frage von Erblichkeit der Linkshändigkeit* geleistet. Aus der Tatsache, dass aus derselben Erbmasse gleichzeitig Rechtshändigkeit und Linkshändigkeit entsteht, geht nämlich hervor, dass *Linkshändigkeit*, deren Entstehungsursachen in vorgeburtlichen Bedingungen zu suchen sind, — *ungeachtet vorhandenen Erbanlagen* — *auch als individuelle Variante vorkommen kann*.

SCHICKSALSANALYSE DES „EMPORKOMMENS“

Von STEFAN BENEDEK

Nach der Auffassung der Theorie der Schicksalsanalyse ist die Wahl des Liebespartners, des Berufes, Charakters, Krankheit, sowie der Art der Kriminalität nicht dem Zufalle unterworfen, sondern wird vielmehr durch *Triebkräfte* bestimmt, die aus unterdrückten (latenten) *Genen* herühren. Untersucht man Sippen, die miteinander durch Heirat verbunden sind, so findet man bei einer Anzahl nicht blutsverwandter Familienmitglieder die gleichartige Beschäftigung, Krankheit, sowie auch in bestimmten Eigentümlichkeiten übereinstimmende Charaktere. Man ver-

mutet, dass die Ursache dieser Tatsache in der dynamischen Energie der unterdrückten Erbsanlagen (Gene) liegt; diese Kraft bezeichnet man als: *Genotropismus*.

Die „genotrope Sippenforschung“ besteht weiters auch darin, dass ausser den Blutsverwandten auch angeheiratete Familienmitglieder sammt ihrer Sippe (Genverwandten) in die Forschung mit einbezogen werden.

In einer, nach dieser Methode erforschter, aus 227 Mitglieder bestehender Familie wurde die *Art des „Emporkommens“* untersucht, demnach konnten folgende Typen aufgestellt werden:

1. „*Der habgierige Bauer*“, Typus des gleichgültigen, wortkragen, böswilligen Geizhalses, der langsam ein Vermögen zusammenrafft, dessen Vorteile zu geniessen er jedoch unfähig ist.

2. „*Der habgierige Kleinbürger*“—Typus: gründlich, pünktlich, ehrgeizig, selbstgefällig, der nichts riskieren will. Mit jahrzehntelanger fleissiger Arbeit (eventuell auch durch inkorrekte Mitteln) erwirbt er sich vornehme soziale Stellungen und Titeln; seine Kindern erzieht er zu „Herrnleuten“ und Kulturmenschen.

3. Der Typus des „*Unternehmers*“, des rastlosen, unbeständigen, lustigen Zechers. Der gerne Hazard spielt und nicht gerne arbeitet, vielmehr andere für sich arbeiten lässt. Durch sein gewinnendes Wesen, Gewandtheit und guten Verbindungen gelangt er vorwärts. Sein Vermögen erwirbt er in kurzer Zeit zu meist durch waghalsige Unternehmungen, doch kann er ebenso schnell wieder alles verlieren.

Untergruppen dieses Typus bilden der *Typus des Hochstaplers* und der *auf ideellem Gebiete Emporgekommenen* (Künstler, Gelerhrte).

Als Triebgrundlage des „Emporkommens“ bezeichneten man den *schauspielerisch-hysterischen* Triebfaktor. Die Konglomerierung der behandelten, aus 227 Mitgliedern bestehenden Sippe wurde durch diesen Faktor geleitet. Der Befund wird dadurch bestätigt das — in jedem Zweige der Familie — vorherrschende Geltungsbedürfnis, die Bevorzugung dergleichen Berufe, exhibizionistische Züge (Schauspieler, Maler, usw.), das wiederholt vorkommende Hochstaplertum, sowie zahlreiche schwere hysterische Erkrankungen immer wieder auftreten.

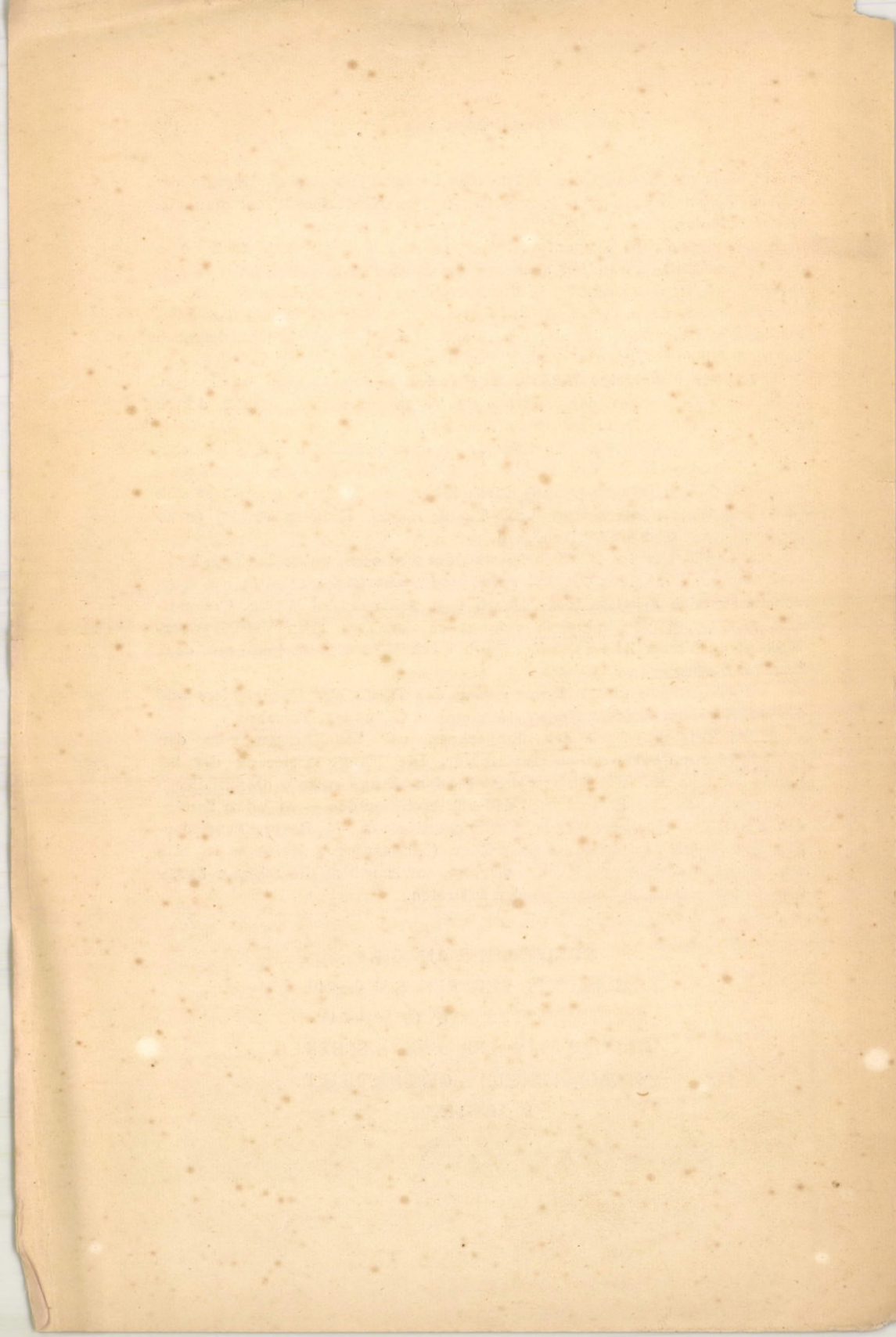
RUNDSCHAU S. 111—119.

REZENSIONEN. KRITIKEN. S. 120—140.

ZEITSCHRIFTENSCHAU. S. 141—145.

MITTEILUNGEN DER UNGARISCHEN
PSYCHOLOGISCHEN GESELLSCHAFT

S. 146—148.

MAGYAR PSYCHOLOGIAI TÁRSASÁG

Örökös tiszteletbeli elnökök:

Benedek László, Budapest, VIII., Balassa-u. 6.

Ranschburg Pál, Budapest, V., Bálvány-u. 2.

Elnök: *Várkonyi Hildebrand*, Kolozsvár, Egyetem.

Ügyvezető elnök: *Boda István*, Kassa, Mátyás király-körút 6.

Társelnökök: *Bognár Cecil*, Szeged, Egyetem.

br. Brandenstein Béla, Budapest, XI., Iglói-u. 7.

Kornis Gyula, Budapest, II., Balogh Ádám-u. 29.

Miskolczy Dezső, Kolozsvár, Egyetem.

Prohászka Lajos, Budapest, I., Casino-u. 2.

Schütz Antal, Budapest, IV., Váci-u. 33.

Szabó Zoltán, Budapest, VIII., Ludoviceum-u. 4.

Alelnök: *Mitrovics Gyula*, Budapest, XII., Székács-u. 28.

Főtitkár: *Mátrai László*, Budapest, IV., Ferenciek-tere 5.

Titkár: *Tarcsay Izabella*, Budapest, II., Káplár-u. 8.

Pénztáros: *Zemplén Elemér*, Budapest, XII., Diósárok 20/b.

A Magyar Psychologiai Társaságba tagul bárki jelentkezhetik. A felvételtől a választmány dönt. Az évi tagdíj 6 P. A tagok ennek fejében megkapják a Magyar Psychologiai Szemlét, továbbá a Társaság rendes és közérdekű felolvasó-üléseire szóló meghívókat. Jelentkezések és felszólamlások a főtitkár címére küldendők.

Postatakarékpénztári csekkszámunk száma: 8892, kitöltendő űrlap a postahivataloknál is ingyenesen igénybevehető. Ha postautalványon küldjük a tagdíjat, tegyük a szelvényre: „a 8892. sz. csekkszámúra telepítendő“.

Kérjük tagjainkat, hogy a tagsági díjat a mellékelt csekklapon fizessék be, mert a pénzbeszedő útján történő tagdíjbe-fizetés a Társaságot felesleges anyagi kiadásokkal terheli.

▲ MAGYAR PSYCHOLOGIAI SZEMLE

régebbi évfolyamai kötetenkint (4 szám) féláron, 4 P-ért megszerezhetők. Az I., II. és a IV. kötetből csak egy pár példány áll rendelkezésre. Beszerezhetők továbbá a *Magyar Psychologiai Társaság Tanulmányosorozatának* egyes füzetei is:

1. sz. Ranschburg Pál: Psychologia és természettudomány — — — 2.— P
2. sz. Boda István: Az eszmélések organizálódása — — — — 2.— P
3. sz. Benedek László: A psychologia jelentőségéről — — — — 2.— P
4. sz. Huzella Tivadar: A psychologia és biologia kapcsolatai — — 2.— P
5. sz. Boda István: A zseni lélektanához — — — — — 3.— P

A fenti árakból a Társaság tagjai még 25% kedvezményt kapnak. Az igényeket kérjük a Szerkesztőségnél (Budapest, XII. Tárogtató-út 65. sz.) bejelenteni.

Várkonyi Hildebrand A GYERMEKKOR LÉLEKTANA

II. kötet.

A 6—12. életév.

Szeged, Városi nyomda. 1940. 276. l.

„A szerző ebben a munkában a neves kiérlettségnek olyan biztosságára vezet el, amilyennel — hasonló teljeségű és hasonló mélységekben vizsgáló gyermeklélektani munkában — megélésünk szerint — a külföldi iroda kban sem találkozunk”. — (Boda. Psychol. Szemle, 1940.)

ÚJ ÉLET FELÉ.

Szerkeszti: Boda István.

18. szám:

A „magyar” jelleg forrásai.

Budapest, 1942. 12 l. 1.20 P.

Főbizományos: Studium könyvkereskedés és könyvkiadó r. t., Budapest.

Márai László ÉLMÉNY ÉS MŰ 1940. 202. l.

„A lélektelen művészet nem művészet s a lélektan nélküli esztetika nem esztetika többé: az élet mélységeiből a művészet magasságába csak az emberi lelken keresztül vezet az út s a legétheribb művészet sem képzelhető el étheri-lelkek nélkül.” (Az előszóból.)

Ára fűzve 6.— P, kötve 7.50 P.

Királyi Magyar Egyetemi Nyomda

Tarcsay Izabella PSZICHODIAGNOSZTIKA

A Rorschach-vizsgálat és klinikai alkalmazása.

1940. 236. l. Ábrákkal és mellékletekkel.

Ára fűzve 10 P, kötve 12 P.

Budapest,
Eggenberger könyvkereskedés.